

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

(1950 – 1981)

Πτυχιακή εργασία

του Σιλιόγκα Βασιλείου

ΑΦΜ 1497

υπό την εποπτεία του

κ. Σκουλίδα Ηλία

Άρτα

Ιούνιος 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄. Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1950 – 1967)

1.1 Η Ελλάδα μετά τον εμφύλιο πόλεμο	15
1.2 Εκπαίδευση	21
1.2.1 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1957	22
1.2.2 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964	25
1.3 Οι δάσκαλοι – εκπαιδευτικοί	27
1.3.1 Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες	29
1.3.2 Το Πρόγραμμα του 1934	30
1.3.3 Η Επιτροπή Παιδείας του 1957	32
1.3.4 Το Πρόγραμμα του 1964	33
1.3.5 Η μουσική εκπαίδευση των δασκάλων	35
1.4 Η Μουσική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	36
1.4.1 Σχολικά βιβλία και συλλογές	38
1.4.2 Μέθοδοι διδασκαλίας και εκπαιδευτική πραγματικότητα	39
1.4.3 Εξωσχολική κριτική	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄. Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (1967 – 1974)

2.1 Η Ελλάδα υπό τη διακυβέρνηση της δικτατορίας	43
2.2 Εκπαίδευση και μεταρρυθμίσεις	44
2.2.1 Η Επιτροπή Παιδείας του 1971	47
2.3 Οι δάσκαλοι – εκπαιδευτικοί	49
2.3.1 Το Πρόγραμμα του 1967	50
2.3.2 Το Πρόγραμμα του 1972	52

2.3.3 Η μουσική εκπαίδευση των δασκάλων	54
2.4 Η Μουσική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	56
2.4.1 Το Πρόγραμμα του 1969	56
2.4.2 Βιβλία, μέθοδοι διδασκαλίας και εκπαιδευτική πραγματικότητα	59

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄. Η ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (1974 – 1981)

3.1 Η επιστροφή στη δημοκρατία	62
3.2 Εκπαίδευση και μεταρρυθμίσεις	63
3.2.1 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976	64
3.3 Οι δάσκαλοι – εκπαιδευτικοί	68
3.4 Η Μουσική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	70
3.4.1 Το Πρόγραμμα του 1977	70
3.4.2 Το Πρόγραμμα του 1981	74
3.4.3 Βιβλία, μέθοδοι διδασκαλίας και εκπαιδευτική πραγματικότητα	75

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	84
---------------------------	----

ΠΗΓΕΣ	95
--------------------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97
---------------------------	----

ΠΙΝΑΚΕΣ	100
----------------------	-----

1. Διαχρονική ροή του σχολικού πληθυσμού (1946 – 1951)	100
2. Τομείς και βαθμολογία εκθέσεων των εκπαιδευτικών (1970)	100
3. Ωρολόγιον Πρόγραμμα Παιδαγωγικών Ακαδημιών (1934)	101
4. Ωρολόγιον Πρόγραμμα Παιδαγωγικών Ακαδημιών (1964)	102
5. Ωρολόγιον Πρόγραμμα μαθημάτων Κλασικού Γυμνασίου (1961)	103
6. Ωρολόγιον Πρόγραμμα μαθημάτων Γυμνασίου Α΄ Βαθμίδος (1961)	104
7. Ωρολόγιον Πρόγραμμα 6/ταξίου Δημοτικού Σχολείου (1913)	105
8. Ωρολόγιον Πρόγραμμα Παιδαγωγικών Ακαδημιών (1967)	106
9. Ωρολόγιον Πρόγραμμα Παιδαγωγικών Ακαδημιών (1972)	107

10. Ωρολόγιον Πρόγραμμα 6/θεσίου Δημοτικού Σχολείου (1969)	108
11. Τομείς και βαθμολογία εκθέσεων των εκπαιδευτικών (1976)	109
12. Ωρολόγιον Πρόγραμμα 6/θεσίου Δημοτικού Σχολείου (1977)	110
13. Ωρολόγιον Πρόγραμμα 6/θεσίου Δημοτικού Σχολείου (1981)	111
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	112
1. Ωρολόγιο Πρόγραμμα Πολυταξίων Δημοτικών Σχολείων (1913)	112
2. Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα – Διδακτέα ύλη Ωδικής (1913)	114
3. Ωρολόγιο Πρόγραμμα Πολυταξίων Δημοτικών Σχολείων (1969)	117
4. Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα – Διδακτέα ύλη Μουσικής (1913)	119
5. Ωρολόγιο Πρόγραμμα Πολυταξίων Δημοτικών Σχολείων (1977)	122
6. Ωρολόγιο και Αν. Πρόγραμμα – Διδακτέα ύλη Μουσικής Αγωγής (1913)...	124
7. Ωρολόγιο Πρόγραμμα Πολυταξίων Δημοτικών Σχολείων (1981)	128

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μουσική είναι μια τέχνη που συνδυάζει αρμονικά τον ήχο και το ρυθμό· υφίστατο δε από αρχαιοτάτων χρόνων. Ο ρυθμός εμπεριέχει την κίνηση και κατ' επέκταση το χορό, ο οποίος σε συνδυασμό με τη μουσική υπήρχε, ως επί το πλείστον, σε όλους τους ανεπτυγμένους πολιτισμούς της αρχαιότητας, όπως οι Αιγύπτιοι, οι Σουμέριοι, οι Έλληνες, οι Κινέζοι, οι Ινδοί, οι Πέρσες και άλλοι λαοί της Ανατολής. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην Αρχαία Ελλάδα ο πεπαιδευμένος άνθρωπος αποκαλούνταν «μουσικός ανήρ».

Στο πέρασμα των χρόνων, συνθέτοντας δημιουργικά διάφορους ήχους, η μουσική χρησιμοποιήθηκε ποικιλοτρόπως, είτε για ψυχαγωγικούς, είτε για θεραπευτικούς, είτε για λατρευτικούς, είτε για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Όποια όμως και αν ήταν η χρήση της, στο βάθος πάντοτε διέγειρε και συχνά διαμόρφωνε τα ανθρώπινα συναισθήματα. Η χρήση της αλλά και τα αποτελέσματα της έκθεσης των ανθρώπων σε αυτή, απασχόλησαν σε μόνιμη βάση συνθέτες και παιδαγωγούς.

Ο θεσμός της εκπαίδευσης υπακούει σε ορισμένους νόμους, σε μία νομοθεσία και σε συγκεκριμένους κανόνες και ρυθμίσεις. Η Παιδεία, υπό την ευρεία έννοια ως καλλιέργεια και κουλτούρα, διαμορφώνεται κατεξοχήν από το υψηλό επίπεδο της εκπαίδευσης και των υγιών κοινωνικών θεσμών. Η εκπαίδευση, ως παιδευτικός και κοινωνικός θεσμός, για να λειτουργήσει αποτελεσματικά χρειάζεται οργάνωση, όργανα εποπτικά και προπάντων εμπνευσμένους, άρτια καταρτισμένους και οικονομικά ικανοποιημένους εκπαιδευτικούς λειτουργούς. Οι εγκύκλιοι, οι νομοθετικές διατάξεις, οι υπουργικές αποφάσεις και ότι άλλο αφορά τη λειτουργία της εκπαίδευσης καθορίζονται από την κείμενη νομοθεσία.

Η μουσική ως μάθημα αποτέλεσε αναπόσπαστο μέρος των Αναλυτικών και Ωρολογίων Προγραμμάτων, από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους έως και σήμερα. Αρκετές είναι οι μελέτες που πραγματοποιήθηκαν για το σκοπό της μουσικής στην εκπαιδευτική διαδικασία, τους τρόπους διδασκαλίας της και τη γενικότερη χρήση της. Η πάντοτε μειονεκτική θέση που κατείχε η μουσική στα Ωρολόγια Προγράμματα και η ευκαιριακή χρήση της, με οδήγησε στην ενασχόλησή μου με το παρόν θέμα.

Ως τελειόφοιτος σπουδαστής του Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής της Σχολής Καλλιτεχνικών Σπουδών στην Άρτα, με τα πνευματικά εφόδια που απέκτησα κατά τη φοίτησή μου αλλά και τις εμπειρίες που αποκόμισα κατά την ενασχόλησή μου με τη μουσική, στα πλαίσια του γενικότερου προβληματισμού πάνω στην εκπαιδευτική διαδικασία, επιχείρησα να παρουσιάσω μια πτυχή της εξέλιξης του μαθήματος της μουσικής από το τη μεταπολεμική περίοδο ως και τη μεταπολίτευση.

Όπως αποφαίνεται, πολύ σημαντικός παράγοντας στη συχνή μεταβολή του μαθήματος της μουσικής υπήρξαν οι εκπαιδευτικές πολιτικές των διαφόρων κυβερνήσεων, οι οποίες και απεικόνιζαν την πολιτική ιδεολογία τους. Η ενασχόληση της κοινωνίας με τη μουσική περιοριζόταν κυρίως σε σκοπούς ψυχαγωγικούς και η εκμάθησή αυτής, ιδιαίτερα της λαϊκής και παραδοσιακής μουσικής, πραγματοποιούνταν με τρόπο προφορικό. Οι μουσικοί συνήθως ήταν απλώς διασκεδαστές, στην πλειοψηφία τους άνθρωποι αγράμματοι, και η μετάδοση της τέχνης περιοριζόταν αυστηρώς σε οικογενειακό κύκλο, με αποτέλεσμα η μουσική εκπαίδευση στον ελλαδικό χώρο να μένει παραγκωνισμένη. Οι παράγοντες αυτοί αρκούσαν για να κρατήσουν το μάθημα της μουσικής σε δεύτερη μοίρα για δεκαετίες, ακόμη και όταν τα Προγράμματα εμπεριείχαν αξιολογικές προτάσεις και μεθόδους διδασκαλίας.

Εκτός της συγκέντρωσης και παράθεσης των στοιχείων που διαμόρφωσαν το μάθημα της μουσικής στα Προγράμματα των Δημοτικών Σχολείων, εξετάζονται και άλλοι παράγοντες που συνέβαλλαν στην κατά καιρούς μεταβολή του μαθήματος, στη σύνδεσή του με άλλα μαθήματα, στη σημαντικότητα που κατείχε στα Προγράμματα, αλλά και στο μορφωτικό επίπεδο των δασκάλων, οι οποίοι με τη σειρά τους μεταλαμπάδευαν τις γνώσεις τους στους μαθητές. Οι παράγοντες αυτοί δεν θα μπορούσαν να είναι άλλοι από την ίδια την κοινωνία σε πρώτο επίπεδο, την οικονομία, τις πολιτικές ιδεολογίες και τις εκπαιδευτικές πολιτικές των διαφόρων κυβερνήσεων.

Η παρούσα εργασία μέσω της συγκέντρωσης, ανάλυσης και καταγραφής των τεκμηρίων και απόψεων που εμπεριέχει, αποτελεί μια μικρή παρουσίαση και μελέτη του μαθήματος της μουσικής στα Δημοτικά Σχολεία κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, από τη μεταπολεμική περίοδο έως και τη μεταπολίτευση. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι ο γενικότερος προβληματισμός πάνω στα ερωτήματα που προκύπτουν σε σχέση με τη θέση του μαθήματος της μουσικής στα Προγράμματα, τη χρήση αυτής αλλά και τους πιθανούς τρόπους βελτίωσης του επιπέδου διδασκαλίας της.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι μεταβολές στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η εξέλιξή του, από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως και σήμερα, συνδέονται άμεσα με το σύνολο διαφόρων ιστορικών γεγονότων, τα οποία συνέθεσαν μία πορεία με πάμπολλες μεταρρυθμίσεις, δίχως όμως μόνιμες και κοινά αποδεκτές λύσεις για την εξάλειψη του εκπαιδευτικού προβλήματος¹.

Τα Προγράμματα της εκπαίδευσης, ως μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος, αποτελούν ένα σημαντικό, θεμελιακό και καθοριστικό θέμα για τη διαμόρφωση της κοινωνίας. Οι πολιτικές ιδεολογίες, οι εμφύλιες διαμάχες, η πολιτική αστάθεια, οι οικονομικές δυσχέρειες, οι εκπαιδευτικές πολιτικές και οι γενικότερες δομές του ελληνικού κράτους είναι μόνο μερικοί από τους καθοριστικούς παράγοντες που συνέβαλλαν στην άλλοτε αναχρονιστική και άλλοτε προοδευτική ή ριζοσπαστική διαμόρφωση του εκπαιδευτικού τοπίου, από τα μεταπολεμικά χρόνια (1950) έως και τη μεταπολίτευση (1981).

Το θέμα της διδασκαλίας της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση αποτυπώνει μόνο μια μικρή πτυχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας κατά τη χρονική περίοδο που μελετάται. Δεν παύει όμως να αποτελεί ένα σπουδαίο κομμάτι της εκπαίδευσης των Ελλήνων, καθώς, εκτός του ότι το μάθημα της Μουσικής υπήρχε πάντοτε στα Ωρολόγια και Αναλυτικά Προγράμματα από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως και σήμερα με χαρακτήρα υποχρεωτικό, συνέβαλε στην καλλιέργεια της συνειδήσεως αλλά και στη διάπλαση του χαρακτήρα των εκάστοτε μαθητών.

Η ερμηνεία των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων απαιτεί όχι μόνο μια απλή παράθεση εκπαιδευτικών νόμων αλλά και έρευνα σε βασικούς πολιτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που συνέβαλλαν στην τελική διαμόρφωση αυτών. Για αυτό το λόγο άλλωστε θεωρήθηκε σκόπιμο, η ανάλυση του θέματος της διδασκαλίας της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση να παρουσιαστεί παράλληλα με τις πολιτικές-οικονομικές εξελίξεις της Ελλάδας και τις εκάστοτε εκπαιδευτικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν, παρέχοντας τη δυνατότητα στον αναγνώστη για σύγκριση αλλά και ευκολότερη κατανόηση της πορείας των πραγμάτων κατά την περίοδο που εξετάζονται.

¹ Δημαράς, Α. (1986). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. τόμ. Β'. Αθήνα: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, σ. ξδ'.

Με την εργασία μας επιδιώκεται να δοθεί απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα:

- Ποιά ήταν η εκπαιδευτική πολιτική, τα εκπαιδευτικά συστήματα και τα μέτρα που εφάρμοσε κάθε κυβέρνηση από το 1950 έως το 1981;
- Ποιές ήταν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τα Προγράμματα και οι παιδαγωγικές τάσεις που διαμορφώθηκαν στο χώρο της εκπαίδευσης;
- Ποιά ήταν η θέση του μαθήματος της Μουσικής στα Αναλυτικά και Ωρολόγια Προγράμματα;
- Ποιός ήταν ο τύπος του δασκάλου, ποιά η εκπαίδευση αυτού και πως διδασκόταν το μάθημα της Μουσικής στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες;
- Ποιοί ήταν οι στόχοι και οι σκοποί του μαθήματος της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση;
- Ποιά ήταν η διδακτέα ύλη του μαθήματος της Μουσικής, ποιές οι προτεινόμενες μέθοδοι διδασκαλίας και ποιές οι οδηγίες του Υπουργείου Παιδείας προς τους δασκάλους;
- Ποιά ήταν τα επιπρόσθετα βοηθητικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν στο μάθημα της Μουσικής κατά την εκπαιδευτική διαδικασία;
- Ποιές ήταν οι αντιλήψεις των παιδαγωγών και της κοινωνίας για τη διδασκαλία της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και κατά πόσο επηρέασαν τη μετέπειτα διαμόρφωση του μαθήματος έστω και εκπρόθεσμα;

Προσπαθούμε με την εργασία μας να παρουσιάσουμε ένα εκπαιδευτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό τοπίο της συγκεκριμένης Ιστορικής περιόδου, μέσα από το πρίσμα της κρατικής – πολιτικής παρέμβασης με το σχεδιασμό και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στο Δημοτικό Σχολείο και ιδιαίτερα στο μάθημα της Μουσικής.

Παρότι η παράθεση τεκμηρίων αποτελεί ασφαλής και αντικειμενική προσέγγιση σε θέματα όπως η μελέτη της εξέλιξης ενός εκπαιδευτικού συστήματος, η έρευνα θα ήταν ελλιπής χωρίς τη συνύπαρξη των παραγόντων που συνέβαλλαν στη διαφορετικότητα της εκπαιδευτικής πολιτικής της κάθε κυβέρνησης. Οι βασικοί παράγοντες πάνω στους οποίους διαμορφώνεται η εργασία, είναι η κοινωνία, η πολιτική, η οικονομία και η εκπαίδευση· παράγοντες άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους.

Η εργασία, συνδυάζοντας διάφορες πρωτογενείς πηγές, νομοθετικό υλικό αλλά και τους παράγοντες που προαναφέρθηκαν, ακολουθεί τη μέθοδο της χρονολογικής παρουσίασης, τα όρια της οποίας αποτελούν και το γενικό πλαίσιο της μελέτης. Ειδικότερα, χωρίζεται σε τρία κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο, «Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1950 – 1967)», αναφερόμαστε αρχικά στην κατάσταση που βρισκόταν το υπό κατάρρευση ελληνικό κράτος, εξαιτίας του δεύτερου παγκοσμίου αλλά και του μετέπειτα εμφυλίου πολέμου². Η κατάσταση στους υπόλοιπους τομείς δεν θα μπορούσε να είναι καλύτερη. Η πολιτική κατάσταση προξενούσε γενική αβεβαιότητα λόγω της χαρακτηριστικής αστάθειας που σημειώθηκε έως το 1967. Στις αρχές της δεκαετίας, η οικονομία της χώρας στηριζόταν περισσότερο σε αμερικανικά πακέτα χρηματικής βοήθειας παρά στις εγχώριες πηγές. Η διαρκής οικονομική ενίσχυση από το εξωτερικό κρίθηκε απαραίτητη λόγω του ότι η Ελλάδα βρέθηκε αρκετές φορές σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης. Εξαιτίας όμως της κατάστασης αυτής, αυξήθηκε δραματικά ο παρεμβατισμός σε γενικό επίπεδο, υποθάλποντας με αυτό τον τρόπο συμφέροντα που κινούταν στην αδιαφάνεια³.

Η κατάσταση στην Παιδεία ήταν επίσης αξιοθρήνητη. Οι ολοσχερώς κατεστραμμένες υποδομές, οι δυσεύρετα καταρτισμένοι δάσκαλοι, ο αναλφαβητισμός, η ολοένα αυξανόμενη αποχή των μαθητών από τα σχολεία και οι μειωμένες δαπάνες για την εκπαίδευση ήταν μόνο κάποιοι από τους βασικούς παράγοντες της παρακμής που σημειώθηκε⁴. Σημαντικά γεγονότα στα οποία σταθήκαμε, ήταν οι δράσεις των πρωθυπουργών Κ. Καραμανλή⁵ και Γ. Παπανδρέου⁶, στους οποίους και αποδίδουμε ορισμένες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που αποτέλεσαν σταθμό για την Παιδεία.

² Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ. (2007). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*. Αθήνα: Σαββάλας, σ. 187.

³ Καζάκος, Π. (2001). *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944 – 2000*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 145.

⁴ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., όπ., σ. 188.

⁵ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., όπ., σ. 200 – 205, Χατζηστεφανίδης, Θ. (1990). *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821 – 1986)*. Αθήνα: Παπαδήμας, σ. 290, Ευαγγελόπουλος, Σπ. (1999). *Ελληνική Εκπαίδευση: 20^{ος} Αιώνας*. τόμ. Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 84 – 85, Σίμος, Ι. (2004). *Η μουσική εκπαίδευση στη νεώτερη και σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Edition Orpheus, σ. 97.

⁶ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 269 – 273, Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ. (2006). *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια: Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτη, σ. 412 – 414.

Η εκπαίδευση των δασκάλων είναι ένα ακόμη τμήμα της εργασίας, στην οποία περιγράφεται το προφίλ των υποψηφίων δασκάλων, το νομοθετικό πλαίσιο των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, τα Ωρολόγια και Αναλυτικά Προγράμματα των Π.Α. και με αναλυτικό τρόπο η θέση, η χρήση και η ύλη του μαθήματος της Μουσικής στα Προγράμματα. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται το Πρόγραμμα που ίσχυσε από την ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών το 1934 και οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν σε αυτό το 1957 και το 1964 με τις Επιτροπές Παιδείας που συγκροτήθηκαν. Η μουσική εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων είναι το τελευταίο μέρος της ενότητας, στο οποίο και περιγράφονται οι αλλαγές στην ύλη του μαθήματος.

Κλείνοντας το πρώτο κεφάλαιο, αναφερόμαστε διεξοδικά στο μάθημα της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Αν και το μάθημα υπήρχε στα Προγράμματα από το 1913 με χαρακτήρα υποχρεωτικό, δεν αξιοποιήθηκε επαρκώς λόγω της ελλιπούς μουσικής κατάρτισης των δασκάλων αλλά και λόγω της χρήσης του από το Υπουργείο Παιδείας. Η στασιμότητα που σημειώθηκε για το μάθημα έως και το 1967, παρότι υπήρξαν δύο εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, αποδεικνύει περίτρανα την επιδεικτικά αδιάφορη στάση του κράτους για τη μουσική εκπαίδευση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση⁷.

Η ευκαιριακή χρήση του μαθήματος της Μουσικής αποφαίνεται αφενός από την προτεινόμενη διδακτέα ύλη και αφετέρου από τις κατευθύνσεις του Υπουργείου Παιδείας, σύμφωνα με τις οποίες τα θρησκευτικά και πατριωτικά άσματα κρινόταν κατάλληλα προς διδασχλή λόγω της επίδρασης που ασκούσαν στα αισθήματα των μαθητών⁸. Σημειώνεται πως το κράτος δεν εξέδωσε βιβλίο για το μάθημα έως το 1979. Το κενό αυτό αναπλήρωσαν διάφορες ιδιωτικές συλλογές αλλά και εγχειρίδια παιδαγωγών, τα οποία χρησιμοποιούσαν οι δάσκαλοι ως οδηγούς. Τέλος, εκτενής αναφορά γίνεται στις μεθόδους διδασκαλίας που εφαρμόστηκαν μέσα στην τάξη, στην πορεία του μαθήματος της Μουσικής, στη συμπεριφορά των δασκάλων προς τους

⁷ Σίμος, Ι., ό.π., σ. 98.

⁸ Σκαλισιάνος, Χ., Τσιρίμπας, Α. (1954). Η ύλη και η διδακτική του μαθήματος της Μουσικής. Στο *Η ύλη και η διδακτική των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου: Τάξεις έκτη*. Αθήνα: Δημητράκου, σ. 822 – 823, Σταύρου, Γ. (2009). *Η Διδασκαλία της Μουσικής στα Δημοτικά Σχολεία και Νηπιαγωγεία της Ελλάδας (1830 – 2007): Τεκμήρια Ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg. σ. 83 – 87.

παράφωνους μαθητές⁹ και στην κριτική που ασκήθηκε από παιδαγωγούς και καταξιωμένες στον κλάδο προσωπικότητες της εποχής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, «Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (1967 – 1974)», αναφερόμαστε στην παράνομη κατάληψη της εξουσίας από τις στρατιωτικές δυνάμεις της Ελλάδας και στη δράση των συνταγματαρχών. Η εδραίωση του δικτατορικού πολιτεύματος δυσaréστησε τόσο τον πολιτικό κόσμο όσο και την κοινωνία. Κατά τη διακυβέρνηση των συνταγματαρχών πραγματοποιήθηκαν διώξεις προσώπων που ασπαζόταν την αριστερά, συστηματοποιήθηκαν οι πελατειακές σχέσεις και ενισχύθηκε το στρατιωτικό παρακράτος, οδηγώντας την κοινωνία σε έντονες εξεγέρσεις διαμαρτυρίας (Πολυτεχνείο) αλλά και στο θλιβερό γεγονός της κατάληψης της Κύπρου από τους Τούρκους¹⁰.

Στην οργάνωση της εκπαίδευσης, έλαβαν χώρα ορισμένες μεταρρυθμίσεις, αγνοώντας την ελληνική πραγματικότητα, οι οποίες, συνδέθηκαν με τη «διαφύλαξη της ελληνικότητας». Η ακύρωση των άρθρων της μεταρρύθμισης του 1964, η κατάργηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, η επαναφορά της Καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας, η επανένταξη των εισαγωγικών εξετάσεων προς τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, η συρρίκνωση της υποχρεωτικής φοιτήσεως και η γενική οικοδόμηση του εκπαιδευτικού συστήματος στα πρότυπα της Κλασικής Παιδείας εν μέσω παγκόσμιας βιομηχανικής επανάστασης είναι μόνο κάποιοι από τους λόγους¹¹ για τους οποίους η εκπαιδευτική πολιτική της δικτατορίας χαρακτηρίστηκε αναχρονιστική. Η Επιτροπή Παιδείας που συστάθηκε το 1971 για να επιλύσει το εκπαιδευτικό πρόβλημα, παρέδωσε ορισμένα πορίσματα τα οποία επιχειρούσαν να συνδυάσουν την Κλασική Παιδεία και τα «ελληνοχριστιανικά ιδεώδη» με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση¹². Τα πορίσματα δεν πρόλαβαν να εφαρμοσθούν λόγω της παραίτησης της κυβέρνησης.

⁹ Σκαλισιάνος, Χ., & Λάβδας, Ν. (1937). Η ύλη και η διδακτική της Ωδικής. Στο *Η ύλη και η διδακτική των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου: Γ' τάξη*. Αθήνα: Δημητράκου, σ. 1099.

¹⁰ Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 417 – 427, Ροδάκης, Π. (1988). Χούντα. Στο *Υδρία*. Τόμος 55. Αθήνα: Εταιρία Ελληνικών Εκδόσεων, σ. 3 – 5, Meynaud, J. (χ.χ.). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα: Βασιλική εκτροπή και στρατιωτική δικτατορία*. Β' τόμος. Μτφρ. Π. Μερλόπουλος. Αθήνα: Σαββάλας, 2002, σ. 295 – 313.

¹¹ Αναγκαστικός Νόμος 129 της 19^{ης} Σεπτεμβρίου του 1967.

¹² Απόφαση 5600 της 14^{ης} Ιουνίου του 1971, Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971 – 1973, σ. 21, 24, 27, 39, 48.

Με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας άνοιξε ο δρόμος για περαιτέρω διώξεις δημοσίων υπαλλήλων, ιδιαίτερα δασκάλων και εκπαιδευτικών. Οιοσδήποτε δεν πληρούσε τα προαπαιτούμενα ηθικά χαρακτηριστικά, εκδήλωνε δημοσίως τα διαφορετικά του πολιτικά φρονήματα ή παρουσίαζε έλλειψη αφοσίωσης προς τα εθνικά ιδεώδη, διωκόταν χωρίς δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη. Το σώμα των επιθεωρητών που συγκροτήθηκε από τη δικτατορία για την αξιολόγηση των δασκάλων αποτέλεσε ένα ακόμη εμπόδιο στην ατομική ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα των εκπαιδευτικών¹³. Επιπλέον καταργήθηκαν πέντε Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Η εκπαίδευση των δασκάλων αναδιοργανώθηκε προβλέποντας διετή φοίτηση, κλασικό προσανατολισμό σπουδών και διαπαιδαγώγηση που απέτρεπε την ανάμειξη των σπουδαστών με πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά θέματα. Οι διδακτικές ώρες για το μάθημα της Μουσικής στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες αυξήθηκαν, ενώ η διδακτέα ύλη προσαρμόστηκε στις ανάγκες της Κλασικής Παιδείας και της ελληνοχριστιανικής εκπαιδευτικής πολιτικής.

Το μάθημα της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση αναδιοργανώθηκε σε καίρια σημεία, έτσι ώστε να εξυπηρετήσει την ιδεολογία της δικτατορίας. Παρότι σκοπός του ήταν η γέννηση χαράς και ευφορίας, αυτό θα επιτυγχανόταν μέσω των πατριωτικών εμβατηρίων και των θρησκευτικών ύμνων, προάγοντας το «εθνικό φρόνημα» ώστε οι μαθητές να αισθάνονται ότι ανήκουν στην «Πατρίδα». Επίσης το μάθημα συνδέθηκε με αυτό της Γυμναστικής, προωθώντας τους ελληνικούς παραδοσιακούς ρυθμούς και χορούς. Αξιοσημείωτη καινοτομία αποτέλεσε η ενσωμάτωση των μέσων αναπαραγωγής μουσικής στην εκπαιδευτική διαδικασία¹⁴. Η χρήση των δίσκων πρακτικά «έλυne τα χέρια» των δασκάλων που είχαν ελλιπή μουσική κατάρτιση, όπως επίσης διαμόρφωνε με τρόπο παθητικό τη συνείδηση των μαθητών, αναλόγως με το περιεχόμενο των ασμάτων. Για την πορεία της διδασκαλίας των ασμάτων, κεντρικός άξονας ήταν η αποστήθιση του ποιητικού κειμένου και όχι η διδασκαλία της Μουσικής¹⁵.

Στο τρίτο κεφάλαιο, «Η ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (1974 – 1981)», αναφερόμαστε στην πτώση της δικτατορίας

¹³ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 222 – 225.

¹⁴ Βασιλικό Διάταγμα 702 (Φ.Ε.Κ. 218) της 31^{ης} Οκτωβρίου του 1969, σ. 1536.

¹⁵ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 340.

και την επαναφορά του δημοκρατικού πολιτεύματος υπό τη διακυβέρνηση του Κ. Καραμανλή. Κατά την εξαετή του θητεία επανέφερε την Ελλάδα σε ρυθμούς ανάπτυξης βελτιώνοντας το κοινωνικό βιοτικό επίπεδο και αναβαθμίζοντας τις κοινωνικές υπηρεσίες και αγαθά. Στον οικονομικό τομέα σημειώθηκε ανάπτυξη, μειώθηκαν τα επίπεδα ανεργίας και ενισχύθηκαν τα αστικά επαγγέλματα¹⁶.

Κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο σημειώθηκαν μεγάλες ανακατατάξεις και αλλαγές στην Παιδεία. Το κοινό αίτημα για μια ουσιαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που θα έλυνε για πάντα τα συσσωρευμένα προβλήματα της εκπαίδευσης, ενσαρκώθηκε με το Σύνταγμα του 1975 και τους οργανωτικούς νόμους του 1976/1977. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, σύμφωνα με σχολιαστές, αναβίωσε τη μεταρρύθμιση του 1964¹⁷, καθώς θέσπισε τη δωρεάν δημόσια γενική εκπαίδευση, επανέφερε τη Νέα Ελληνική ως επίσημη γλώσσα διδασκαλίας, μείωσε σημαντικά την αναλογία δασκάλου – μαθητών, καταργήθηκαν οι προαγωγικές εξετάσεις από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και οργανώθηκε σε μεγάλο βαθμό η δεύτερη. Η μεταρρύθμιση επίσης επανεξέτασε τα μισθολογικά, τα διοικητικά, τα εποπτικά και τα πειθαρχικά θέματα, ρυθμίζοντας συν τοις άλλοις τις εκπαιδευτικές άδειες και προαγωγές. Παρά το σύγχρονο χαρακτήρα της, η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1967 σχολιάστηκε αρνητικά χαρακτηριζόμενη ως ξεπερασμένη, λόγω του ότι δεν διέφερε σημαντικά από αυτή του 1964¹⁸.

Η εκπαίδευση των δασκάλων δεν φαίνεται να απασχόλησε ιδιαίτερα την ελληνική κυβέρνηση, γεγονός που προκύπτει από ότι το Πρόγραμμα του 1972 παρέμεινε ως είχε μέχρι και το 1984¹⁹. Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε η επανίδρυση των καταργηθέντων Παιδαγωγικών Ακαδημιών, το 1975²⁰. Τέλος, η προσοχή της κυβέρνησης εστιάστηκε στην αξιολόγηση των δασκάλων και στα εποπτικά όργανα²¹.

¹⁶ Έβερτ, Μ. (1988). *Καραμανλής ο αναμορφωτής: 1955-1963 και 1974-1980*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, σ. 134, 137, 146, 161.

¹⁷ Ματθαίου, Δ. (1989). Ελλάδα: Σύγχρονο Εκπαιδευτικό Σύστημα. Στο *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό*. Τόμος 3. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 1788, Βουγιούκας, Α. (1986). *Δοκίμια Εκπαιδευτικού Προβληματισμού*. Αθήνα: Φελέκη, σ. 196.

¹⁸ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 231, 233.

¹⁹ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 169, Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 55.

²⁰ Νόμος 156 (Φ.Ε.Κ. 186) της 4^{ης} Σεπτεμβρίου του 1975, σ. 1370.

²¹ Νόμος 309 (Φ.Ε.Κ. 100) της 30^{ης} Απριλίου του 1976, άρθρο 60, σ. 655.

Το μάθημα της Μουσικής αναπροσαρμόστηκε το 1977, αλλάζοντας το σκοπό της διδασκαλίας του, αυξάνοντας τις διδακτικές ώρες και αντικαθιστώντας τη διδακτέα ύλη. Πλέον, το ζητούμενο θα ήταν η καλλιέργεια της μουσικής αντίληψης των μαθητών μέσα από την ενασχόλησή τους με το ρυθμό και τη μελωδία, με απώτερο σκοπό την ψυχαγωγία²². Από το Πρόγραμμα αφαιρέθηκαν τα περισσότερα άσματα πατριωτικού και θρησκευτικού περιεχομένου, προσθέτοντας παράλληλα παιδικά τραγούδια αλλά και άσματα με κεντρικό άξονα το ρυθμό, την κίνηση και το χορό. Τα βοηθητικά μέσα διδασκαλίας παρέμειναν, αν και άλλαξε η χρήση τους και για πρώτη φορά το 1979 εκδόθηκε βιβλίο δασκάλου για την Α' τάξη του Δημοτικού, με μελωδικές και ρυθμικές αναλύσεις δεκαέξι ασμάτων, οδηγίες διδασκαλίας και πληροφορίες για την ανατομία του αναπνευστικού συστήματος του ανθρώπου²³.

Κλείνοντας, παρατίθενται τα συμπεράσματα της ερευνητικής αυτής προσπάθειας, όπου επισημαίνεται η αδυναμία του προσδιορισμού της θέσης του μαθήματος της Μουσικής στα Αναλυτικά και Ωρολόγια Προγράμματα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Οι γενικότερες διαπιστώσεις από τα μειονεκτήματα που προέκυψαν είναι επιγραμματικά η αοριστία του σκοπού και του χαρακτήρα των ασμάτων που διδασκόταν από δασκάλους με μάλλον ελλιπή μουσική κατάρτιση και οι ατελέσφορες κρατικές προσπάθειες για διορθωτικές παρεμβάσεις. Η εργασία εστιάζει στη μελέτη του τρόπου που πραγματοποιήθηκε ή όχι, σε κάθε περίπτωση, η κρατική βούληση από τους εκάστοτε δασκάλους. Ελπίζουμε ότι τα ερωτήματα που προκύπτουν σε σχέση με τη θέση του μαθήματος της Μουσικής στα Προγράμματα αλλά και τη χρήση αυτής, θα απαντηθούν ικανοποιητικά και ενδεχομένως να δημιουργήσουν γενικότερο προβληματισμό, προτρέποντας τους αναγνώστες να προτείνουν πιθανούς τρόπους βελτίωσης του επιπέδου διδασκαλίας της.

²² Προεδρικό Διάταγμα 1034 (Φ.Ε.Κ. 347) της 12^{ης} Νοεμβρίου του 1977, σ. 3208.

²³ Μαζαράκη, Δ. Β., Κεφάλου - Χόρς, Ε. & Δημητράτου, Β., (1983). *Μέθοδος Διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του δημοτικού σχολείου*. Έκδοση Β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1950 – 1967)

1.1 Η Ελλάδα μετά τον εμφύλιο πόλεμο

Το ελληνικό κράτος, κατά τη μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια αυτής, βρισκόταν σε πλήρη εξαθλίωση²⁴. Η οικονομική κατάρρευση και η απομύζηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του κράτους από τη γερμανική κατοχή σε συνδυασμό με τον εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε, οδήγησε την Ελλάδα στο χείλος του γκρεμού²⁵. Οι σημαντικές ελλείψεις σε είδη πρώτης ανάγκης δυσχέραιναν ακόμη περισσότερο την ήδη απελπιστική κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας. Παρόλα τα προβλήματα και τις κακουχίες δεν έλειψαν οι διάφορες πολιτικές εξελίξεις, οι οποίες ήταν άμεσα υπεύθυνες για το μέλλον της Ελλάδας.

Το 1950 πολίτευμα της Ελλάδας ήταν η βασιλευόμενη δημοκρατία με Βασιλιά τον Παύλο, του οίκου Γκλύξμπουργκ. Ιστορικά φαίνεται πως ο ρόλος του δεν ήταν πρωταγωνιστικός. Οι πρώτες δημοκρατικές κυβερνήσεις, παρά τις αρκετές εκλογικές αναμετρήσεις – οι οποίες συνοδεύονταν από προσπάθειες για ιδεολογική εδραίωση των πεποιθήσεων των έκαστων πολιτικών αρχηγών – δεν κατάφεραν να εξομαλύνουν την προβληματική κατάσταση της Ελλάδας και έτσι η περίοδος μέχρι το 1967 σημειώθηκε από πολιτικοκοινωνική αστάθεια. Την ίδια περίοδο σημειώνεται πως ο στρατός κατείχε μεγάλη εξουσία²⁶, την οποία δεν δίσταζε να χρησιμοποιεί με κάθε ευκαιρία.

Έως το 1950 το δημόσιο ταμείο της Ελλάδας ενισχυόταν οικονομικά από την Αμερική με μεγάλα χρηματικά ποσά²⁷. Μετά το 1951 η οικονομική αυτή βοήθεια σταδιακά ελαττώθηκε δημιουργώντας κενό το οποίο έπρεπε να αναπληρωθεί γρήγορα.

²⁴ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., όπ., σ. 187.

²⁵ Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 280.

²⁶ Σακελαρόπουλος, Σ. (1998). *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος 1949 – 1967: Το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία*. Αθήνα: Νέα Σύνορα, σ. 202.

²⁷ Ίσως έτσι δικαιολογείται και η αμερικανική επιρροή στον πολιτικό κόσμο της Ελλάδας.

Αρχικά, οι πολεμικές αποζημιώσεις Ιταλίας και Γερμανίας κάλυψαν ένα μεγάλο μέρος του κενού όμως έπρεπε να βρεθεί μόνιμη και βιώσιμη λύση²⁸.

Ειδικότερα, η οικονομία της Ελλάδας στηριζόταν επί το πλείστον στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, την εγχώρια ελαφρά βιομηχανία και την κατά τόπους γεωργία. Οι πόροι αυτοί βέβαια δεν ήταν σε θέση να καλύψουν τις ανάγκες της Ελλάδας και οι ιδιωτικές επενδύσεις για περαιτέρω ανάπτυξη ήταν ανύπαρκτες. Ο κρατικός παρεμβατισμός ήταν αναπόφευκτος σχεδόν σε όλους τους τομείς²⁹ καθώς η χώρα βρισκόταν διαρκώς σε έκτακτη ανάγκη.

Με τις παραπάνω συγκυρίες δεν ήταν δυνατό να υπάρξει ανάπτυξη σε κανέναν τομέα και κατ' επέκταση στην Παιδεία. Στοιχεία από την απογραφή του 1951 καταδεικνύουν τον αναλφαβητισμό στην ηλικία των 10 ετών και άνω, ο οποίος υπολογίζεται στο 33% του συνολικού πληθυσμού. Αξιοσημείωτο είναι πως παρά το γεγονός ότι μετά την Γ' τάξη η διαρροή μαθητών άγγιζε το 60%, η σχέση δασκάλου – μαθητών κυμαινόταν περίπου στο 1:47³⁰. Το επίπεδο της εκπαίδευσης βρισκόταν σε τόσο χαμηλό επίπεδο εξαιτίας πολλών παραγόντων, κυρίως όμως λόγω των χαμηλών δημοσίων οικονομικών παροχών αφού οι κρατικές δαπάνες για την Παιδεία ανερχόταν μόλις στο 1,8% του εθνικού εισοδήματος τη στιγμή που γειτονικές αναπτυσσόμενες χώρες δαπανούσαν στο τριπλάσιο για τον ίδιο λόγο³¹.

Το 1956 ο Κ. Καραμανλής κέρδισε τις βουλευτικές εκλογές με το νεοσύστατο κόμμα του, την ΕΡΕ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση)³². Σύμφωνα με τις προγραμματικές του δηλώσεις, κύρια σημεία της πολιτικής του κόμματος ήταν η νομισματική σταθερότητα, η αύξηση –κυρίως των ξένων– επενδύσεων, η διατήρηση της υπάρχουσας φορολογίας, η υποστήριξη της βιομηχανικής ανάπτυξης και η χρηματοδότηση των εξαγόμενων προϊόντων που θα προερχόταν από αυτή, η σταθεροποίηση των αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων, η μείωση της ανεργίας μέσω της ανάπτυξης και η οργάνωση

²⁸ Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 453.

²⁹ Καζάκος, Π., ό.π., σ. 145.

³⁰ Κοσπεντάρης, Γ. (1966). Για μια συγχρονισμένη εθνική παιδεία, στο *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*. Αθήνα: Ε.Δ.Α., σ. 174 – 175.

³¹ Ζολώτας, Ξ. (1959). *Οικονομική Ανάπτυξις και Τεχνική Εκπαίδευσις*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, σ. 56., Καλλίας, Κ. (χ.χ.). *Το εκπαιδευτικό πρόβλημα*. Αθήνα. σ. 76.

³² Νικολακόπουλος, Η. (2000). *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946 – 1964: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σ. 213, 219, 236.

των κοινωνικών ασφαλίσεων. Οι βλέψεις της ΕΡΕ για την Παιδεία στο σύνολό της ήταν γενικές με μόνη εξαίρεση την εμφανή υποστήριξή της στη δευτεροβάθμια τεχνική και επαγγελματική εκπαιδευτική κατεύθυνση. Η ΕΡΕ υποστηρίζοντας την ιδιωτική ελευθερία και πιστεύοντας στην οικονομία της αγοράς, απέβλεπε σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται περισσότερο ως καπιταλιστική³³.

Κατά την πρωθυπουργία του Καραμανλή υπήρξαν κάποιες μικρές κοινωνικές και πολιτικές επιτυχίες, οι οποίες όμως παρέμειναν στη αφάνεια, λόγω της αδυναμίας του να ελέγξει αποτελεσματικά το στρατιωτικό «παρακράτος». Άλλος σημαντικός λόγος αποτυχίας των παραπάνω ήταν η σχεδόν έμμονη τάση του κόμματος για χρήση οποιουδήποτε μέσου θα διατηρούσε την ΕΡΕ στην εξουσία και θα αποδυνάμωνε τους αντιπάλους της. Εκτός των πολιτικών αντιπάλων, η ΕΡΕ προσπάθησε να ελέγξει με κάθε τρόπο και τον κρατικό μηχανισμό, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα (διοίκηση, ένοπλες δυνάμεις, δημόσιες υπηρεσίες και επιχειρήσεις).³⁴

Σημειώνεται πως παρά τις έντονες πολιτικές αναταραχές και τις οικονομικές δυσχέρειες, ο Καραμανλής προέβη σε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση το 1957. Πρωταρχικό ερέθισμα ήταν αφενός η παγκόσμια στροφή προς την ανάπτυξη της Παιδείας και αφετέρου η προβληματική κατάσταση της ελληνικής εκπαίδευσης που δεν έπαιρνε περεταίρω αναβολή³⁵.

Παρότι σημειωνόταν σταθερή οικονομική ανάπτυξη, κατά τη δεκαετία του 1960 κύρια πολιτική που εφαρμόστηκε ήταν η διατήρηση της οικονομικής σταθερότητας. Πρακτικά, αυτό σήμαινε πως οι κρατικές δαπάνες στήριζαν κυρίως τις τιμές και τα εισοδήματα τοποθετώντας σε δεύτερη μοίρα τις δημόσιες επενδύσεις³⁶. Η πολιτική αυτή είχε αμφιλεγόμενο αποτέλεσμα. Αφενός ενίσχυσε προσωρινά μόνον τους αγρότες, αφετέρου όμως καθυστέρησε σημαντικά το βιομηχανικό εκσυγχρονισμό σε σχέση με τις άλλες ανταγωνιστικές αγορές³⁷.

³³ Meynaud, J. (χ.χ.). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα: 1946 – 1965*. Α' τόμος. Μτφρ. Π. Μερλόπουλος. Αθήνα: Σαββάλας, 2002, σ. 273 – 300.

³⁴ Ο.π., σ. 302 – 303.

³⁵ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 200 – 205, Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 290, Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 84 – 85, Σίμος, Ι., ό.π., σ. 97.

³⁶ Καζάκος, Π. ό.π., σ. 221.

³⁷ Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 455.

Την ίδια δεκαετία, το φαινόμενο της ραγδαίας αστικοποίησης ήταν ένας επιπλέον παράγοντας ο οποίος καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την οικονομία της χώρας. «Η πρωτεύουσα, που έγινε μαγνήτης για το 25% του πληθυσμού ... συγκέντρωνε και το 60% της βιομηχανικής απασχόλησης». Παρά τη γενικότερη ανάπτυξη, η ανεργία ήταν ακόμη μεγάλη και κάθε χρόνο μετανάστευαν όλο και περισσότεροι Έλληνες στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τον υπουργό Συντονισμού, Παναγή Παπαληγούρα (1957), η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ θα «ήταν η μόνη οδός για τον εκσυγχρονισμό της»³⁸.

Στις εκλογές του 1963, αναδείχθηκε πρωθυπουργός ο Γεώργιος Παπανδρέου με το κόμμα «Ένωση Κέντρου»³⁹. Αρχικά το κόμμα απαρτιζόταν από μέλη που ιδεολογικά ασπαζόταν άλλοι τη δεξιά, άλλοι το κέντρο και άλλοι την αριστερά, και που δεν ικανοποιούταν πλήρως από τα ήδη υπάρχοντα κόμματα. Το γόητρο και ο δυναμισμός του Παπανδρέου κατάφεραν να κρατήσουν ενωμένο το κόμμα παρά τις βασιλικές προφητείες περί διάσπασής του λόγω των εσωτερικών ιδεολογικών διαφορών των μελών του. Στην πραγματικότητα, ο ιδεολογικός προσανατολισμός της ΕΚ ήταν κεντρικός και κοινό σημείο των μελών ήταν η απομάκρυνση της ΕΡΕ από την εξουσία.

Στο πρόγραμμα της Ένωσης Κέντρου συμπεριλαμβανόταν η αποκατάσταση της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας. Για ένα «κράτος δικαίου» η Ένωση Κέντρου απέβλεπε σε αυξήσεις των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων για λόγους «υλικής και ηθικής αποκατάστασης», ριζικές μεταρρυθμίσεις στην Παιδεία και αύξηση του μισθού των δασκάλων⁴⁰, περιορισμό «πιστοποιητικών νομιμοφροσύνης» μόνο στις δημόσιες υπηρεσίες, μείωση της γραφειοκρατίας, διπλασιασμό του βασικού μισθού των δικαστικών με ταυτόχρονη κατάργηση των αποζημιώσεών τους από τυχόν επιτροπές, μέριμνα για δίκαιη κατανομή των εθνικών πόρων στις διάφορες τάξεις, πλήρη εργατική απασχόληση και αναδιοργάνωση των κοινωνικών ασφαλίσεων, ανόρθωση του συστήματος της νοσοκομειακής περίθαλψης, μείωση του φορολογικού συντελεστή και αύξηση του αφορολόγητου ποσού με προϋποθέσεις, αύξηση των κρατικών επιχορηγήσεων στον πρωτογενή γεωργικό τομέα, μέριμνα για ανάπτυξη και υποστήριξη εγχώριας αγροτικής βιομηχανίας, υποστήριξη των τιμών των εγχώριων προϊόντων, κατασκευή νέων δικαστηρίων και φυλακών, απελευθέρωση των πολιτικών

³⁸ Ο.π., σ. 456. και Μπουζάκης, Σ. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση: (1821 – 1998)*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 116.

³⁹ Νικολακόπουλος, Η., ό.π., σ. 300 – 303.

⁴⁰ Αναλυτικά στο κεφ. 1.2.2.

κρατουμένων από τις φυλακές, εκδίκαση υποθέσεων εθνικής σημασίας από ποινικά εφετεία και όχι από στρατοδικεία, απαγόρευση ενασχόλησης φυσικών προσώπων των σωμάτων ασφαλείας με την πολιτική, αξιοποίηση διαφόρων περιοχών για άμεση ανάπτυξη του τουρισμού και αρμονική συνεργασία κράτους και εκκλησίας⁴¹.

Το μεγαλύτερο εσωτερικό – πολιτικό πρόβλημα του Παπανδρέου ήταν –για μία ακόμη φορά– τα στρατιωτικά ζητήματα και η αδυναμία του να ελέγξει την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων. Η σκέψη και μόνο ενός αναπάντεχου πραξικοπήματος άγχωνε τον πολιτικό κόσμο της κεντροαριστεράς. Αν και δεν είχε ενεργό μεταρρυθμιστικό ρόλο στο Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, προσπάθησε εμμέσως να αντικαταστήσει μερικώς την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων με αξιωματικούς που είχαν πιο κεντρικές πεποιθήσεις, δίχως όμως αποτέλεσμα. Σημειώνεται πως ο Παπανδρέου ερχόταν συχνά σε σύγκρουση με τον υπουργό Εθνικής Άμυνας, Πέτρο Γαρουφαλιά, για εσωτερικά θέματα του Υπουργείου⁴².

Παρά ταύτα, ο Παπανδρέου ανέλαβε συγχρόνως και το Υπουργείο Παιδείας. Προεκλογικά, είχε υποσχεθεί ριζικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, γεγονός που πραγματοποιήθηκε άμεσα σε μεγάλο βαθμό. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν κράτησαν πολύ λόγω της ανατροπής του από τα ανάκτορα και τις συντηρητικές πολιτικές τακτικές των αποστατών του 1965⁴³.

Το καλοκαίρι του 1965 ξέσπασε πολιτική κρίση, η οποία επηρέασε άμεσα και την κοινωνία. Αφορμή ήταν οι αντίθετες πολιτικές απόψεις, μεταξύ του πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου και του βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄, και η άρνηση του δεύτερου σχετικά με την αντικατάσταση του υπουργού Εθνικής Αμύνης Π. Γαρουφαλιά και του αρχηγού του ΓΕΣ (Γενικού Επιτελείου Στρατού), στρατηγού Γεννηματά. Ο Παπανδρέου, προσβεβλημένος από αυτή την αντιμετώπιση κατέθεσε γραπτώς την παραίτηση της κυβέρνησής του τη 15^η Ιουλίου του 1965, η οποία και έγινε αμέσως δεκτή. Ως

⁴¹ Meynaud, J., ό.π., σ. 320 – 341.

⁴² Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 412 – 413.

⁴³ Παπανούτσος, Ε. (1965). *Αγώνες και Αγωνία για την Παιδεία*. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 323 – 324, Πβ. Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 88 – 89, 91 – 92, Πβ. Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 295 – 300, Πβ. Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 413.

πρωθυπουργός, προτάθηκε από το βασιλιά να αναλάβει ο Γ. Αθανασιάδης – Νόβας, ο οποίος ήταν πρόεδρος της Βουλής⁴⁴.

Για την επιτυχή αντικατάσταση και αναγνώριση του νέου πρωθυπουργού από το σύνολο της Βουλής, τα ανάκτορα έπρεπε να διασπάσουν την Ένωση Κέντρου, καθώς η πλειοψηφία που διέθετε το κόμμα καθιστούσε αδύνατη οποιαδήποτε νόμιμη κοινοβουλευτική αλλαγή. Οι διεργασίες των ανακτόρων προκειμένου να διασπάσουν την Ένωση Κέντρου, ώστε να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή ο νέος πρωθυπουργός, απέτυχαν. Οι κινήσεις αυτές των ανακτόρων επηρέασαν την κοινωνία και δυσαρέστησαν το λαό, ο οποίος ξεσηκώθηκε ζητώντας πολιτική νομιμότητα και ηρεμία στο εσωτερικό της χώρας. Οι αντιδράσεις ήταν σφοδρές και πήραν τη μορφή ρήξης με τα ανάκτορα. Έμειναν δε στην Ιστορία ως «Ιουλιανά». Η έντονη αυτή κρίση εξέφραζε μια κοινωνική πραγματικότητα με πολιτικές προεκτάσεις. Η παρατεταμένη πολιτική αστάθεια και η κοινωνική δυσαρέσκεια έδωσαν λίγο αργότερα το δικαίωμα στο στρατό να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία εγκαθιδρύοντας δικτατορία για επτά χρόνια⁴⁵.

Τα πρώτα δεκαεπτά χρόνια που εξετάζονται στο παρόν κεφάλαιο μαστιζόταν από έντονες αντιπαραθέσεις αλλά και γενικότερες τριβές μεταξύ των πολιτικών ηγετών οι οποίες έδιναν αρκετό χώρο για την ανάπτυξη και οργάνωση των σχεδίων των στρατιωτικών, οι οποίοι με τη σειρά τους θεώρησαν δικαιολογημένη την μετέπειτα επέμβασή τους στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας⁴⁶. Παράλληλα, η ελληνική οικονομία γνώρισε μεγάλη άνοδο για τα δεδομένα της και σημειώθηκε «ικανοποίηση των προσδοκιών μεγάλης μερίδας της κοινωνίας». Όμως το γεγονός αυτό οδήγησε σε επιπόλαιο χειρισμό των κρατικών δαπανών με σοβαρές επιπτώσεις στην ομαλή ανάπτυξη και τον μελλοντικό εκσυγχρονισμό της χώρας, συμπεριλαμβανομένης και της ανάπτυξης της Παιδείας⁴⁷.

⁴⁴ Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 413 – 414.

⁴⁵ Meynaud, J. (χ.χ.). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα: Βασιλική...*, ό.π., σ. 72 – 74, 81 – 82, 97, 106, 206 – 263.

⁴⁶ Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 414.

⁴⁷ Ό.π., σ. 456.

1.2 Εκπαίδευση

Η εικόνα της εκπαίδευσης στην Ελλάδα μετά το 1950 ήταν αποκαρδιωτική. Οι ελλείψεις ήταν γενικό φαινόμενο. Αφενός, οι υλικές ζημιές ήταν ανυπολόγιστες και αφετέρου οι παιδαγωγικώς καταξιωμένοι δάσκαλοι ήταν δυσεύρετοι. Αποκορύφωμα δε είναι το γεγονός ότι ήδη από το 1946 σταδιακά λιγόστευαν ακόμη και οι μαθητές των σχολείων καθώς διέκοπταν τις σπουδές τους από πολύ νωρίς. Αυτή την αποχή ενίσχυε δραματικά ο ν. 388 του 1948 σύμφωνα με τον οποίο οι γονείς πλήρωναν δίδακτρα, εκπαιδευτικά τέλη αλλά και τα σχολικά βιβλία του Οργανισμού Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων⁴⁸.

Σημειώνεται ενδεικτικά ότι κατά το σχολικό έτος 1950 – 1951, κατά τη διάρκεια της χρονιάς «διέκοψαν τη φοίτησή τους 102.893 μαθητές, ενώ 150-200.000 δεν πήγαιναν [...] καθόλου στο δημοτικό σχολείο»⁴⁹. Η Παιδεία χαρακτηρίστηκε καυστικά από τον Παιδαγωγό Δ. Γληνό ως ο «άταφος νεκρός». Η απογραφή του 1951 κατέδειξε πως το μεγαλύτερο τμήμα του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας είχε χαμηλό δείκτη εκπαιδευτικού επιπέδου. Σημειώνεται επίσης πως «το γυναικείο φύλο συγκέντρωνε τα

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΡΟΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ			
<i>Σχολικά έτη</i>	<i>Σύνολο εγγραφέντων</i>	<i>Εγγραφέντες σε 3 κατώτερες τάξεις</i>	<i>Εγγραφέντες σε 3 ανώτερες τάξεις</i>
1946 – 1947	160.571	105.234	55.337
1947 – 1948	165.674	105.332	60.342
1948 – 1949	174.129	108.544	55.585
1949 – 1950	194.766	111.985	82.781
1950 - 1951	193.866	104.041	89.825

Πηγή: Καλαντζής, Κ. (2002). *Η παιδεία εν Ελλάδι: 1935 – 1951*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 117

⁴⁸ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 190, 198.

⁴⁹ Καλαντζής, Κ. (2002). *Η παιδεία εν Ελλάδι: 1935 – 1951*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 111.

μεγαλύτερα ποσοστά αναλφάβητων και τα μικρότερα ποσοστά πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης»⁵⁰.

Την ίδια χρονιά με τον αναγκαστικό νόμο Ν.Δ. 1823/1951 προβλεπόταν πως η φοίτηση των μαθητών θα ακολουθούσε το εξής κάθετο μοντέλο. Αρχικά, θα φοιτούσαν σε εξατάξιο δημοτικό σχολείο, κατόπιν εξετάσεων θα προβιβαζόταν σε τριτάξιο γυμνάσιο και έπειτα σε τριτάξιο λύκειο. Οι εξετάσεις από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση απεδείχθησαν ένα ακόμη εμπόδιο για τους μαθητές, καθώς το εκπαιδευτικό τους επίπεδο ήταν γενικότερα ελλιπές⁵¹.

1.2.1 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1957

Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, συνδέθηκε θεωρητικά η οικονομική ανάπτυξη με την εκπαίδευση. Αυτό πρακτικά σήμαινε πως όλα τα κράτη έπρεπε να επενδύσουν σε ανθρώπινο δυναμικό και ειδικότερα στην Παιδεία. Την αρχή έκανε η Μεγάλη Βρετανία και ακολούθησαν η Σουηδία, οι ΗΠΑ και η Γαλλία⁵². Λίγο αργότερα, το 1961, ο Theodore Shultz παρουσίασε τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου με την οποία «υποστήριξε ότι η εκπαίδευση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως καταναλωτική δαπάνη αλλά ως επένδυση». Η θεωρία αυτή, σε συνδυασμό με την αναμενόμενη μετέπειτα οικονομική ανάπτυξη των πληγέντων –από τον πόλεμο– χωρών, οδήγησε ακόμη και χώρες όπως τη Νιγηρία, τη Χιλή, τη Σιγκαπούρη και την Αλγερία να αυξήσουν τον κρατικό προϋπολογισμό τους προς το εκπαιδευτικό σύστημα.

Το κλίμα αυτό επηρέασε και την Ελλάδα, αναγκάζοντας τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή και οδηγώντας την τότε κυβέρνηση της ΕΡΕ να συγκροτήσει στις 14 Ιουνίου 1957 Επιτροπή Παιδείας με σκοπό την εξέταση των εκπαιδευτικών προβλημάτων που ολοένα και αυξανόταν⁵³.

⁵⁰ Κοσπεντάρης, Γ., ό.π., σ. 174 – 175. Πβ. Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 189 – 190.

⁵¹ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 190.

⁵² Δημαράς, Α. (1999, 5 Δεκεμβρίου). Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. *Ένθετο «Επτά Ημέρες» Καθημερινή*, σ. 22 – 23.

⁵³ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 200 – 205, Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 290, Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 84 – 85, Σίμος, Ι., ό.π., σ. 97.

Η επιτροπή αυτή είχε ως θέμα τη «μελέτη των προβλημάτων της Παιδείας και των συναφών προς αυτήν θεμάτων»⁵⁴ και συγκροτήθηκε με πρόεδρο τον υπουργό Παιδείας Γεροκωστόπουλο Α. και μέλη τους καθηγητές «του Πανεπιστημίου: Λ. Ζέρβας, Ι. Θεοδωρακόπουλος, Ν. Λούρος, Κ. Μπόνης, Α. Τσιριντάνης, Χ. Φραγκίστας, Δ. Πίππας, ο παιδαγωγός Ε. Παπανούτσος, ο Βουλευτής Α. Λαιμός, ο γενικός Διευθυντής της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας Γ. Παλαιολόγος και ο επίτιμος εκπαιδευτικός Σύμβουλος Θ. Παρασκευόπουλος»⁵⁵.

Με το πέρας της συνεδρίασης η επιτροπή κατέληξε σε οκτώ πορίσματα:

- Πρέπει να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στο εκπαιδευτικό θέμα, γιατί από την καλή και αποδοτική λειτουργία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εξαρτάται η προαγωγή του πνευματικού πολιτισμού, η οικονομική ανόρθωση της χώρας και το μέλλον της Ελλάδας.

- Το ενδιαφέρον της πολιτείας πρέπει να εκδηλωθεί άμεσα με πράξεις. Πρέπει να βρεθούν οι πόροι για την οικονομική εξασφάλισή της, να κινητοποιηθούν όλες οι προσωπικές δυνάμεις που θα εργαστούν για εκείνη και να βρεθεί το προσωπικό και οι εγκαταστάσεις που θα αποτελέσουν το σώμα της εκπαίδευσης.

- Να επανεξεταστεί το πρόγραμμα των σχολείων καθώς το υπάρχον ισχύει από το 1929 και σε μερικές περιπτώσεις από το 1911, γεγονός που σημαίνει ότι το παρόν δεν επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες της σύγχρονης εποχής.

- Η ελληνική παιδεία είναι ανθρωπιστική και έτσι πρέπει να παραμείνει. Τα αγαθά της κλασικής παιδείας πρέπει να κατέχουν εξέχουσα θέση στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα με κύρια αγαθά τα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων αλλά και τα μαθηματικά.

⁵⁴ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 229.

⁵⁵ Οι ειδικότητες των καθηγητών ήταν: Λ. Ζέρβας (Φυσικών Επιστημών), Ι. Θεοδωρακόπουλος (Φιλοσοφικής Σχολής), Ν. Λούρος (Ιατρικής), Κ. Μπόνης (Θεολογικής), Α. Τσιριντάνης (Νομικής), Χ. Φραγκίστας (Νομικής), Δ. Πίππας (Λιμενολόγος στο Πολυτεχνείο). Πβ. Παπανούτσος, Ε. (1982). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Φιλιππότης, σ. 92.

- Ο «Ελληνισμός» πρέπει να γίνει ζωνρό βίωμα στη συνείδηση των νέων και να διδαχθεί από την αρχαία έως τη μεσαιωνική και τη σύγχρονη φάση του. Μέσα από αυτό θα διευθετηθεί και η ορθότητα του γλωσσικού ζητήματος, με δεδομένο ότι θα διδάσκεται και η Δημοτική και η Καθαρεύουσα, αφού και οι δυο αποτελούν κομμάτι του εθνικού κορμού.

- Να θεμελιωθεί ορθά και να αναπτυχθεί με επιμέλεια η επαγγελματική και κυρίως η τεχνική εκπαίδευση στη χώρα. Στην εποχή της τεχνικής προόδου είναι αυτονόητο ότι η Ελλάδα πρέπει να προσαρμοστεί στη σύγχρονη παραγωγή εκπαιδεύοντας ειδικευμένα στελέχη.

- Σε μια δημοκρατική χώρα όπως η Ελλάδα, η Παιδεία θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν, διότι είναι ασύμφορο να μην αξιοποιούνται οι ιδιοφυίες. Γι' αυτό θα πρέπει να παρέχονται από την Πολιτεία οικονομικά μέσα για τους ικανούς άπορους.

- Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα δείξει τα αποτελέσματά του μόνο αν εφαρμοστεί μακροπρόθεσμα και χωρίς να αλλάζει από κομματικούς ή προσωπικούς ανταγωνισμούς. Θα εξασφαλίσει μακροημέρευση αν χαραχθεί από σύσσωμο τον πολιτικό κόσμο και θα αποδείξει την αξία του μόνο αν τεθεί σε καθαρά εθνική και επιστημονική βάση⁵⁶.

Τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας σχολιάστηκαν και επικρίθηκαν με διάφορους τρόπους από πολλούς (Ε. Παπανούτσος, Εταιρία Ελλήνων Φιλολόγων, ΟΛΜΕ, τύπος, επιστημονικές και εκπαιδευτικές οργανώσεις, κ.α.). Κοινό σημείο όλων ήταν το γεγονός ότι σε σχέση με την «πολυπρόσωπη σύνθεσή της, τα μέσα που της παρασχέθηκαν» και τις «ελπίδες που στηρίχθηκαν σ' αυτή»⁵⁷, όπως σχολίασε και η ΟΛΜΕ, το έργο της Επιτροπής Παιδείας χαρακτηρίστηκε ως «υπερβολικά πτωχόν έργο». Τα πορίσματα κρίθηκαν ως «επιφανειακά» και συνάμα «συντηρητικά» καθώς τα εκπαιδευτικά προγράμματα εξετάστηκαν πολύ γενικά και σε πολλά σημεία δόθηκαν λύσεις αντιδημοκρατικές⁵⁸.

⁵⁶ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 230 – 233.

⁵⁷ Ο.π., σ. νζ' – νη'.

⁵⁸ Ο.π., σ. 236.

1.2.2 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964

Το 1964 κέρδισε τις εκλογές η Ένωση Κέντρου με πρωθυπουργό το Γεώργιο Παπανδρέου. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός ανέλαβε ταυτόχρονα και το Υπουργείο Παιδείας με συνεργάτες το Λ. Ακρίτα ως υφυπουργό και τον Ε. Παπανούτσο ως Γενικό Γραμματέα. Κατά τη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου, το 1963, υποστηρίζοντας νέες βάσεις για μια «εκπαιδευτική αναγέννηση», δήλωσε πως θα μεριμνούσε τόσο για το οικονομικό όσο και για το πνευματικό επίπεδο της Παιδείας. Ειδικότερα, δήλωσε πως οι μεταρρυθμίσεις που θα έκανε θα είχαν σκοπό τη ριζική αντιμετώπιση των προβλημάτων της εκπαίδευσης και την ανύψωση της στάθμης του πνευματικού πολιτισμού χωρίς η κυβέρνηση να «φεισθή δαπανών προκειμένου να δώσει εις τον λαόν μας την παιδείαν που χρειάζεται και του αξίζει»⁵⁹.

Αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων των πολιτικών, κατατέθηκε στη Βουλή «Εισηγητική Έκθεση» του Ν.Δ. 4379/1964 στην οποία ο Ε. Παπανούτσος τόνισε πως η κυβέρνηση παρέμεινε «Πιστή εις την υπόσχεσίν της, την δοθείσαν εις τον ελληνικόν λαόν δια των προγραμματικών δηλώσεών της, να λάβη ταχέως σύντομα μέτρα δια την ανόρθωσιν της Εθνικής Παιδείας, την οποίαν θεωρεί προϋπόθεσιν δια την οικονομικήν ανάπτυξιν της χώρας και την πνευματικήν προκοπήν του Έθνους...»⁶⁰.

Ακολούθησαν τρία εκπαιδευτικά νομοσχέδια⁶¹:

1. «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως»
2. «Περί Τεχνικής Εκπαιδεύσεως»
3. «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων»

Στο πρώτο νομοσχέδιο διαμορφώθηκαν οι εξής μεταρρυθμίσεις⁶²:

⁵⁹ Ο.π., σ. 259 – 260.

⁶⁰ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 267, Πβ. Παπανούτσος, Ε. (1965). *Αγώνες και Αγωνία ...* ό.π., σ. 319.

⁶¹ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 269.

⁶² Ο.π., σ. 269, Πβ. Μπουζάκης, Σ. (2006). *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*. Τόμος Β'. Αθήνα: Gutenberg, 231 – 256. (Αναφέρονται μόνο αυτές της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης)

Άρθρο 1.2. Εκπαίδευση Πρώτου Βαθμού παρέχει το Δημοτικό Σχολείο επί έξι σχολικές περιόδους.

Άρθρο 4.1. Όλα τα παιδιά και των δυο φύλων που κατοικούν στην Ελλάδα υπόκεινται σε υποχρεωτική εκπαίδευση από έξι ως δεκαπέντε χρονών.

Άρθρο 5.1. Η Δημοτική έχει διαμορφωθεί σε πανελλήνιο εκφραστικό όργανο και χρησιμοποιείται ελεύθερα στο γραπτό και στον προφορικό λόγο από τους δασκάλους και τους μαθητές.

Άρθρο 5.2. Η Δημοτική είναι η γλώσσα του Δημοτικού Σχολείου, της διδασκαλίας και των βιβλίων του.

Άρθρο 21.1. Ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου στην Αθήνα⁶³.

Έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ήταν η επιστημονική έρευνα των εκπαιδευτικών προβλημάτων, η καθοδήγηση του εποπτικού προσωπικού της εκπαίδευσης, η οργάνωση μαθημάτων, ασκήσεων, συζητήσεων και συνεδρίων, η καθοδήγηση των περιφερειακών οργάνων της διοίκησης της εκπαίδευσης κ.α. Επίσης, μαζί με αυτές τις μεταρρυθμίσεις έγιναν και οι παρακάτω σημαντικές αλλαγές. Η εκπαίδευση παρεχόταν πλέον δωρεάν από το Δημοτικό ως το Γυμνάσιο, καταργήθηκαν οι εξετάσεις από την Πρωτοβάθμια προς τη Δευτεροβάθμια, καθιερώθηκαν μαθητικά συσσίτια με την υποβοήθηση της τοπικής αυτοδιοίκησης κ.α.⁶⁴.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 σχολιάστηκε και επικρίθηκε σε διάφορα σημεία της, κυρίως από την αντιπολίτευση και τους ομοϊδεάτες αυτών, ήδη από τη φάση της προεκλογικής εξαγγελίας της. Κύριο σημείο διαφωνίας της αντιπολίτευσης ήταν το μεγάλο οικονομικό κόστος για την επίτευξη όλων των προαναφερθέντων μεταρρυθμίσεων.

Ο πρώην υπουργός Παιδείας, Γρ. Κασσιμάτης, υποστήριζε την τότε συντηρητική διάσταση των πραγμάτων, η οποία προσέβλεπε σε αυστηρές εξετάσεις από βαθμίδα σε βαθμίδα. Αποτέλεσμα θα ήταν δωρεάν Παιδεία για τη στοιχειώδη μάθηση και ιδιωτική Παιδεία για τους ελάχιστους που θα σημείωναν επιτυχία και θα μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά σε ανώτερες σπουδές⁶⁵. Με τον τρόπο αυτό

⁶³ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 269 – 273.

⁶⁴ Μπουζάκης, Σ. (2002)..., ό.π., σ. 122 – 126, Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 88 – 89, Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 212 – 214, Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 295 – 300.

⁶⁵ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 219.

ελαχιστοποιούταν μεν οι δαπάνες για την Παιδεία, μειωνόταν όμως ταυτοχρόνως η προοπτική –και ίσως η δυνατότητα– για περαιτέρω σπουδές στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού.

Στις δηλώσεις του ο πρώην υπουργός κατηγόρησε τον Παπανδρέου για προεκλογική «μεγαλοστομία» και «απόκρυψη της αλήθειας» υποδεικνύοντας τη σχεδόν αδύνατη ανεύρεση των απαραίτητων οικονομικών πόρων και έκλεισε χαρακτηριστικά με τη φράση «Το «Θα» το έσπειραν και δεν εφύτρωσε»⁶⁶.

Άλλες κύριες αρνητικές κριτικές αφορούσαν στην καθιέρωση της Δημοτικής, στην ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου⁶⁷ και στην «υπονόμευση» των θεμελίων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Οι μεταρρυθμίσεις δεν πρόλαβαν να υλοποιηθούν στο σύνολό τους καθώς τις προσπάθειες του Παπανδρέου βούλιαξαν ένα χρόνο αργότερα «οι αποστάτες του 1965» και το «αντιμεταρρυθμιστικό μέτωπο», με τη συγκατάθεση των ανακτόρων⁶⁸.

1.3 Οι δάσκαλοι – εκπαιδευτικοί

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο το επάγγελμα του δασκάλου στην Ελλάδα ήταν δύσκολο, κακοπληρωμένο και σε πολλές περιπτώσεις επικίνδυνο. Αυτό οφειλόταν σε διάφορους λόγους οι οποίοι στο σύνολό τους συνήθως απέτρεπαν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα να στραφούν προς αυτό το επάγγελμα. Αρχικά η πλειοψηφία των υποψηφίων δασκάλων προερχόταν από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και κυρίως από μικρές πόλεις και αγροτικές περιοχές⁶⁹. Οι αμοιβές των δασκάλων ήταν πενιχρές και τα κύρια κίνητρα για την εισαγωγή των υποψηφίων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες

⁶⁶ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 261 – 263.

⁶⁷ Σύμφωνα με την ανακοίνωση της «Εταιρίας Ελλήνων Φιλολόγων» «προς την Βουλήν των Ελλήνων και τον Ελληνικόν Λαόν», η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είναι «απροσάρμοστη μεταφύτευση ξένου εκπαιδευτικού θεσμού, επιφέρει σύγχυση μεταξύ ετερογενών εκπαιδευτικών λειτουργιών ... και αποσκοπεί στην ικανοποίηση των φιλοδοξιών διαφόρων εγκεφάλων». Πβ. Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 279 – 280).

⁶⁸ Μπουζάκης, Σ. (2002)..., ό.π., σ. 131 – 132 και Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 91 – 92.

⁶⁹ Με βάση τις έρευνες των Βάμβουκα Μ., Δημητριάδου Κ., Ξωχέλλη Π. και Πυργιωτάκη Ι., Πβ. Αντωνίου, Χρ. (2002). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων Δασκάλων: Διδασκαλεία – Παιδαγωγικές Ακαδημίες – Παιδαγωγικά Τμήματα, (1828 – 2000)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 208 – 209.

περιοριζόταν στην έμφυτη ανησυχία τους για την εκπαιδευτική διαδικασία, την «κοινωνική άνοδο»⁷⁰ και την επαγγελματική τους αποκατάσταση⁷¹.

Η αναλογία μεταξύ ανδρών και γυναικών υποψηφίων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες ήταν προδιαγεγραμμένη από τον Ιδρυτικό Νόμο 5802 του 1933 κατά τον οποίο «ο αριθμός των εγγραφομένων εις εκάστην τάξιν των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, οριζόμενος υπό του εκπαιδευτικού Συμβουλίου, επ' ουδενί λόγω δύναται να υπερβή τους 40, εξ ων 15 δύναται να είναι θήλεις»⁷². Ένας ακόμη αποτρεπτικός παράγοντας για το γυναικείο πληθυσμό ήταν το γεγονός ότι από το 1937 «απαγορευόταν ο διορισμός των διδασκαλισσών στα Μονοθέσια Δημοτικά, τα οποία ως γνωστόν ανέκαθεν αποτελούσαν και τα περισσότερα Σχολεία της χώρας»⁷³.

Το 1951, σύμφωνα με το νόμο 1911 «δημόσιος υπάλληλος δεν διορίζεται αν μη κέκτηται το προσήκον εις δημόσιον υπάλληλον ήθος». Στο «ήθος» περιλαμβάνονταν και οι κοινωνικές – πολιτικές αντιλήψεις των δημοσίων υπαλλήλων. Ο νόμος όριζε με σαφήνεια πως «Ο δημόσιος υπάλληλος είναι εκτελεστής της θελήσεως του κράτους και οφείλει πίστιν και αφοσίωσιν προς την πατρίδα και τα εθνικά ιδεώδη»⁷⁴.

Εφόσον αυτό ίσχυε και για τους δασκάλους (ως δημόσιοι υπάλληλοι), σε περίπτωση που κάποιος διοριζόταν έπρεπε να αποκρύπτει τις τυχόν προσωπικές «προοδευτικές» ιδεολογίες του αλλά και τις αριστερές πεποιθήσεις του. Σε πολλές περιπτώσεις οι απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων και ειδικά δασκάλων ήταν μαζικό φαινόμενο με αποκορύφωμα το Βασιλικό Διάταγμα 12/1958, σύμφωνα με το οποίο οι γυμνασιάρχες είχαν αρμοδιότητα να επιβάλλουν μέχρι και πειθαρχικές κυρώσεις στους καθηγητές⁷⁵.

⁷⁰ Πυργιωτάκης, Ι. (1992). *Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, σ. 197.

⁷¹ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 235 και Σκούρα, Λ. (1997). *Εκπαιδευτική πολιτική στην κατάρτιση των δασκάλων κατά τον 20^ο αιώνα: (Φιλοσοφία – Θεσμοί)*. Αθήνα, Διδακτορική Διατριβή, σ. 217.

⁷² Ιδρυτικός Νόμος 5802 (Φ.Ε.Κ. 286) της 29^{ης} Σεπτεμβρίου του 1933, άρθρο 4.

⁷³ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 234.

⁷⁴ Καββαδίας, Γ., & Κάτσικας, Χρ. (Επιμ.). (2003). *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Ποιος, ποιόν και γιατί*. Αθήνα: Σαββάλας, σ. 21.

⁷⁵ Βασιλικό Διάταγμα 12 της 25^{ης} Ιουνίου του 1958.

1.3.1 Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες

Μέχρι και το 1967 στην Ελλάδα λειτουργούσαν δεκαπέντε Παιδαγωγικές Ακαδημίες, οι οποίες ανέλαβαν τη συνέχιση του εκπαιδευτικού έργου των Διδασκαλείων. Τα Διδασκαλεία αντικαταστάθηκαν από τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες για λόγους «κοινωνικούς, ηθικούς-ψυχολογικούς, παιδαγωγικούς-μορφωτικούς και λόγους καλύτερης επιλογής των μελλοντικών δασκάλων»⁷⁶. Σημειώνεται πως παρότι η αλλαγή του θεσμού της εκπαίδευσης των δασκάλων ήταν ριζική, διάφορες επιτυχείς ρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν κατά καιρούς στα Διδασκαλεία ίσχυσαν και στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες⁷⁷.

Το 1933, ο υπουργός Παιδείας Θ. Τουρκοβασίλης, μιλώντας στην ΙΒ΄ Γενική Συνέλευση της ΟΛΜΕ, υπογράμμισε πως οι έως τότε δάσκαλοι δεν είχαν λάβει «κλασική μόρφωση» με αποτέλεσμα να προσβληθούν από το «μικρόβιο των εθνοφθόρων ιδεών». Η «κλασική εκπαίδευσις και διετής φοίτησις εις τα νεοϊδρυόμενας Παιδαγωγικάς Ακαδημίας» φαινόταν ως αποτελεσματική λύση, διότι πίστευε πως μόνο μέσω της φοιτήσεως στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες θα μπορούσε ένας υποψήφιος να αποκτήσει τα απαραίτητα προσόντα για να ανταπεξέλθει στο δύσκολο έργο του δασκάλου⁷⁸.

Το 1934, ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας Γ. Παλαιολόγος κάνοντας λόγο για το σκοπό των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, είπε πως «Η Παιδαγωγική Ακαδημία ερείδεται επί ασφαλούς θεμελίου, όπως αντίσχη εις πάσαν αντίξοον ροπήν και προφύλαξη τους τροφίμους της από πάσης υποδούλου υπονομεύσεως της ψυχικής των ισορροπίας και διασαλεύσεως της Εθνικής των πίστεως και αυτοπεποιθήσεως»⁷⁹. Από τα λεγόμενα αυτά φαίνεται ο προβληματισμός της Κυβέρνησης τόσο για τη μόρφωση των δασκάλων όσο και για το επίπεδο αυτής.

⁷⁶ Παλαιολόγος, Γ. (1939). *Ο θεσμός των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και η Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία*. Αθήνα: Δημητράκος, σ. 19, Πβ. Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 199, Πβ. Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 156.

⁷⁷ Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 157.

⁷⁸ Νούτσος, Χ. (1979). *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος: (1931-1973)*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 252.

⁷⁹ Παλαιολόγος, Γ., ό.π., σ. 30 – 31.

Οι πρώτες έξι Παιδαγωγικές Ακαδημίες συστάθηκαν το 1933 με τον Ιδρυτικό Νόμο 5802⁸⁰ και από τότε αυξανόταν και ήκμαζαν διαρκώς. Τα διάφορα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο 1933–1991 επηρέασαν άμεσα τη λειτουργία –και όχι μόνο– των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η αριθμητική τους αύξηση συνδέθηκε «1) με τη δυναμική παρέμβαση των διάφορων πολιτικών και τοπικών παραγόντων για εξυπηρέτηση συμφερόντων της περιφέρειάς τους, 2) με την αντίληψη ότι έτσι παρέχονται ευκαιρίες για εκπαίδευση σε υποψήφιους δασκάλους από τις επαρχιακές πόλεις, 3) με την πεποίθηση ότι θα επηρέαζαν θετικά την πνευματική και πολιτισμική ζωή της επαρχίας παρέχοντας διαφορετικά μορφωσιογόνα ερεθίσματα, και 4) τέλος, για λόγους πνευματικής και εθνικής θωράκισης ορισμένων περιοχών»⁸¹.

Οι εν ενεργεία Παιδαγωγικές Ακαδημίες ως το 1967, χρονολογικά, ήταν οι εξής: Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Τρίπολης, Λαμίας και Αλεξανδρούπολης (1933), Ηρακλείου (1934), Αρσάκειος Αθηνών (ιδιωτική – θηλέων) και Αρσάκειος Πατρών της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας (ιδιωτική) (1936), Πειραιώς (ιδιωτική – θηλέων) (1938), Φλώρινας (1941), Μυτιλήνης (1950), Ρόδου και Λάρισας (1958), Καρδίτσας (1967).

1.3.2 Το Πρόγραμμα του 1934

Το Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1934 ήταν βασισμένο στο γερμανικό Πρόγραμμα των Ανώτατων Σχολών Μορφώσεως Διδασκάλων και διαμορφωμένο πάνω στις συνθήκες και τους στόχους της Ελλάδας⁸². Μεγάλη βαρύτητα δόθηκε τόσο στα πρακτικά μαθήματα όσο και στα φιλοσοφικά – παιδαγωγικά, γεγονός που ίσχυε και στα Διδασκαλεία. Το 1947 συζητήθηκε η ανάγκη ενισχύσεως του Προγράμματος με μαθήματα που στόχευαν στην «εθνικοθησκευτική διαπαιδαγώγηση, τη γλωσσική κατάρτιση και τη φιλοσοφική προπαίδευση». Τέλος, διάφορες προτάσεις «περί εμπλουτισμού» ακολούθησαν ως και το 1957, χωρίς όμως σοβαρή αντιμετώπιση. Αποτέλεσμα ήταν η στασιμότητα του Προγράμματος λόγω των ελάχιστων μεταβολών και οι αρνητικές θέσεις διάφορων Παιδαγωγών της εποχής περί αυτού⁸³.

⁸⁰ Ιδρυτικός Νόμος 5802..., ό.π.

⁸¹ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 136 – 137.

⁸² Παλαιολόγος, Γ., ό.π., σ. 86.

⁸³ Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 191 – 196.

Με το Πρόγραμμα του 1934, το οποίο ίσχυσε με ελάχιστες διαφοροποιήσεις ως το 1963, οι υποψήφιοι δάσκαλοι διδασκόταν τα εξής:

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ			
	ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ	
		ΤΑΞΙΣ Α΄	ΤΑΞΙΣ Β΄
1	Παιδαγωγικά α) Γενική Παιδαγωγική β) Γενική Διδακτική γ) Ειδική Διδακτική δ) Διδακτικά Ασκήσεις ε) Ιστορία της Παιδαγωγικής	2 3 - - -	1 - 3 8 2
2	Ψυχολογία	3	1
3	Σχολική Νομοθεσία	-	1
4	Φιλοσοφικά	2	2
5	Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου	2	-
6	Υγιεινή και Σωματολογία	1	1
7	Θρησκευολογία	1	1
8	Αρχαία και Νεοελληνική Λογοτεχνία	2	2
9	Ξένη Γλώσσα	2	2
10	Στοιχεία Γεωπονίας και Ζωοτεχνίας	2	2
11	Γυμναστική	2	2
12	Μουσική α) Ωδική β) Ενόργανος Μουσική γ) Εκκλησιαστική Μουσική	2 2 2	2 2 1
13	Τεχνικά α) Καλλιγραφία β) Ιχνογραφία γ) Χειροτεχνία	1 1 ½ 1 ½	- 2 1
	Το όλον	32	36

Πηγή: Διάταγμα 8 της 16^{ης} Φεβρουαρίου του 1934, Πβ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 181.

Γενικά αιτήματα αλλά και κοινά σημεία των Παιδαγωγών ήταν η αύξηση των ετών φοιτήσεως των υποψηφίων δασκάλων, η επανεξέταση του Προγράμματος με στόχο ένα καλύτερο επίπεδο μόρφωσης και η γενική αναδιοργάνωση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Οι πτυχιούχοι – διορισμένοι δάσκαλοι από την πλευρά τους επιζητούσαν κάποια μισθολογική βελτίωση και ίση κρατική μεταχείριση με τους υπόλοιπους ομοίους δημόσιους υπαλλήλους⁸⁴.

1.3.3 Η Επιτροπή Παιδείας του 1957

Το 1957 κατά τη διακυβέρνηση της ΕΡΕ του Κ. Καραμανλή έγινε μια προσπάθεια αλλαγής του Προγράμματος από την Επιτροπή Παιδείας που συστάθηκε. Η βασική ιδέα ήταν πως το Πρόγραμμα δεν ανταποκρινόταν πλέον στις νέες κοινωνικές απαιτήσεις και η αναπροσαρμογή του θα έπρεπε να συνδυάζει αρμονικά την κλασική Παιδεία με τις Θετικές Επιστήμες⁸⁵. Πολλές από τις προτάσεις της Επιτροπής Παιδείας δεν υλοποιήθηκαν και τελικώς, το 1959 η κυβέρνηση κατέληξε στη «γεφύρωση του εκπαιδευτικού και κοινωνικού χάσματος μεταξύ ανθρωπιστικής Παιδείας και Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, η οποία και επισφραγίζεται νομικά με την ψήφιση του Νομοθετικού Διατάγματος 3971 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1959 «Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως, Οργανώσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως και Διοικήσεως της Παιδείας»⁸⁶.

Βασικό στοιχείο για την προαναφερθείσα «γεφύρωση» ήταν η ένταξη των μαθημάτων «Φυσικά» ή «Φυσιογνωστικά» (Φυσική Πειραματική, Χημεία, Φυτολογία, Ζωολογία, Ανθρωπολογία και Βιολογία), «Οικοκυρικά»⁸⁷ (Διαιτητική – Τροφογνωσία, Ραπτική Χειροτεχνία, Πρακτικά Ασκήσεις και Οικιακή Οικονομία) και «Μαθηματικά» (Αριθμητική, Γεωμετρία, Μέθοδος Αριθμητικής και Γεωμετρίας)⁸⁸, τα οποία διδασκόταν αρχικά στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και μετέπειτα στο Γυμνάσιο με

⁸⁴ Βασιλού – Παπαγεωργίου, Β., Παπακωνσταντίνου & Τοπάλη, Κ. (1994). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Θέματα πανεπιστημιακών παραδόσεων*. Αθήνα. (Κεφ. «Η παγίωση του θεσμού των Παιδαγωγικών Ακαδημιών», μη αριθμημένες σελίδες)

⁸⁵ Βλ. κεφ. 1.2.1.

⁸⁶ Νομοθετικό Διάταγμα 3971 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου του 1959, άρθρα 1 – 53.

⁸⁷ Στα τμήματα θηλέων, Πβ. Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 241

⁸⁸ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 146.

συνοπτικότερο τρόπο⁸⁹. Όσο για τα έτη φοιτήσεως των υποψηφίων δασκάλων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, στα πορίσματά της υποστήριξε πως η διετής φοίτηση «τυγχάνει επαρκής, ανταποκρινόμενη εις την ελληνική πραγματικότητα».

1.3.4 Το Πρόγραμμα του 1964

Μετά την εκλογική νίκη της Ένωσης Κέντρου, ο πρωθυπουργός και υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου, με τη βοήθεια των συνεργατών του, επιχείρησαν να μεταρρυθμίσουν το εκπαιδευτικό σύστημα ριζικά⁹⁰. Αρχικά, αποφασίστηκε πως η Παιδεία θα παρέχόταν δωρεάν, η υποχρεωτική Παιδεία ορίστηκε μέχρι και το Γυμνάσιο και καταργήθηκαν οι ενδιάμεσες σχολικές εξετάσεις. Ο τρόπος εισαγωγής των υποψηφίων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση αλλά και των υποψηφίων δασκάλων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες άλλαξε και κρινόταν πλέον με βάση το βαθμό του «Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου»⁹¹.

Ειδικότερα, για τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, ο χρόνος φοίτησης παγιώθηκε από δύο σε τρία έτη, ιδρύθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο το οποίο ασχολούταν με τα θέματα της Παιδείας στο σύνολό τους⁹², δημιουργήθηκαν καινούριες οργανικές θέσεις διδακτικού προσωπικού και το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών εμπλουτίστηκε με κατ' επιλογήν μαθήματα παρέχοντας την επιλογή για ελαφρά ειδίκευση των υποψηφίων δασκάλων.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ					
ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ				
	Α' έτος	Β' έτος	Γ' έτος		Σύνολο
			κοιν.	ειδίκ.	
Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν		3			3
Ιστορία της Φιλοσοφίας			2		2

⁸⁹ Διάταγμα 624 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου του 1961 και Τροποποίηση του Προγράμματος της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1961 με το Διάταγμα 672 της 12^{ης} Σεπτεμβρίου του 1961, Πβ. Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 241 – 242.

⁹⁰ Βλ. κεφ. 1.2.2.

⁹¹ Νομοθετικό Διάταγμα 4379 της 24^{ης} Οκτωβρίου του 1964, άρθρο 13, Πβ. Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 272.

⁹² Νομοθετικό Διάταγμα 4379 ό.π., άρθρο 16 και 21, Πβ. Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 273.

Γενική και Παιδαγωγική Ψυχολογία	2	4	2		8
Θεωρία και Ιστορία της Αγωγής	2	2	2		6
Γενική και Ειδική Διδακτική και Διδακτικά Ασκήσεις		3	11		14
Επαγγελματικός Προσανατολισμός		2			2
Ερμηνεία Κ. Διαθήκης και Πατρολογία	2	2	2 α' εξ.		5
Νεοελληνική Γλώσσα	4				4
Νεοελληνική Γραμματεία		2	2	3	4/3
Αγωγή του λόγου	2 β' εξ.				1
Γεν. Ιστορία και Ιστορία Πολιτισμού	4			2	4/2
Ξένη Γλώσσα: Αγγλική, Γαλλική ή Γερμανική	3	3			6
Μαθηματικά	3			3	3/3
Φυσικά Επιστήμια	2	2		4	4/4
Στοιχεία Γεωπονίας	2				2
Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και του Δικαίου	2 α' εξ.				1
Εισαγωγή εις την Οικονομικήν	2 β' εξ.				1
Λαογραφία		2		2	2/2
Κοινωνιολογία				2 β' εξ.	1
Υγιεινή	2 α' εξ.				1
Μουσική	3	2	2		7
Ελεύθ. Σχέδιον και Χειροτεχνία	4	3			7
Γυμναστική	3	2	2		7
Οικιακή Οικονομία	(2)	(2)			(4)
Φροντιστήρια Εργαστήρια			2	2	2/2
	36	34	27 + 9		97 + 9
	(38)	(36)	(36)		(108)

Πηγή: Διάταγμα 4379 της 24^{ης} Οκτωβρίου του 1964, Πβ Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 197.

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες σταδιακά ανέβαιναν επίπεδο επιστημονικώς και κοινωνικώς, διδάσκοντας σπουδαστές που «διακρίνονταν από μια φανερή αισιοδοξία και ανεβασμένο ηθικό για τις τριετείς σπουδές τους και το μέλλον των σχολών τους»⁹³ και δημιουργώντας δασκάλους «με αισθητά βελτιωμένη τη στάθμη της επαγγελματικής

⁹³ Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 205.

τους εκπαίδευσης», όπως είχε «υποσχεθεί» ο Ε. Παπανούτσος στην Εισηγητική Έκθεση του Νομοθετικού Διατάγματος 4379/1964⁹⁴.

1.3.5 Η μουσική εκπαίδευση των δασκάλων

Το Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών εμπεριείχε το μάθημα της Μουσικής από το 1934. Μέχρι και το 1967 όμως δεν σημειώθηκε καμία σημαντική αλλαγή στην ύλη του. Οι ώρες διδασκαλίας του ήταν συνολικά έξι για το πρώτο έτος και πέντε για το δεύτερο ως το 1965 και τρεις για το πρώτο και από δύο για το δεύτερο και τρίτο έτος ως το 1967. Το μάθημα της Μουσικής χωριζόταν σε τρία σκέλη τα οποία ήταν η «Ωδική», η «Ενόργανος Μουσική» και η «Εκκλησιαστική Μουσική». Για τα μαθήματα αυτά προσφερόταν από δύο διδακτικές ώρες στο πρώτο έτος και από δύο διδακτικές ώρες στα πρώτα δύο και μία ώρα στην «Εκκλησιαστική Μουσική» στο δεύτερο έτος⁹⁵.

Ειδικότερα, η «Ωδική» περιλάμβανε θεωρία της Ευρωπαϊκής μουσικής και εκμάθηση «παιδαγωγικών ασμάτων (εκκλησιαστικών προσευχών, δημοδών, πατριωτικών, φυσιολατρικών)». Η «Ενόργανος Μουσική» περιλάμβανε γνωριμία με το όργανο, πρακτική εξάσκηση και εκμάθηση μουσικών κλιμάκων πάνω σε βιολί, μαντολίνο (1934), ακορντεόν ή παιδικό αυλό (1966)⁹⁶. Τέλος, η «Εκκλησιαστική Μουσική» περιλάμβανε θεωρία της Βυζαντινής μουσικής και εκμάθηση ασμάτων, ύμνων, κοντακίων, κ.α.⁹⁷.

Οι υποψήφιοι δάσκαλοι και οι καθηγητές τους δεν είχαν βιβλία από το Υπουργείο ούτε και σαφή διδακτέα ύλη πάνω στο μάθημα της Μουσικής. Ο κάθε καθηγητής επέλεγε μέσα από γενικές κατευθύνσεις τι θα διδασκόταν στην τάξη και οι υποψήφιοι δάσκαλοι κρατούσαν κυρίως σημειώσεις, ανάλογα με το επίπεδο γνώσεων

⁹⁴ Εισηγητική Έκθεση του Νομοθετικού Διατάγματος 4379/1964 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως», Πβ. Παπανούτσος, Ε. (1965). *Αγώνες και Αγωνία...*, ό.π., σ. 324.

⁹⁵ Διάταγμα 8..., ό.π., Πβ Δημαράς, Α. (1986)...., ό.π., σ. 181, Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 53.

⁹⁶ Βασιλικό Διάταγμα 247 (Φ.Ε.Κ. 67) της 26^{ης} Μαρτίου του 1966, άρθρο 4.

⁹⁷ Βασιλικό Διάταγμα 8 (Φ.Ε.Κ. 82) της 24^{ης} Φεβρουαρίου του 1934, άρθρο 12.

του καθενός⁹⁸. Συχνό ήταν το φαινόμενο της συγγραφής διαφόρων εγχειριδίων από τους ίδιους τους καθηγητές με συλλογές δημοτικών και μη τραγουδιών αλλά και άλλες πληροφορίες πάνω στη Μουσική, τα οποία χρησιμοποιούσαν ως βάση για τη διδασκαλία του μαθήματός τους.

Αν και βασικό κριτήριο για την εισαγωγή των υποψηφίων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες ήταν η μουσική αντίληψη, κάποια στοιχειώδη θεωρητική μουσική γνώση⁹⁹ αλλά και η καλλιφωνία, σε πολλές περιπτώσεις αυτό δεν στάθηκε εμπόδιο στην επιτυχή εισαγωγή των περισσοτέρων¹⁰⁰. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω στοιχεία, αποτέλεσμα στην πράξη ήταν η παραγωγή δασκάλων με ελλιπή γνώση πάνω στο αντικείμενο της Μουσικής. Το γεγονός αυτό διαπιστώθηκε επιστημονικώς το 1958 από το «Σύλλογο Καθηγητών Μουσικής Δημοσίας Εκπαιδύσεως» στο «Υπόμνημα των Μουσικών και Θεατρικών Σωματείων» με τίτλο «Σκέψεις και Κρίσεις Επί του πορίσματος της επιτροπής Γραμμάτων και Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας, σχετικά με την Μουσικήν εν Ελλάδι»¹⁰¹.

1.4 Η Μουσική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Από το 1950 ως το 1969 το μάθημα της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση δεν απασχόλησε σημαντικά το Υπουργείο Παιδείας και τις Επιτροπές Παιδείας που συστάθηκαν το 1957 και το 1964, με αποτέλεσμα να θεωρείται μάθημα «δευτερεύον με πολύ μικρή βαρύτητα στο πρόγραμμα»¹⁰². Το μάθημα της Μουσικής ή αλλιώς «Ωδική» υπήρχε στο Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1913, διδασκόταν υποχρεωτικά και για πολλά χρόνια παρέμεινε αμετάβλητο.

⁹⁸ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 56.

⁹⁹ Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 345) της 16^{ης} Δεκεμβρίου του 1953, άρθρο 7, Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 209, 212.

¹⁰⁰ Βρετός, Π. (1950). Η μουσική διαπαιδαγώγηση του παιδιού στο σχολείο. *Διδασκαλικόν Βήμα*. σ. 136.

¹⁰¹ Υπόμνημα του Συλλόγου Καθηγητών Μουσικής Δημοσίας Εκπαιδύσεως, (1958). Σκέψεις και Κρίσεις Επί του πορίσματος της επιτροπής Γραμμάτων και Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας, σχετικά με την Μουσικήν εν Ελλάδι. Στο *Υπόμνημα των Μουσικών και Θεατρικών Σωματείων*. Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 55, 328 – 329.

¹⁰² Σίμος, Ι., ό.π., σ. 98.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΕΤΑΞΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ								
ΜΑΘΗΜΑΤΑ		ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑΞΕΙΣ ¹⁰³						
		Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Σύνολον
1	Θρησκευτικά	1*	1*	2	2	3	3	12
2	Ελληνική γλώσσα	8	9	9	9	9	9	53
3	Ιστορία	-	-	1	2	2	2	7
4	Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	2	2	14
5	Φυσική Ιστορία	-	-	3	3	2	2	10
6	Φυσική και Χημεία	-	-	-	-	2	2	4
7	Αριθμητική	3	3	3	3	3	3	18
8	Γεωμετρία	-	-	-	-	1	1	2
9	Ιχνογραφία	1 ½**	1 ½**	2	2	} 2	2 }	17
10	Καλλιγραφία	-	2	2	2			
11	Χειροτεχνία	1 ½**	1 ½**	2	2	2	2	11
12	Ωδική	2***	2***	2***	2***	2***	2***	12
13	Γυμναστική Παιδιαί (κατά τας εκδρομάς)	2***	2***	2***	2***	2***	2***	12

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 174) της 10^{ης} Σεπτεμβρίου του 1913.

Για το μάθημα της «Ωδικής» προβλεπόταν στην Α', Β' και Γ' τάξη η διδασκαλία μονόφωνων ασμάτων και εκκλησιαστικών ύμνων, στη Δ' τάξη η διδασκαλία μονόφωνων και δίφωνων ασμάτων και εκκλησιαστικών ύμνων και στην Ε' και ΣΤ' τάξη διδασκαλία της θεωρίας της μουσικής, δίφωνων και τρίφωνων ασμάτων και εκκλησιαστικών ύμνων¹⁰⁴. Το περιεχόμενο των ασμάτων ήταν πατριωτικό, θρησκευτικό, παιδικό, χορευτικό και ηθικοπλαστικό. Σύμφωνα με το Β.Δ. του 1913, ο δάσκαλος θα μπορούσε να επιλέγει αυτοβούλως τα άσματα που θα δίδασκε.

¹⁰³ * Δύο φορές την εβδομάδα από ½ ώρα.

** Τρεις φορές την εβδομάδα από ½ ώρα.

*** Τέσσερις φορές την εβδομάδα από ½ ώρα.

¹⁰⁴ Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 174) της 10^{ης} Σεπτεμβρίου του 1913, Πβ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 92, Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 243 – 246.

Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του Υπουργείου για το μάθημα της Μουσικής το Δημοτικό Σχολείο προτιμούν να διαφυλάττει και να διδάσκει στους μαθητές τα δημοτικά τραγούδια. Άλλα τραγούδια που προτεινόταν ήταν τα παιδικά. Αυτά κρίθηκαν κατάλληλα για διδασχή, λόγω των απλών στίχων, του παιδικού τους ρυθμού και της απλής τους μελωδίας. Προτεινόταν επίσης πατριωτικά άσματα με στόχο την υπενθύμιση του αισθήματος της υπερηφάνειας των μαθητών λόγω της ελληνικής τους καταγωγής και τέλος, διάφορα εκκλησιαστικά άσματα διότι σύμφωνα με το Υπουργείο ασκούσαν βαθύτατη επίδραση στο πνεύμα και την ψυχή των Ελλήνων μαθητών και εξύψωναν το θρησκευτικό τους συναίσθημα¹⁰⁵.

1.4.1 Σχολικά βιβλία και συλλογές

Βιβλία για το μάθημα της Μουσικής από το Υπουργείο Παιδείας δεν υπήρχαν ούτε για το δάσκαλο ούτε για τους μαθητές παρά μόνο οι ιδιωτικές συλλογές – διδακτικά βιβλία που εξέδωσαν κάποιοι καθηγητές Παιδαγωγικών Ακαδημιών για τις ανάγκες του μαθήματός τους, τα οποία περιελάμβαναν δικές τους συνθέσεις αλλά και κάποια γνωστά δημοτικά τραγούδια¹⁰⁶. Σε πολλές περιπτώσεις τα ίδια τα βιβλία των καθηγητών των Παιδαγωγικών Ακαδημιών προτεινόταν από το κράτος ως κατάλληλα προς χρήση για τη διδασκαλία του μαθήματος της Μουσικής στα Δημοτικά Σχολεία¹⁰⁷.

Αρκετές ήταν οι συλλογές τραγουδιών που κυκλοφορούσαν επίσημα. Οι περισσότερες είχαν γραφτεί τον 19^ο αιώνα και χρησιμοποιούταν για τη μουσική εκπαίδευση των δασκάλων στα Διδασκαλεία. Κατά τον 20^ο αιώνα γράφτηκαν συλλογές από καθηγητές των Διδασκαλείων που χρησιμοποιήθηκαν και στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτές μπορούμε να τις διακρίνουμε σε συλλογές χωρίς μουσική γραφή και σε συλλογές με μουσική γραφή. Σε αυτές υπήρχαν τραγούδια πατριωτικά, ηθικοπλαστικά, θρησκευτικά και φυσιολατρικά. Πολλές ήταν οι περιπτώσεις συγγραφέων που απλώς μετέφεραν ξένες μελωδίες στην ελληνική γλώσσα, χωρίς αυτές να αποσκοπούν συγκεκριμένα κάπου. Παιδαγωγοί όπως ο Αθ. Αργυρόπουλος, ο οποίος θεωρείται ο πολυγραφότερος Έλληνας μουσικοπαιδαγωγός, μετά από πολυετή

¹⁰⁵ Σκαλισιάνος, Χ., Τσιρίμπας, Α., ό.π., σ. 822 – 823.

¹⁰⁶ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 80.

¹⁰⁷ Εγκύκλιος (αρ. 65483) της 13^{ης} Αυγούστου του 1949.

ενασχόληση με το αντικείμενο της Μουσικής εκπαίδευσης, δημιούργησαν παιδικά τραγούδια τα οποία συμπεριέλαβαν στις συλλογές που εξέδωσαν. Αν και οι θεματικές των συλλογών τους ήταν πολλές, κοινό σημείο όλων ήταν ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός τους.

Σημειώνεται πως οι συλλογές που χρησιμοποιούταν στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν ήταν πάντα κατανοητές από τους δασκάλους. Αυτό συνέβαινε είτε επειδή οι δάσκαλοι δεν γνώριζαν μουσική γραφή είτε επειδή δεν γνώριζαν τα τραγούδια των συλλογών. Πραγματικότητα στην εκπαίδευση αποτέλεσε επίσης η «προσκόλληση» των παιδαγωγών σε μουσικές συλλογές του 19^{ου} αιώνα παρότι είχαν εκδοθεί και πιο σύγχρονες¹⁰⁸.

1.4.2 Μέθοδοι διδασκαλίας και εκπαιδευτική πραγματικότητα

Πολλές είναι οι καταγεγραμμένες απόψεις που εκφράστηκαν περί μεθόδων διδασκαλίας της «Ωδικής» στα Δημοτικά Σχολεία. Σημειώνεται πως η πρώτη επίσημα καταγεγραμμένη αναφορά ήταν το 1860 από τον Κοκκώνη ο οποίος υποστήριζε πως πρώτα έπρεπε να διδαχθεί η θεωρία της ευρωπαϊκής μουσικής, έπειτα ο ρυθμός και τέλος τα προβλεπόμενα τραγούδια. Αργότερα ακολούθησαν διάφορες ειδικότερες απόψεις από μουσικούς και παιδαγωγούς με κοινό σημείο όλων πως πρώτα έπρεπε να διδαχθεί το ποιητικό κείμενο, κατόπιν να αποστηθιστεί και έπειτα να τραγουδηθεί από τους μαθητές υπό την αυστηρή κατεύθυνση του δασκάλου.

Για την επιτυχή μουσική μόρφωση των μαθητών οι κοινά αποδεκτές οδηγίες καλούσαν το δάσκαλο να εφαρμόσει: α) «Ρυθμική μόρφωση» κατά την οποία ως βασικό ρυθμικό όργανο θα χρησιμοποιούταν το κινούμενο σώμα. Ως «πρώτη αρχή» για την επεξήγηση του ρυθμικού μοτίβου ο δάσκαλος θα χρησιμοποιούσε το βάδισμα. β) «Φωνητική μόρφωση» στην οποία θα πραγματοποιούταν κύκλοι ασκήσεων με στόχο τη σωστή εισπνοή και εκπνοή κατά την ομιλία και τη διάκριση των διαφόρων φθόγγων, των φωνηέντων, των συμφώνων και των διφθόγγων. γ) «Ακουστική μόρφωση» κατά την οποία μέσα από κατάλληλες ασκήσεις θα διακρινόταν οι διάφοροι μουσικοί τόνοι, οι οποίοι δεν έπρεπε να είναι περισσότεροι από τρεις και τέλος, δ) «Γνώση των μουσικών σημείων» και όχι μόνο προφορική γνώση και απόδοση διότι σύμφωνα με τις

¹⁰⁸ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 72 – 81.

οδηγίες η μουσική μόρφωση με βάση μόνο την ακοή θα υποβίβαζε το μάθημα της «Ωδικής» και το δάσκαλο του μαθήματος και τη μέθοδο διδασκαλίας της Μουσικής και θα μετέβαλλε το μαθητή «εις γραμμόφωνον» λόγω της μηχανικής επανάληψης των ασμάτων χωρίς βαθύτερη κατανόηση.

Για τη διδασκαλία του κάθε άσματος ο δάσκαλος καλούταν να ακολουθήσει τριμερή πορεία. Αρχικά, έπρεπε να αποδώσει το άσμα «αριστοτεχνικά» με τη φωνή του ή και τη συνοδεία οργάνου, εάν γνώριζε, διότι σύμφωνα με το Υπουργείο η πρώτη εντύπωση του τραγουδιού από τους μαθητές είχε μεγάλη σημασία. Αμέσως μετά, ο δάσκαλος έπρεπε να διδάξει πρώτα το ποιητικό κείμενο, ειδικά όταν επρόκειτο για δυσνόητο περιεχόμενο. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα την αποφυγή της παράλληλης επεξεργασίας και ανάλυσης των στίχων με την εκτέλεση του άσματος «ως καταστρέφουσα την απόλαυσιν». Μετά την ανάλυση του ποιητικού κειμένου θα διδασκόταν η μελωδία και έπειτα, μόνο εφόσον είχε κατανοηθεί και εντυπωθεί η μελωδία του άσματος, ο δάσκαλος έπρεπε να προτρέψει τους μαθητές να τραγουδήσουν μόνοι τους το άσμα με στόχο την απόκτηση αυτοπεποίθησης. Το μάθημα θα τελείωνε επιτυχώς «δια της πανηγυρικής» εκτέλεσης του τραγουδιού από όλη την τάξη ταυτοχρόνως¹⁰⁹.

Για τη διδασκαλία των μουσικών φθόγγων και κλιμάκων στις μεγαλύτερες τάξεις, ο δάσκαλος έπρεπε να διδάξει αρχικά τη γραφή και ταυτόχρονα να εξηγήσει τη θεωρία της ευρωπαϊκής Μουσικής σημειώνοντας στον πίνακα τις νότες, τις παύσεις, τις χρονικές αξίες, τα διαστήματα, τις αλλοιώσεις, κ.α. πάνω σε πεντάγραμμο. Έπειτα είτε με τη φωνή του είτε με οργανική συνοδεία έπρεπε να τραγουδήσει τις νότες μιας κλίμακας, κατόπιν το ίδιο ταυτοχρόνως με τους μαθητές και τέλος να τους ζητήσει να εκτελέσουν μόνοι τους μελωδικές αποστάσεις μεμονωμένων νοτών με απώτερο σκοπό την κατανόηση της μελωδικής οξύτητας μεταξύ αυτών¹¹⁰.

Πραγματικότητα αποτέλεσε το γεγονός πως η διδασκαλία της μουσικής γραφής παρότι προβλεπόταν από το Υπουργείο Παιδείας, πρακτικά δεν διδασκόταν λόγω της ελλιπούς μουσικής κατάρτισης των δασκάλων. Στις περισσότερες περιπτώσεις, επειδή οι δάσκαλοι δεν γνώριζαν καθόλου μουσική –μερικοί δεν γνώριζαν σωστά ούτε τον

¹⁰⁹ Σκαλισιάνος, Χ., & Τσιρίμπας, Α., ό.π., σ. 824 – 826.

¹¹⁰ Ό.π., σ. 833 – 862.

Εθνικό ύμνο– το μάθημα περιελάμβανε απλώς την εκμάθηση και απόδοση δημοτικών τραγουδιών χωρίς οργανική συνοδεία.

Τη δεκαετία του 1950-1960 –κατά τη μαζική αστικοποίηση– στα αστικά κέντρα άνθισε το ρεμπέτικο και αργότερα το «λαϊκό» τραγούδι. Η επιρροή των τραγουδιών αυτών έφτανε ως την εκπαίδευση¹¹¹. Ήταν τόση η επιρροή ώστε σε εξαιρετικές περιπτώσεις πλήρους άγνοιας σχολικών ή δημοτικών τραγουδιών, οι δάσκαλοι κατέληγαν να διδάσκουν τραγούδια «ερωτικά» και «αλανίστικα»¹¹².

Σημαντικότερο γεγονός στην εκπαίδευση ήταν ο «αυταρχισμός» του δασκάλου, ειδικά πάνω στο μάθημα της Μουσικής, μέθοδος η οποία διατηρήθηκε ενεργή από το 19^ο αιώνα έως και πολύ αργότερα. Ένα παράδειγμα αυταρχισμού αποτελούσε η απαγόρευση του δασκάλου στους «παράφωνους» αλλά και σε αυτούς που βρισκόταν στο στάδιο της μεταφώνησης μαθητές να τραγουδήσουν, με αποτέλεσμα τη μετέπειτα προβληματική διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών¹¹³.

Στην πορεία των χρόνων ως το 1967 η σημασία του μαθήματος της Μουσικής συνδέθηκε είτε με την «ενεργοποίηση της δημιουργικής διάθεσης», είτε με τη γενικότερη μουσική έκφραση των μαθητών. Η σύνδεση του μαθήματος της Μουσικής με άλλα συναφή μαθήματα και δραστηριότητες προτάθηκε αρκετές φορές προκειμένου να υπάρξει «καλύτερη έκφραση συναισθημάτων» των μαθητών και σε ακραίες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε μόνο για την ανάδειξη άλλων παραπλήσιων μαθημάτων.

Προς αποφυγή των προβλημάτων κάποιοι παιδαγωγοί πρότειναν την διδασκαλία μόνο απλών παιδικών τραγουδιών έτσι ώστε να κατανοούν πλήρως το μάθημα όλοι οι μαθητές¹¹⁴. Η μόνη σταθερά ήταν πως κατά τη μεταπολεμική περίοδο η χρήση του μαθήματος της Μουσικής υπηρετούσε τη διαμόρφωση της θρησκευτικής και πατριωτικής συνείδησης των μαθητών¹¹⁵.

¹¹¹ Μπουλούχος, Ι. (1956). Τραγούδια των παιδιών. *Διδασκαλικόν Βήμα*, 304.

¹¹² Αραπαντώνης, Δ. (1935). Το μάθημα της Ωδικής. *Διδασκαλικόν Βήμα*, 520.

¹¹³ Σκαλισιάνος, Χ., & Λάβδας, Ν., ό.π., σ. 1099.

¹¹⁴ Αθηναίου – Τομαρά, Μ. (1951). *Σχολική μουσική*. Αθήνα: Αλικιώτης & Υιοί, σ. 5.

¹¹⁵ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 83 – 87.

1.4.3 Εξωσχολική κριτική

Ο Μίκης Θεοδωράκης σχολίασε την επικρατούσα κατάσταση της Μουσικής στην εκπαίδευση λέγοντας χαρακτηριστικά: «Θλιβερή, σχεδόν ανύπαρκτη η θέση της μουσικής στην παιδεία μας. Στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση, εκεί που ακριβώς η μουσική αγωγή του παιδιού θα έπρεπε να αρχίζει εξ απαλών ονύχων με ειδικούς καθηγητές, το μάθημα της ωδικής είναι φορτωμένο κι αυτό στους καημένους τους δασκάλους»¹¹⁶.

Σύμφωνα με τον Ι. Σίμο (2004), τα «...γεγονότα που σχετίζονται με την προώθηση της Μουσικής στην Ελληνική Εκπαίδευση και κοινωνία στηρίζονται συνήθως σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες»¹¹⁷. Έτσι, το 1960, όντας απογοητευμένοι από την επικρατούσα κατάσταση, οι Μ. Θεοδωράκης, Α. Κουνάδης, Γ. Ξενάκης, Γ. Παπαϊωάννου, Δ. Χωραφάς και Φ. Ανωγειανάκης, παρέθεσαν σχέδιο σχετικά με την αναδιοργάνωση της Μουσικής Εκπαίδευσης στο σύνολό της (Σχολική, Ωδειακή και Λαϊκή Παιδεία)¹¹⁸.

Ο Γ. Σισιλιάνος το 1961 στη διάλεξή του με θέμα «Σύγχρονα πρακτικά μουσικά προβλήματα στην Ελλάδα» κατηγόρησε τη «στερεότυπη» ύλη του μαθήματος της Μουσικής στα Αναλυτικά Προγράμματα, και πρότεινε την αναζήτηση ενός συστήματος διδασκαλίας προγραμματισμένο πάνω στη μουσική και τη συγγραφή «καλά προγραμματισμένων σχολικών μουσικών βιβλίων» τα οποία θα διδασκόταν από δασκάλους «με πρωτοβουλία, εξυπνάδα, γενικότερη κουλτούρα, με παιδαγωγική ικανότητα τέτοια που να είναι σε θέση να πλησιάζουν ψυχολογικά το παιδί κάθε ηλικίας και κάθε κοινωνικής προέλευσης»¹¹⁹.

Ως το 1967 η θέση του μαθήματος της Μουσικής στα Αναλυτικά Προγράμματα σχολιάστηκε αρνητικά από διάφορες «προσωπικότητες» και δημιουργούς της εποχής στο χώρο της μουσικής, καθώς η ελλιπής μουσική μόρφωση των δασκάλων σε συνδυασμό με τη δοσμένη ύλη και τη μισή διδακτική ώρα που προσφερόταν για το μάθημα δεν επαρκούσε για την προβλεπόμενη μουσική διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

¹¹⁶ Θεοδωράκης, Μ. (1986). *Για την Ελληνική Μουσική (1957 – 1961)*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 107.

¹¹⁷ Σίμος, Ι., ό.π., σ. 103.

¹¹⁸ Θεοδωράκης, Μ., Κουνάδης, Α., Ξενάκης, Γ., Παπαϊωάννου, Γ., Χωραφάς, Δ., και Ανωγειανάκης, Φ. (1960). Σχέδιο Προγράμματος για την Αναδιοργάνωση της Ελληνικής Μουσικής. *Κριτική*, 9, Πβ. Θεοδωράκης, Μ. (1986)..., ό.π., σ. 118.

¹¹⁹ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 331 – 332.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (1967 – 1974)

2.1 Η Ελλάδα υπό τη διακυβέρνηση της δικτατορίας

Τα ξημερώματα της 21^{ης} Απριλίου του 1967, επίλεκτες στρατιωτικές μονάδες, με επικεφαλής το συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο, και άλλους υψηλόβαθμους στρατιωτικούς, κινούμενοι επιχειρησιακά, κατέλαβαν τη διακυβέρνηση της Ελλάδας, καταλύοντας τη δημοκρατία και μαζί με αυτή τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες¹²⁰.

Η δικτατορία δημιούργησε πολλές και ανεπιθύμητες καταστάσεις, τόσο στην πολιτική ζωή της χώρας, όσο και γενικότερα στην κοινωνία. Αριστεροί πολιτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι διώχθηκαν και τη θέση τους ανέλαβαν στρατιωτικοί και συγγενείς αυτών. Το πελατειακό αυτό σύστημα, αλλά και άλλες αντιλαϊκές ενέργειες δυσαρέστησαν τους πολιτικούς και το λαό, οι οποίοι με βίαιες εξεγέρσεις κατά καιρούς προσπάθησαν να ανατρέψουν την κατάσταση.

Το Νοέμβριο του 1973 οι φοιτητές κατέλαβαν το Πολυτεχνείο, καλώντας το λαό να ανατρέψει τη δικτατορία. Μετά από βίαια επεισόδια που σημειώθηκαν την 17^η Νοεμβρίου, οι κατασταλτικές δυνάμεις του Παπαδόπουλου κατέπνιξαν την εξέγερση, αφήνοντας παρακαταθήκη στην Ελληνική Ιστορία ένα θλιβερό κεφάλαιο.

Με πρόφαση το γεγονός του Πολυτεχνείου, την 25^η Νοεμβρίου του 1973, ο ταξίαρχος της στρατιωτικής αστυνομίας Δ. Ιωαννίδης προχώρησε σε πραξικόπημα ανατρέποντας τον Παπαδόπουλο. Αμέσως μετά την ανάληψη καθηκόντων, εφάρμοσε σκληρότερα μέτρα από αυτά που πάρθηκαν το 1967 και προχώρησε σε νέες συλλήψεις και διωγμούς πολιτικών με αμνηστία.

¹²⁰ Μάνεσης, Α. (1999). Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας και η δύσκολη νομιμοποίηση της βίας. Στο Γ. Αθανασάτου, Α. Ρήγος, & Σ. Σεφεριάδης (Επιμ.), «*Η δικτατορία 1967 – 1974*». Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 37 – 39.

Αναποτελεσματική αποδείχθηκε και η εξωτερική πολιτική του νέου δικτάτορα, καθώς την 20^η Ιουλίου του 1974, πραγματοποιήθηκε εισβολή τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο. Ο Ιωαννίδης δεν αντέδρασε αποτελεσματικά και η προώπιση της Κύπρου απέτυχε οδηγώντας στην κατάληψη του μισού νησιού από τους Τούρκους. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην παραίτηση της στρατιωτικής κυβέρνησης την 24^η Ιουλίου του 1974 και η διακυβέρνηση ανατέθηκε στον Κ. Καραμανλή, ο οποίος επανέφερε τη δημοκρατία στην Ελλάδα¹²¹.

Στον οικονομικό τομέα, κατά τη διακυβέρνηση της δικτατορίας, οι κρατικές δαπάνες αναπροσαρμόστηκαν σημειώνοντας μεγάλη αύξηση του προϋπολογισμού στο Υπουργείο Δημοσίας Τάξης, με ποσοστό 40% επιπλέον σε σχέση με προηγούμενα έτη αλλά και στο Υπουργείο Εθνικής Αμύνης το οποίο έφτασε να απορροφά το 49,8% των δημοσίων δαπανών. Ως αντιστάθμισμα, σημαντική μείωση του προϋπολογισμού σημειώθηκε στο Υπουργείο Παιδείας. Η κακή διαχείριση της κυβέρνησης στον οικονομικό και αναπτυξιακό τομέα οδήγησε μέσα σε ελάχιστα χρόνια σε τριπλασιασμό του δημοσίου χρέους. Συνοπτικά, οι προσπάθειες της κυβέρνησης για οικονομική ανάπτυξη αρκέστηκαν σε κίνητρα για τουριστικές επενδύσεις, κατασκευές υδροηλεκτρικών έργων, στήριξη του οικοδομικού τομέα και διάφορες φορολογικές διευκολύνσεις στον εφοπλιστικό τομέα. Τέλος, διέγραψε τα αγροτικά δάνεια, σε μια προσπάθεια να κερδίσει την υποστήριξη μεγαλύτερης μερίδας των ελλήνων¹²².

2.2 Εκπαίδευση και μεταρρυθμίσεις

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 δέχθηκε ένα μεγάλο πλήγμα από τον υπουργό Παιδείας Ε. Σαββόπουλο το 1965, πριν βουλιάξει οριστικά από τις μεταρρυθμίσεις της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Η απόφαση της επιτροπής του Σαββόπουλου για πολτοποίηση των βιβλίων που εκδόθηκαν από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ήταν μόνο η αρχή για το τι επρόκειτο να ακολουθήσει¹²³. Το στρατιωτικό καθεστώς, με υπουργό Παιδείας τον Κ. Καλαμποκιά, επανέφερε και εδραίωσε μια

¹²¹ Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 417 – 427, Ροδάκης, Π., ό.π., σ. 3 – 5, Meynaud, J. (χ.χ.). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα: Βασιλική...*, ό.π., σ. 295 – 313.

¹²² Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 457.

¹²³ Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 290, Πβ. Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 220.

σειρά από αναχρονιστικές μεταρρυθμίσεις, νομιμοποιώντας τες με αναγκαστικούς νόμους, με απώτερο σκοπό τη «διαφύλαξη της ελληνικότητας».

Χρονολογικά δοσμένες, οι μεταρρυθμίσεις προέβλεπαν αρχικά τη διακοπή της διδασκαλίας των μαθημάτων «Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και του Δικαίου» και «Αγωγή του Πολίτου», με τηλεγραφική διαταγή¹²⁴. Κατάργηση του άρθρου 13 του Ν.Δ. 4379/1964, ο οποίος προέβλεπε την απόκτηση του ειδικού τίτλου του «Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου» ως σύστημα εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και στη θέση αυτού καθιερώθηκε μέσω του Α.Ν. 40/1967 ένα σύστημα εισαγωγής με εξεταστική έδρα τα ίδια τα Πανεπιστήμια και με περιορισμένο αριθμό υποψηφίων. Ο αριθμός αυτός θα κρινόταν με βάση τη γραπτή επίδοση και σε περιπτώσεις αυξημένου ενδιαφέροντος θα συνυπολογιζόταν η –προτεινόμενη από τον κάθε λυκειάρχη– διαγωγή των υποψηφίων (υψηλό φρόνημα, άμεμπτο ήθος και χαρακτήρας)¹²⁵.

Με τον Α.Ν. 59/1967 καταργήθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και τα μέλη του κλήθηκαν να επιστρέψουν στις ακριβείς θέσεις που κατείχαν προ της συστάσεως αυτού¹²⁶. Ο υπουργός Παιδείας δικαιολόγησε την πράξη του ανακοινώνοντας στις εφημερίδες πως το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο αποτελούταν από μέλη που τοποθετήθηκαν εκεί λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Μέλη με ήθος διαβλητό και διαβρωτική επίδραση σε σημαντικά εκπαιδευτικά ζητήματα που μακροχρόνια θα μετέτρεπαν την Παιδεία σε όργανο εξυπηρέτησεως πολιτικών επιδιώξεων. Τελειώνοντας τις δηλώσεις του επισήμανε την πολυέξοδη λειτουργία του και τη μη ελληνικής προελεύσεως ονομασία του.

Ο Α.Ν. 129/1967¹²⁷ μπορεί να χαρακτηριστεί «ταφόπλακα» για το Ν.Δ. 4379/1964 του Παπανδρέου. Κυρίως από αυτόν εκφράστηκαν οι διαθέσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής της δικτατορίας καθώς ακύρωσε σχεδόν όλα τα «προοδευτικά» άρθρα που προέβλεπε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Τα κυριότερα σημεία του Α.Ν. 129 ήταν η συρρίκνωση της εννιάχρονης υποχρεωτικής

¹²⁴ Δημαράς, Α., ό.π., σ. 292.

¹²⁵ Αναγκαστικός Νόμος 40 της 19^{ης} Ιουνίου του 1967, Πβ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 220.

¹²⁶ Αναγκαστικός Νόμος 59 της 24^{ης} Ιουνίου του 1967, Πβ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 221.

¹²⁷ Αναγκαστικός Νόμος 129 της 19^{ης} Σεπτεμβρίου του 1967.

φοίτησης σε εξάχρονη (ως το Δημοτικό) με το άρθρο 3.1¹²⁸, η επαναφορά των εισαγωγικών εξετάσεων από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση με το άρθρο 8.3, η επαναφορά της απλής καθαρεύουσας στις Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού, στο Γυμνάσιο, στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και στις Ανώτερες Σχολές και η καθιέρωσή της ως μόνο όργανο γραπτής και προφορικής εκφράσεως με το άρθρο 5, η συγχώνευση των Γυμνασίων και Λυκείων σε εξατάξια Γυμνάσια κατωτέρου και ανωτέρου κύκλου με ενιαία διεύθυνση με τα άρθρα 2 και 21, η μείωση του κύκλου σπουδών στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες από τρία σε δύο έτη με το άρθρο 13 και η υποχρεωτική χρήση ενός και μόνου διδακτικού εγχειριδίου σε κάθε μάθημα με το άρθρο 14. Λόγος έγινε και για τη δωρεάν Παιδεία, που με το άρθρο 4 προβλεπόταν δωρεάν χορήγηση διδακτικών βιβλίων, κρατική οικονομική ενίσχυση για την αντιμετώπιση των αναγκών των σχολείων και χορήγηση ειδικών κονδυλίων για παροχές υποτροφιών σε αριστούχους μαθητές.

Η αντίθεση της δικτατορίας στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του Παπανδρέου αρχικά φαίνεται από το άρθρο 22.9 το οποίο προέβλεπε την κατάργηση οποιωνδήποτε διατάξεων –συγκεκριμένα– του Ν.Δ. 4379/1964 ή άλλων διατάξεων οι οποίες αφορούσαν σε θέματα που ρύθμιζε ο Α.Ν. 129/1967. Η έντονα αντιδραστική διάθεση της δικτατορίας όμως δεν προερχόταν –για παράδειγμα– τόσο από την αύξηση της υποχρεωτικής φοιτήσεως ή από την κατάργηση των εξετάσεων προς τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όσο από τις γενικότερα προοδευτικές και εκσυγχρονιστικές βλέψεις του Παπανδρέου και των «φιλελεύθερων» συνεργατών του για στην Παιδεία. Ο «ελληνοχριστιανικός» ιδεολογικός προσανατολισμός της δικτατορίας και η καθιέρωση αυτού συνδέθηκε άμεσα με την εκπαιδευτική διαδικασία σε όλο το φάσμα της, υποδεικνυόμενος από την άμεση στροφή του νομοθέτη προς την κλασική Παιδεία και την ενίσχυση του πατριωτικού συναισθήματος και του ελληνοχριστιανικού φρονήματος –που προβλεπόταν από τα άρθρα 1, 7, 8 και 9 του Α.Ν. 129/1967– στοιχεία τα οποία, κατά τον Κ. Βρυώνη, απέτρεπαν τη διάβρωση της Παιδείας από τα «ποικίλα φθοροποιά ρεύματα»¹²⁹.

¹²⁸ Αν και αργότερα συζητήθηκε και πάλι η περίπτωση της αύξησης σε εννέα χρόνια.

Χαραλάμπος, Δ. (1990). *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*. Θεσσαλονίκη: Διδακτορική Διατριβή, σ. 256 – 257.

¹²⁹ Χαραλάμπος, Δ., ό.π., σ. 253 – 254, 256.

Ο προσανατολισμός στην κλασική Παιδεία αποτέλεσε ιδεολογικά μονόδρομο για τη δικτατορία το 1967, ωστόσο μέχρι το 1969 στο Γυμνάσιο μειώθηκαν οι διδακτικές ώρες των αρχαίων ελληνικών και αυξήθηκαν αυτές των φυσικομαθηματικών¹³⁰. Λίγο αργότερα η μεταστροφή αυτή φάνηκε και στην ανώτερη εκπαίδευση. Το 1970 λόγω της παγκόσμιας τεχνολογικής εξέλιξης, κατόπιν «επείγουσας ανάγκης», με το Ν.Δ. 652/1970 «Περί Κέντρων Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδύσεως» ιδρύθηκαν τα ΚΑΤΕ¹³¹. Οι σχολές (Ανώτερης Τεχνικής Εκπαίδευσης) θα αποτελούσαν την ενδιάμεση τεχνική-επαγγελματική εκπαιδευτική βαθμίδα μεταξύ της Μέσης τεχνικής βαθμίδας και της Ανώτατης επιστημονικής, χωρίς να κατατάσσονται όμως στην ανώτατη εκπαίδευση¹³². Σύμφωνα με το Ν.Δ. 652/1970, το – ενός έως τριών ετών– εκπαιδευτικό πρόγραμμα των διαφόρων ΚΑΤΕ θα παρήγαγε «τεχνικά στελέχη ανωτέρου επιπέδου» τα οποία θα συνέβαλλαν στην «προαγωγή της Εθνικής Οικονομίας». Σύμφωνα με το δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλο αν δεν γινόταν αυτή η ενέργεια, αποτέλεσμα θα ήταν να «ανατραπώμεν ως κοινωνία»¹³³.

2.2.1 Η Επιτροπή Παιδείας του 1971

Η ανάγκη για τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση μεγάλωνε διαρκώς και τα εκπαιδευτικά προγράμματα δεν την εξυπηρετούσαν. Το «εκπαιδευτικό πρόβλημα» κλήθηκε να αντιμετωπίσει η Επιτροπή Παιδείας, η οποία συγκροτήθηκε από το Γ. Παπαδόπουλο με την Απόφαση 5600/1971¹³⁴. Σκοπός της Επιτροπής Παιδείας ήταν η μελέτη και διατύπωση προτάσεων για βασικά εκπαιδευτικά θέματα που θα διαμόρφωναν «υγιή Εθνική Πολιτική» για την επόμενη δεκαπενταετία. Τα μέλη¹³⁵ της Επιτροπής Παιδείας ξεκίνησαν το έργο τους βασιζόμενοι σε δυο άξονες που έπρεπε να συνδυαστούν. Από τη μία έπρεπε να προσαρμοστεί το εκπαιδευτικό σύστημα στις

¹³⁰ Νούτσος, Χ., ό.π., σ. 288.

¹³¹ Νομοθετικό Διάταγμα 652 της 29^{ης} Αυγούστου του 1970.

¹³² Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 222.

¹³³ Χαραλάμπους, Δ., ό.π., σ. 260 – 261, Πβ. Μπουζάκης, Σ. (2002)..., ό.π., σ. 134.

¹³⁴ Απόφαση 5600 της 14^{ης} Ιουνίου του 1971.

¹³⁵ Μέλη Επιτροπής Παιδείας του 1971: α) Χ. Φραγκίστας – Πρόεδρος (συμμετείχε και στην Επιτροπή Παιδείας του 1957), β) Κ. Κονοφάγος, γ) Λ. Χουσιάδας, δ) Π. Χρίστου, ε) Α. Αποστολάκης, στ) Μ. Μειμάρογλου, ζ) Δ. Μαρινόπουλος, η) Κ. Κούρνιας, θ) Α. Παπακωνσταντίνου, ι) Λ. Κούλας και ια) Ν. Χιονίδης.

επιταγές της σύγχρονης κοινωνίας και από την άλλη να διατηρηθεί αναλλοίωτη η «ελληνοχριστιανική» εκπαιδευτική πολιτική της δικτατορίας.

Τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας ανακοινώθηκαν επισήμως το 1973. Σε αυτά φαίνονται και οι δυο άξονες χωρίς όμως να συνδυάζονται στην πράξη. Σύμφωνα με τα πορίσματα, γενικότεροι σκοποί της εκπαίδευσης αποτελούσαν η εθνική αγωγή, η θρησκευτική αγωγή, η ηθική αγωγή, η πολιτική αγωγή, η επαγγελματική αγωγή, η αγωγή κοσμοθεωρίας και βιοθεωρίας και η επιστημονική και τεχνολογική αγωγή. Η Επιτροπή Παιδείας έθιξε και το γλωσσικό ζήτημα αποφασίζοντας ότι στο Δημοτικό θα διδασκόταν η «μητρική εθνική γλώσσα» και στο Γυμνάσιο η απλή καθαρεύουσα. Η διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης θα αυξανόταν, λόγω των αναγκών της σύγχρονης εποχής, σε οκτώ έτη με πρόβλεψη για μελλοντική αύξηση σε εννέα. Τα μαθήματα του Γυμνασίου θα ενισχυόταν με αύξηση των διδακτικών ωρών στα φιλολογικά μαθήματα για τα «κλασσικά γυμνάσια», στα φυσικομαθηματικά και στη βιολογία για τα «θετικά γυμνάσια» και στις ξένες γλώσσες και τα ειδικά μαθήματα «κοινωνικών μαθήσεων» για τα «σύγχρονα γυμνάσια». Η ενίσχυση δεν θα ήταν μεγάλου βαθμού προς αποφυγή της πρόωρης ειδίκευσης και της ελλιπούς ανάπτυξης των προσωπικοτήτων των μαθητών¹³⁶.

Για το ζήτημα της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, η Επιτροπή Παιδείας αφού συμφώνησε πως το αίτημα ήταν όντως αναγκαίο, υποστήριξε πως η επαγγελματική εκπαίδευση θα λειτουργούσε ως μοχλός ανάπτυξης της οικονομίας. Υπογράμμισε πως δεν θα επηρέαζε τη θέση της γενικής εκπαίδευσης και πως το κράτος θα έπρεπε να στηρίζει άμεσα αυτή τη μορφή εκπαίδευσης διότι η ανάπτυξή της υστερούσε λόγω «προκαταλήψεων του παρελθόντος». Αποφάσισε δε ότι θα εφαρμοζόταν στα τέσσερα τελευταία χρόνια του Γυμνασίου κατόπιν επιλογής ως κλάδος και σε συνδυασμό με τις σχολικές εξετάσεις θα επικρατούσε μια ομαλότητα στη ροή των σπουδαστών. Τέλος, τόνισε πως η επαγγελματική εκπαίδευση θα έπρεπε να προσαρμοστεί στα ελληνικά δεδομένα, παράγοντας εργατικό δυναμικό που θα μπορούσε να απορροφηθεί άμεσα από το δίκτυο επαγγελμάτων (γεωργία, βιομηχανία, εμπόριο, τουρισμός, ναυτιλία) που αναπτυσσόταν ραγδαία στη σύγχρονη Ελλάδα¹³⁷.

¹³⁶ Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971 – 1973, σ. 21, 24, 27, 39, 48.

¹³⁷ Πορίσματα..., ό.π., σ. 78, 81, 99.

Τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας στην πράξη δεν εφαρμόστηκαν ποτέ λόγω της πτώσης της δικτατορίας το 1974. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως παρότι η Επιτροπή Παιδείας συστάθηκε από το δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλο, ο οποίος αρχικά ενστερνίστηκε ένα αναχρονιστικό εκπαιδευτικό μοντέλο σε σχέση με αυτό της Ένωσης Κέντρου, εξαιτίας των προβλημάτων που προέκυψαν σχεδόν αμέσως από την εφαρμογή της, τελικώς αναγκάστηκε να αναζητήσει λύσεις σε σύγχρονες και πιο φιλελεύθερες εκπαιδευτικές πολιτικές.

2.3 Οι δάσκαλοι – εκπαιδευτικοί

Η μοίρα των δασκάλων – εκπαιδευτικών δεν άλλαξε ιδιαίτερα σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Με το νόμο 129/1967 άνοιξε ο δρόμος για νέες διώξεις δασκάλων, δεδομένου ότι καταργήθηκε το διοικητικό καθεστώς που ίσχυε μέχρι τότε. Αρχικά, η διαδικασία διορισμού στην εκπαίδευση έγινε ακόμη δυσκολότερη από πριν κυρίως λόγω των προαπαιτούμενων χαρακτηριστικών των υποψηφίων. Μεταξύ αυτών, το ήθος του εκπαιδευτικού έπρεπε να περιλαμβάνει «αφοσίωση στα ελληνικά και χριστιανικά ιδεώδη», όπως αυτό μεταφραζόταν από τη δικτατορία. Πειθαρχικό αδίκημα δε αποτελούσε οποιαδήποτε πράξη ασέβειας προς την προϊσταμένη Αρχή, τυχόν δημόσια εκδήλωση πολιτικών φρονημάτων ή επιδίωξη ανατροπής της δικτατορίας και γενικότερα έλλειψη αφοσίωσης προς τα εθνικά ιδεώδη.

Τα παραπάνω προαπαιτούμενα ίσχυσαν με μικρές διαφορές, όχι μόνο για τους εκπαιδευτικούς αλλά για όλους τους δημοσίους υπαλλήλους. Σημαντικό γεγονός είναι ότι, σύμφωνα με το νόμο, σε περίπτωση απολύσεως από το δημόσιο, για οποιοδήποτε λόγο, απαγορευόταν η προσφυγή στη δικαιοσύνη για τυχόν ακύρωση της απόφασης αυτής.

Προκειμένου το δικτατορικό καθεστώς να ελέγξει τους εκπαιδευτικούς, συγκρότησε ένα σώμα επιθεωρητών με το Ν.Δ. 651/1970¹³⁸. Οι επιθεωρητές πραγματοποιούσαν την αξιολόγηση μια φορά το χρόνο συμπληρώνοντας την «Εκθεση Υπηρεσιακής Ικανότητας» η οποία αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του προσωπικού φακέλου των εκπαιδευτικών. Η αξιολόγηση, όπως φαίνεται παρακάτω, αφορούσε

¹³⁸ Νομοθετικό Διάταγμα 651 της 29^{ης} Αυγούστου του 1970.

κυρίως το ήθος και την αφοσίωση των εκπαιδευτικών στο πολίτευμα και όχι τη διδακτική τους ικανότητα¹³⁹.

Τομείς και Βαθμολογία Εκθέσεων των Εκπαιδευτικών						
Βαθμολογία	Επιστημονικός	Διδακτικός	Διοικητικός	Ευσυνειδησία	Συμπεριφορά	Δράση
5	Άρτιος	Άρτιος	Λίαν Δεξίος	Λ. Ευσυνειδητος	Εξάιρετος	Επωφελής
4	Ικανός	Ικανός	Δεξίος	Ευσυνειδητος	Αξιόπιστος	Εργατικός
3	Επαρκής	Επαρκής	Επαρκής	Μέτριος	Καλός	Εργατικός
2	Μέτριος	Μέτριος	Μέτριος	Αδιάφορος	Μέτριος	Αδιάφορος
1	Ανεπαρκής	Ανεπαρκής	Ανεπαρκής	Ασυνειδητος	Αναξιοπρεπής	Αδρανής

Πηγή: Νομοθετικό Διάταγμα 651 της 29^{ης} Αυγούστου του 1970, άρθρο 36, Πβ. Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 224.

2.3.1 Το Πρόγραμμα του 1967

Η αναχρονιστική εκπαιδευτική πολιτική της δικτατορίας δεν θα μπορούσε να μην επηρεάσει και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Με τον Α.Ν. 129/1967¹⁴⁰ επανέφερε τη διετή φοίτηση και λίγο αργότερα, με την Υπουργική Απόφαση 154319/1967¹⁴¹, δημοσιεύτηκε το νέο Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1967. Το Πρόγραμμα ήταν διαμορφωμένο με τέτοιο τρόπο ώστε αφενός να δίδεται βαρύτητα κυρίως στην κλασσική Παιδεία και αφετέρου να αποτρέπει την διαπαιδαγώγηση των υποψηφίων δασκάλων σχετικά με τη «νεοελληνική πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα».

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ			
Μαθήματα	Α΄ έτος	Β΄ έτος	Γ΄ έτος¹⁴²
Γενική Παιδαγωγική	3	-	2
Γενική Διδακτική	3	-	-
Γενική Ψυχολογία μετά Παιδαγωγικών Εφαρμογών	3	-	-

¹³⁹ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 222 – 225.

¹⁴⁰ Αναγκαστικός Νόμος 129..., ό.π., Πβ. Δημαράς, Α. (1986)..., ό.π., σ. 296 – 299.

¹⁴¹ Υπουργική Απόφαση 154319 της 2^{ης} Δεκεμβρίου του 1967.

¹⁴² Ίσχυσε μόνο για το εκτάκτως πρόσθετο χειμερινό εξάμηνο του 1967 – 1968.

Εξελικτική Ψυχολογία και ιδία του Παιδός	2	-	2
Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν	2	-	-
Ιστορία Φιλοσοφίας	-	2	-
Πατρολογία – Καινή Διαθήκη	2	-	-
Ελληνικά	3	3	3
Ξένη Γλώσσα	3	2	2
Γεωπονικά	2	2	2
Γυμναστική	3	2	2
Μουσικά	5	4	3
Τεχνικά	3	2	2
Φυσικά	2	2	2
Οικιακή Οικονομία	2	2	2
Μαθηματικά	2	2	3
Ιστορία (κατά το Β' έτος «Ιστορία της Φιλοσοφίας»)	1	2	-
Ιστορία της Αγωγής	-	-	2
Κατευθύνσεις Παιδαγωγικής	-	2	-
Ειδική Διδακτική	-	3	2
Διδακτικά Ασκήσεις	-	8	8
Κατευθύνσεις Ψυχολογίας (Σχολαί)	-	1	-
Σχολική Υγιεινή (κατά το Β' και Γ' έτος «Σχολική Νομοθεσία»)	1	2	2
Θρησκευτικά	-	1	2
Επαγγελματικός Προσανατολισμός – Ψυχολογία της προσαρμογής	-	2	-
Λαογραφία	-	1	-
Λογιστικά	-	-	-
Σύνολο	42	45	42

Πηγή: Υπουργική Απόφαση 154319 της 2^{ας} Δεκεμβρίου του 1967, Πβ. Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 199.

Το νέο Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1967 προέβλεπε πως για τα Παιδαγωγικά μαθήματα θα παρεχόταν συνολικά πενήντα διδακτικές ώρες (ποσοστό 38,8%), για τα μαθήματα Ειδικότητας πενήντα τρεις ώρες (ποσοστό 41,1%) και για τα μαθήματα Δραστηριότητας είκοσι ώρες (ποσοστό 20,1%). Κύριες διαφορές του Προγράμματος του 1967 σε σχέση με το Πρόγραμμα του 1966 ήταν η αύξηση της αναλογίας στα Παιδαγωγικά μαθήματα κατά 195,2% και η μείωση της αναλογίας στα μαθήματα Ειδικότητας κατά 32,3% και στα μαθήματα Δραστηριότητας κατά 0,4%. Επίσης καταργήθηκαν τα μαθήματα «Κοινωνιολογία», «Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και του Δικαίου», «Εισαγωγή εις την Οικονομικήν» και «Ψυχολογία των

Ατομικών Διαφορών»· το δε μάθημα των «Ελληνικών» προσαρμόστηκε στην καθαρεύουσα¹⁴³.

Το 1971, με το Β.Δ. 345/1971¹⁴⁴ η δικτατορία προχώρησε σε κατάργηση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών: Μαρασλείου Αθηνών, Ραλλείου Πειραιώς, Θεσσαλονίκης, Καρδίτσας και Ρόδου και τις συγχώνευσε αντιστοίχως με τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες: Λαμίας, Τρίπολης, Φλώρινας, Λάρισας και Ηρακλείου Κρήτης. Σύμφωνα με την κυβέρνηση, η απόφαση αυτή πάρθηκε για λόγους αποκέντρωσης, όμως υπήρξαν και διαφορετικές γνώμες που τη σύνδεσαν με λόγους πολιτικούς. Σύμφωνα με τον Κ. Σιφναίο και τον Ε. Παπανούτσο, η κυβέρνηση παρακάλυε τους δασκάλους αποτρέποντας την μόρφωσή τους σε αστικά κέντρα προς αποφυγή αναπτύξεως προοδευτικών πολιτικών πεποιθήσεων. Η κυρίαρχη αντίληψη στους δύσπιστους κύκλους ήταν πως ο δάσκαλος –όντας μορφωμένος– ως «κήρυκας της ελευθερίας» ήταν ο μόνος ο οποίος θα μπορούσε να υπονομεύσει τη δικτατορία. Λιγότερο έντονες κριτικές υποστήριζαν πως η ενέργεια αυτή θα δημιουργούσε αδιέξοδα στην ήδη προβληματική υπόσταση της εκπαίδευσης¹⁴⁵.

2.3.2 Το Πρόγραμμα του 1972

Τα προβλήματα δεν άργησαν να φανούν και τη λύση κλήθηκε να δώσει η ειδική Επιτροπή Παιδείας που συστήθηκε από τον Γ. Παπαδόπουλο με την Απόφαση 5600/1971¹⁴⁶. Το Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών του 1967 τροποποιήθηκε και το νέο Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα, το οποίο παραδόθηκε το 1972¹⁴⁷, έδινε πλέον μεγαλύτερη βαρύτητα στα μαθήματα Ειδικότητας και Δραστηριότητας, με αύξηση των ωρών διδασκαλίας (ποσοστό 46,4% και 24,6% αντίστοιχα), ενώ οι διδακτικές ώρες των Παιδαγωγικών μαθημάτων μειώθηκαν, καταλαμβάνοντας ποσοστό 29%¹⁴⁸.

¹⁴³ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 152 - 157.

¹⁴⁴ Βασιλικό Διάταγμα 345 (Φ.Ε.Κ. 97) της 18^{ης} Μαΐου του 1971.

¹⁴⁵ Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 162 – 163.

¹⁴⁶ Βλ. κεφ. 2.2.1.

¹⁴⁷ Βασιλικό Διάταγμα 343 (Φ.Ε.Κ. 81) της 31^{ης} Μαΐου του 1972.

¹⁴⁸ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 157 – 164.

Στο Β.Δ. 343/1972 αναφερόταν ονομαστικά τα διδακτέα μαθήματα, οι διδακτικές ώρες αυτών κατ' έτος, ο σκοπός του κάθε μαθήματος αλλά και η ύλη που θα διδασκόταν στο καθένα.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ		
Μαθήματα	Ώρες διδασκαλίας καθ' εβδομάδα	
	Α' έτος	Β' έτος
1. Θρησκευτικά	2	1
2. Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, Αγωγή του Λόγου	2	2
3. Ελληνική Ιστορία και Ελληνικός Πολιτισμός. Αρχαιολογικοί και Ιστορικοί τόποι της Ελλάδος. Λαογραφία	2	2
4. Μαθηματικά	2	2
5. Φυσικάί Επιστήμαι	3	4
6. Παιδαγωγικά:	-	-
α) Γενική Παιδαγωγική	2	-
β) Γενική Διδακτική (μετά ενότητα περί των συγχρόνων μέσων διδασκαλίας εις το δημοτικόν σχολείον)	2	-
γ) Ειδική Διδακτική των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου	1β' εξάμ.	2
δ) Αγωγή των καθυστερημένων παιδών	-	1
ε) Σωματολογία του παιδός	-	1
7. Ψυχολογία:	-	-
α) Γενική και Παιδαγωγική Ψυχολογία	2	3
β) Ψυχολογία του αναπτυσσομένου, ιδία δε του παιδός	2	-
γ) Ψυχολογία των ατομικών διαφορών μετ' εφαρμογών και Στοιχεία Στατιστικής εν τη Ψυχολογία και τη Παιδαγωγική	-	2
8. Στοιχεία Εισαγωγής εις την Φιλοσοφίαν	2	-
9. Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή (μετ' εισαγωγής εις την Κοινωνιολογίαν)	-	1
10. Τεχνικά (Σχέδιον – Χειροτεχνία)	3	3
11. Σωματική Αγωγή (Γυμναστική, Αγωνιστική, Παιδιαί, Εθνικοί Χοροί)	2	3
12. Μουσική (Θεωρία, Ωδική, Ενόργανος Μουσική, Εκκλησιαστική Μουσική)	3	3
13. Οργάνωσις και Διοικήσις της Εκπαιδεύσεως. (Γενικάί Αρχαί Οργανώσεως και Διοικήσεως, Εκπαιδευτική Πολιτική, Οργάνωσις, Διοικήσις και Εποπτεία Εκπαιδεύσεως, Διοικήσις και Εποπτεία Δημοτικού Σχολείου, Προγράμματα, Σχολικά Βιβλία, Εκπαιδευτική Νομοθεσία)	-	1
14. Οικιακή Οικονομία και Οικογενειακή Αγωγή δι' άρρενας και θήλεις	1	1*
Οικιακή Οικονομία και Οικογενειακή Αγωγή μόνον διά θήλεις	1	-
15. Υγιεινή (Ατομική, Κοινωνική, Σχολική, Πρώται Βοήθειαι)	1	-
16. Ξένη Γλώσσα (Αγγλική ή Γαλλική ή Γερμανική)	2	2
17. Στοιχεία Γεωπονίας και Γεωργικής Οικονομίας	1	1**
18. Πρακτικά ασκήσεις διδασκαλίας κατά πρόγραμμα οριζόμενον υπό του Διευθυντού	-	-
Σύνολο ωρών	35+1	33

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα 343 (Φ.Ε.Κ. 81) της 31^{ης} Μαΐου του 1972.¹⁴⁹

¹⁴⁹ *Μόνον διά θήλεις, **Μόνον διά άρρενες

Σημείωση άρθρου 2: «Εν απόγευμα καθ' εβδομάδα διατίθεται διά δοκιμάς της χορωδίας ή επισκέψεις εις

Το Πρόγραμμα Σπουδών του 1972, παρότι προχώρησε σε πιο σύγχρονες εκπαιδευτικές πολιτικές, δέχθηκε έντονη κριτική, γιατί η δικτατορία προσπάθησε να συνδυάσει ένα ξεπερασμένο και αναχρονιστικό πρότυπο αρχών και ιδανικών με ένα «εκσυγχρονισμένο» εκπαιδευτικό Πρόγραμμα, τη στιγμή που κύριο αίτημα ήταν η αναβάθμιση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών¹⁵⁰. Ο Χ. Νούτσος σχολίασε το Πρόγραμμα του 1972 χαρακτηρίζοντάς το «ασυγχρόνιστο, άκαμπτο, ανεπαρκές, ακαδημαϊκό» διότι «ευνοεί ένα στείρο παιδαγωγισμό που δεν βοηθάει καθόλου τους σπουδαστές να γίνουν ικανοί δάσκαλοι των Ελληνοπαίδων»¹⁵¹.

2.3.3 Η μουσική εκπαίδευση των δασκάλων

Κατά τη διακυβέρνηση της δικτατορίας δεν σημειώθηκε κάποια ριζική διαφοροποίηση στο περιεχόμενο του μαθήματος της Μουσικής στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Οι αλλαγές που έφερε το Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1967 περιορίστηκαν σε μικρές τροποποιήσεις, όπως στην αύξηση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος της Μουσικής από τρεις σε πέντε διδακτικές ώρες για το πρώτο έτος, από δύο σε τέσσερις διδακτικές ώρες για το δεύτερο έτος και από δύο σε τρεις διδακτικές ώρες για το πρόσθετο μισό τρίτο έτος. Ο διαχωρισμός του μαθήματος παρέμεινε, δηλαδή η εκπαιδευτική διαδικασία αποτελούταν από τρία σκέλη, τα οποία ήταν η «Ωδική», η «Ενόργανος Μουσική» και η πρώην «Εκκλησιαστική Μουσική» που μετονομάστηκε σε «Βυζαντινή Μουσική». Το μάθημα της Μουσικής συνδέθηκε μερικώς και με αυτό της Γυμναστικής, για το οποίο προβλεπόταν συν τοις άλλοις, εκμάθηση «Εθνικών χορών»¹⁵².

Σύμφωνα με το Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1967, στο μάθημα της Μουσικής κατά το πρώτο έτος ειδικότερα για την «Ωδική» θα διδασκόταν ο ορισμός της Μουσικής, θεωρία της Ευρωπαϊκής Μουσικής (φθόγγοι, αξίες, παύσεις, απλοί ρυθμοί)

βιομηχανιάς, βιοτεχνιάς, γεωργοκτηνοτροφιάς εγκαταστάσεις της περιοχής ή δι' αγωνιστικήν, αθλοπαιδιάς και οργανωμένην ψυχαγωγίαν ή διά δένδροφυτεύσεις, αναλόγως των ενδιαφερόντων των σπουδαστών και κατά πρόγραμμα καθοριζόμενον υπό του Διευθυντού».

¹⁵⁰ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 163.

¹⁵¹ Νούτσος, Χ. (1979). Η εκπαίδευση των δασκάλων: Ιδεολογικές διαστάσεις και μεθοδολογικές προϋποθέσεις. *Σύγχρονα Θέματα*, 4, σ. 28.

¹⁵² Υπουργική Απόφαση 154319..., ό.π., σ. 5510.

και εφαρμογή αυτής σε ρυθμικές ασκήσεις. Κάθε θεωρητικό μέρος της ύλης που θα διδασκόταν θα εφαρμοζόταν πάνω σε σχολικά άσματα. Το σκέλος της «Ενόργανου Μουσικής» περιελάμβανε γνωριμία με τα όργανα ακορντεόν ή μαντολίνο και εφαρμογή ρυθμικών και μελωδικών ασκήσεων σε αυτά. Προβλεπόταν επίσης οργανική απόδοση εύκολων σχολικών ασμάτων από αυτά που θα διδασκόταν στην τάξη. Το μάθημα της «Βυζαντινής Μουσικής» περιελάμβανε τη θεωρία και την απόδοση αυτής αρχικά με ρυθμικές και μελωδικές ασκήσεις και εύκολα εκκλησιαστικά μέλη και αργότερα με διδασκαλία σύντομων μελών της Βυζαντινής Μουσικής.

Κατά το δεύτερο έτος, για το σκέλος της «Ωδικής» προβλεπόταν εκμάθηση όλων των σχολικών ασμάτων που θα διδασκόταν στα Δημοτικά Σχολεία, διδασκαλία ανωτέρου επιπέδου θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής (κλίμακες με διέσεις και υφέσεις, κλειδί του Φα, συνεπτυγμένοι ρυθμοί, μετατροπίες) και στοιχείων της Ιστορίας της Μουσικής.

Για πρώτη φορά στην εκπαίδευση, «προς αισθητικόν καλλιέργειαν των σπουδαστών» και ευκολότερη κατανόηση των ρευμάτων και των ειδών της Μουσικής, εκτός από απλή ιστορική αναφορά αυτών, το Υπουργείο Παιδείας πρότεινε την ακρόαση ανάλογων μουσικών έργων από δίσκους ή μαγνητόφωνα. Για το σκέλος της «Ενόργανου Μουσικής», εκτός από την εκμάθηση δυσκολότερων μουσικών κλιμάκων, το Υπουργείο επιζητούσε τη διδασκαλία μουσικών καλλωπισμών και εφαρμογή στα μουσικά όργανα καθώς και διδασκαλία ασκήσεων με βάση ελληνικούς χορευτικούς ρυθμούς (Καλαματιανός, Τσάμικος, Συρτός) με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μαθητικής ορχήστρας και την εκτέλεση ασμάτων. Για τη «Βυζαντινή Μουσική», οι οδηγίες του Υπουργείου περιλάμβαναν την εκμάθηση ιδιωμάτων, έλξεων και ανωτέρου επιπέδου θεωρητικών στοιχείων και εφαρμογή αυτών σε εκκλησιαστικά μέλη με δυσκολότερη μορφή (Προσόμοια, Κοινωνικά, Χερουβικά). Προτεινόταν επίσης οργάνωση Εκκλησιαστικής Χορωδίας.

Για το τρίτο έτος προβλεπόταν ανάγνωση και απόδοση εκκλησιαστικών ύμνων και σχολικών ασμάτων με βάση τη διδακτέα ύλη των πρώτων δυο ετών και την ενόργανο συνοδεία με ακορντεόν ή μαντολίνο. Τέλος, επιζητούταν η πρακτική εκμάθηση των παραπάνω με στόχο τη μελλοντική διδασκαλία αυτών στους μαθητές ¹⁵³.

¹⁵³ Υπουργική Απόφαση 154319..., ό.π., σ. 5510 – 5511, 5519.

Το 1972 τροποποιήθηκε το Ωρολόγιο Πρόγραμμα του 1967. Σε αυτό του 1972 οι διδακτικές ώρες του μαθήματος της Μουσικής μειώθηκαν σε τρεις ανά έτος και μεταβλήθηκε ελαφρώς η ύλη του μαθήματος. Ο τίτλος του μαθήματος εμπεριείχε τέσσερα σκέλη (Θεωρία, Ωδική, Ενόργανο Μουσική και Εκκλησιαστική Μουσική) και ο σκοπός του πλέον δηλωνόταν γραπτώς στο Βασιλικό Διάταγμα 343/1972, με το οποίο και αποφασίστηκε το νέο Ωρολόγιο Πρόγραμμα. Σύμφωνα με αυτό, σκοπός του μαθήματος της Μουσικής ήταν η καλλιέργεια της μουσικής ευαισθησίας και η ανάπτυξη των μουσικών δεξιοτήτων των σπουδαστών με στόχο την εξυπηρέτηση των σχολικών αναγκών.

Οι οδηγίες του Υπουργείου για το μάθημα ήταν γενικές. Κατά το πρώτο έτος, για το σκέλος της «Θεωρίας» και της «Ωδικής» ως αποτέλεσμα ζητούταν γενικώς γνώσεις που θα επέτρεπαν στους σπουδαστές να καταγράφουν και να διαβάζουν απλές μελωδικές ασκήσεις και άσματα. Για την «Ενόργανο Μουσική» προβλεπόταν εκμάθηση απλών μελωδικών και σχολικών ασμάτων –στα μουσικά όργανα εισήχθη και η μελόντικα– και για την «Εκκλησιαστική Μουσική» πάλι ως αποτέλεσμα, ζητούταν γνώσεις που να επιτρέπουν την γραφή και ανάγνωση Βυζαντινής Μουσικής και την πρακτική εκμάθηση διαφόρων τροπαρίων.

Για το δεύτερο έτος προβλεπόταν εξάσκηση στην ανάγνωση δυσκολότερων μουσικών ασμάτων, επιπλέον μελέτη στο όργανο και στην Εκκλησιαστική Μουσική. Τέλος, προβλεπόταν καθοδήγηση των σπουδαστών για μελλοντική διεύθυνση παιδικών χορωδιών και ορχηστρών με τη βοήθεια του μουσικού οργάνου μελόντικα¹⁵⁴.

2.4 Η Μουσική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

2.4.1 Το Πρόγραμμα του 1969

Το Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Δημοτικών Σχολείων αντικαταστάθηκε με το Β.Δ. 702/1969 και μαζί με αυτό άλλαξαν και οι ώρες που προσφερόταν για το μάθημα της Μουσικής. Πλέον, για την Α΄ και Β΄ τάξη προβλεπόταν από μιάμιση διδακτική ώρα και για τις τάξεις Γ΄ έως ΣΤ΄ από δύο διδακτικές ώρες σε εβδομαδιαία βάση.

¹⁵⁴ Βασιλικό Διάταγμα 343...ό.π.

Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του Βασιλικού Διατάγματος, το μάθημα της Μουσικής είχε ως σκοπό «...την εξευγένισιν της ψυχής, την γέννησιν χαράς και ψυχικής ευφορίας, την καλλιέργειαν του μουσικού αισθητηρίου των μαθητών όλως ιδιαιτέρως, την δια δημωδών ασμάτων, πατριωτικών εμβατηρίων, θρησκευτικών ύμνων και άλλων καταλλήλων παιδικών ασμάτων, δημιουργίαν υγιών μουσικών βιωμάτων, προφυλασσόντων από διάβρωσιν του μουσικού αισθήματος των Ελληνοπαίδων». Με αυτό τον τρόπο, προάγοντας «...το κοινωνικόν, θρησκευτικόν και Εθνικόν φρόνημα, παιδαγωγεί τους μαθητάς εις πολίτας, συναισθανομένους ότι είναι συνδεδεμένοι εις εν όλον και ανήκουν εις την αυτήν Πατρίδα».

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ							
α/α	Μαθήματα	Ώραι διδ/λίας κατά τάξεις					
		A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	2	2	2	2	3	3
2.	Ελληνική γλώσσα	9	9	10	10	9	9
3.	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του περιβάλλοντος	4	6	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με Στοιχεία Υγιεινής	-	-	3	3	4	4
6.	Γεωγραφία	-	-	3	3	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωγραφία	3	3	4	4	5	5
8.	Αγωγή του πολίτου	-	-	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	3	3	4	4	4	3
10.	Μουσική	1 ½	1 ½	2	2	2	2
11.	Γυμναστική	1 ½	1 ½	2	2	2	2
	Ώραι διδ/λίας εν όλω	24	26	32	32	33	33

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα 702 (Φ.Ε.Κ. 218) της 31^{ης} Οκτωβρίου του 1969, άρθρο 2, σ. 1528.

Το Βασιλικό Διάταγμα, με τη μορφή γενικής παρατήρησης μέσα στο ίδιο άρθρο, ζητούσε ως απαραίτητο προσόν από τους δασκάλους τη γνώση ενόργανης μουσικής αλλά και την καλλιφωνία. Για πρώτη φορά, όπως εφαρμόστηκε και στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, τα σχολεία καλούταν να εφοδιαστούν με «ραδιοπικά ή μαγνητόφωνα και δίσκους», τα οποία θα χρησιμοποιούσαν στην εκπαιδευτική διαδικασία, στα διαλείματα, στις σχολικές γιορτές και στις εκδρομές¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Βασιλικό Διάταγμα 702 (Φ.Ε.Κ. 218) της 31^{ης} Οκτωβρίου του 1969, σ. 1536.

Η διδακτέα ύλη για τις πρώτες δύο τάξεις του Δημοτικού περιοριζόταν σε απλή εκμάθηση ασμάτων θρησκευτικού, φυσιολατρικού και πατριωτικού περιεχομένου. Ενδεικτικά προτεινόταν εξήντα-τέσσερα τραγούδια χωρισμένα σε δώδεκα υποκατηγορίες ανάλογες με το περιεχόμενό τους και διάφορα άσματα «ρυθμικών παιγνίων». Το Πρόγραμμα δεν περιόριζε τους δασκάλους στα προτεινόμενα άσματα αλλά τους προέτρεπε να διδάξουν και άλλα «επικαίρως σχετικά». Ως επιπρόσθετη οδηγία για τη διδασκαλία των μικρότερων τάξεων προτεινόταν η επιλογή ασμάτων με γρήγορη χρονική αγωγή και ευχάριστη μελωδία¹⁵⁶.

Για τις Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού, προβλεπόταν διδασκαλία της θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής, άσματα θρησκευτικού, φυσιολατρικού πατριωτικού και ιστορικού περιεχομένου και στη ΣΤ' τάξη εκκλησιαστικοί ύμνοι ως επιπλέον ύλη.

Ειδικότερα για το σκέλος της θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής, η διδακτέα ύλη χωριζόταν άτυπα σε τέσσερα μέρη – επίπεδα ανάλογα με την πολυπλοκότητα των πληροφοριών που θα διδασκόταν σε κάθε τάξη. Ξεκινώντας από τη Γ' τάξη, προβλεπόταν εκμάθηση του πενταγράμμου, των νοτών, των χρονικών αξιών, των απλών μέτρων και εφαρμογή των παραπάνω σε μελωδικές και ρυθμικές ασκήσεις. Συνεχίζοντας, και έως τη ΣΤ' τάξη, ολοκληρωνόταν η ύλη της θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής, συνοδευόμενη κάθε φορά από εφαρμογή της διδαχθείσας ύλης πάνω σε μελωδικές και ρυθμικές ασκήσεις αναλόγου επιπέδου δυσκολίας.

Για τη Γ' τάξη¹⁵⁷ υπήρχαν οδηγίες που προέτρεπαν το δάσκαλο να προχωρά την ύλη μόνον εφόσον οι μαθητές κατανοούσαν πλήρως αυτή. Επίσης έπρεπε να δοθεί προσοχή στη διδασκαλία του ρυθμικού μέτρου το οποίο θα διδασκόταν με τρόπο πρακτικό. Τέλος, προτεινόταν η μουσική ακρόαση ασμάτων από δίσκους.

Συγκριτικά με το Πρόγραμμα του 1913 που ίσχυε ως τότε, η μόνη σημαντική διαφορά στη διδακτέα ύλη του μαθήματος της Μουσικής ήταν η μεταφορά της διδασκαλία της θεωρίας της Μουσικής από τη ΣΤ' τάξη στις τέσσερεις τελευταίες και η ανακατανομή της ύλης αντίστοιχα. Με αυτό τον τρόπο και σε συνδυασμό με την

¹⁵⁶ Βασιλικό Διάταγμα 702..., ό.π., σ. 1536 – 1537.

¹⁵⁷ Οι οδηγίες αυτές δόθηκαν για τη Γ' τάξη, πιθανώς επειδή σε εκείνη θα διδασκόταν για πρώτη φορά η θεωρία της Ευρωπαϊκής Μουσικής.

υπόδειξη προς τους δασκάλους για οργάνωση του μαθήματος ανάλογα με την κατανόηση της ύλης, το σχολείο παρείχε τη δυνατότητα στους μαθητές για χρονικά περισσότερη τριβή και πιθανώς αποτελεσματικότερη αφομοίωση της διδαχθείσης ύλης.

Για το σκέλος της διδασκαλίας των ασμάτων δεν υπήρχε κάποια μουσική μεθοδολογική υπόδειξη. Για τη Γ΄ τάξη προτεινόταν ενδεικτικά η διδασκαλία τριάντα-τεσσάρων απλών μονόφωνων ασμάτων, για τη Δ΄ τάξη προτεινόταν τριάντα-εννέα μονόφωνα και δίφωνα άσματα, για την Ε΄ τάξη προτεινόταν δεκατέσσερα δίφωνα πατριωτικά και φυσιολατρικά άσματα αλλά και πέντε θρησκευτικά – λειτουργικά άσματα, με οδηγία να δοθεί σημασία και σε άλλα «πατριωτικά εμβατήρια» και άσματα «με εθνικόν περιεχόμενον». Τέλος, για τη ΣΤ΄ τάξη, προτεινόταν δεκαοκτώ άσματα και κάποιοι εκκλησιαστικοί ύμνοι.

Ως γενικές οδηγίες προς τους δασκάλους, το Βασιλικό Διάταγμα υπενθύμιζε πως τα προτεινόμενα άσματα είχαν καθαρά ενδεικτικό χαρακτήρα οπότε δεν ήταν απαραίτητη η διδασκαλία όλων. Επεσήμανε για πρώτη φορά την ανάγκη συγκρότησης χορωδιών από καλλίφωνους μαθητές σε σχολικό πλαίσιο, με στόχο τη συμμετοχή αυτών σε σχολικές εορτές αλλά και τη Θεία Λειτουργία. Πρότεινε την «καλλιέργεια αγάπης» για την εκκλησιαστική μουσική μέσω της ακρόασης δίσκων με ανάλογο περιεχόμενο. Υπογράμμισε τη δυνατότητα για παράλληλη διδασκαλία και ακρόαση της κλασσικής μουσικής. Κλείνοντας, παρότρυνε τα σχολεία για «δημιουργία πλούσιας δισκοθήκης [...] με εμβατήρια, δημοτικά και κλασσικά παιδικά έργα...»¹⁵⁸.

2.4.2 Βιβλία, μέθοδοι διδασκαλίας και εκπαιδευτική πραγματικότητα

Βοηθητικά μέσα διδασκαλίας για το μάθημα της Μουσικής δεν υπήρχαν έως το 1969. Η δικτατορική κυβέρνηση, για πρώτη φορά στην Ιστορία της εκπαίδευσης, στράφηκε στην τεχνολογία όταν, με το Β.Δ. 702/1969, προέτρεψε τα σχολεία να προμηθευτούν συσκευές αναπαραγωγής μουσικής και να κάνουν χρήση εγκεκριμένων από το Υπουργείο δίσκων που δημιουργήθηκαν για αυτό το σκοπό. Περιεχόμενο των δίσκων αυτών ήταν συνήθως παιδικά, πατριωτικά και θρησκευτικά άσματα¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Βασιλικό Διάταγμα 702..., ό.π., σ. 1559 – 1561.

¹⁵⁹ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 30.

Όσο αφορά τα βιβλία για το μάθημα της Μουσικής, εκτός από τις ιδιωτικές συλλογές και τα συγγράμματα των εκπαιδευτικών των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, δεν υπήρξε κρατική μέριμνα ως το 1979. Το περιεχόμενο των ιδιωτικών συλλογών και των συγγραμμάτων, κατά τη δικτατορία, περιοριζόταν –όπως και αυτό των παλαιότερων– σε εκμάθηση της θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής αλλά και προτεινόμενων δημοτικών ασμάτων ή ιδιωτικών συνθέσεων παιδικού, θρησκευτικού, πατριωτικού και φυσιολατρικού ύφους, με ή χωρίς μουσική γραφή. Οι οδηγίες και οι κατευθύνσεις του κράτους για το μάθημα –όταν αυτές υπήρχαν– συνήθως είχαν τη μορφή γενικών υποδείξεων και βρισκόταν μέσα στα εκάστοτε διατάγματα και αποφάσεις.

Σύμφωνα με τον Αν. Μπέλλο, η ύλη του μαθήματος της Ωδικής θα έπρεπε να εμπεριέχει άσματα και προσευχές, πάντα επίκαιρα, τα οποία να έχουν διδαχθεί πρωτύτερα ως ποιήματα στην τάξη. Ο δάσκαλος θα έπρεπε να γνωρίζει μουσική ή κάποιο μουσικό όργανο. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα χρησιμοποιούσε μέσα αναπαραγωγής μουσικής.

Για την πορεία της διδασκαλίας ο δάσκαλος θα έπρεπε να είχε ήδη χωρίσει την τάξη σε τμήματα, με κριτήριο την καλλιφωνία των μαθητών. Σε πρώτο στάδιο, θα έπρεπε να τραγουδήσει το άσμα αρκετές φορές ώστε να εντυπωθεί στις μνήμες των μαθητών. Ύστερα, θα τραγουδούσε μικρότερα μέρη του άσματος και η τάξη θα επαναλάμβανε «χαμηλοφώνως και μεγαλοφώνως» μαζί του. Τέλος, θα το τραγουδούσαν πολλές φορές με γρήγορη χρονική αγωγή.

Η πορεία διδασκαλίας του Μπέλλου, πρακτικά δεν διέφερε από εκείνη που προτεινόταν τα προηγούμενα χρόνια από τους Σκαλισιάνο και Τσιρίμπα, παρά μόνο σε ελάχιστες λεπτομέρειες. Σημαντική επίσης είναι η επισήμανση του Μπέλλου ότι «η ωδική και η Γυμναστική αποτελούν τον καθρέπτην της λειτουργίας ενός σχολείου δια τας εμφανίσεις του»¹⁶⁰, άποψη που συμβάδιζε με τις τότε υποδείξεις του Υπουργείου.

Κατά τη δικτατορία, το μάθημα της Μουσικής συχνά συνδεόταν με αυτό της Γυμναστικής. Η εκμάθηση πατριωτικών ασμάτων σε συνδυασμό με τη διδασκαλία παραδοσιακών χορών αξιοποιήθηκε ουκ ολίγες φορές σε σχολικές εορτές, όπως άλλωστε πρότεινε και το Β.Δ. 702/1969. Αργότερα, προτάθηκαν νέοι τρόποι διδασκαλίας της Μουσικής που προερχόταν από παιδαγωγούς του εξωτερικού (Orff,

¹⁶⁰ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 340.

Kodaly). Κεντρική ιδέα ήταν ο συνδυασμός μουσικής, κίνησης και λόγου μέσα από μουσικά-κινητικά παιχνίδια τα οποία θα χρησιμοποιούταν ως μεθοδολογικά μέσα προς κατανόηση της Μουσικής.

Οι μέθοδοι διδασκαλίας που προτεινόταν, στην πραγματικότητα δεν εφαρμοζόταν λόγω του χαμηλού επιπέδου μουσικής γνώσης που είχαν οι δάσκαλοι. Η ύλη του μαθήματος της Μουσικής περιοριζόταν σε απλά άσματα, από αυτά που είχαν προταθεί από την κυβέρνηση, με στόχο την ανάπτυξη «ελληνοχριστιανικής» συνειδήσεως. Η ελλιπής μουσική κατάρτιση των δασκάλων, όπως συνέβαινε και τα προηγούμενα χρόνια, δεν αρκούσε για τη διδασκαλία της προβλεπόμενης ύλης, γεγονός που διατήρησε αυτή την κατάσταση αναλλοίωτη για αρκετό καιρό ακόμη¹⁶¹.

¹⁶¹ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 87, 106.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1974 – 1981)

3.1 Η επιστροφή στη δημοκρατία

Την 24^η Ιουλίου του 1974, με την πτώση της δικτατορίας, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ανέλαβε την πρωθυπουργία της Ελλάδας σχηματίζοντας κυβέρνηση εθνικής ενότητας με μέλη πολιτικούς προδικτατορικών κομμάτων. Λίγο αργότερα, και ενώ ιδρύθηκε το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, προκηρύχθηκαν εθνικές εκλογές με στόχο την εδραίωση νόμιμης λαϊκά εκλεγμένης κυβέρνησης. Την 23^η Σεπτεμβρίου του 1974, νομιμοποιήθηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ) και καταργήθηκε ο νόμος 509/1947, υπό τον οποίο εδιώχθησαν νομίμως όσοι ασπαζόταν την αριστερά.

Την 17^η Νοεμβρίου του 1974, η Νέα Δημοκρατία με αρχηγό τον ίδιο τον Καραμανλή, κέρδισε τις εκλογές με πλειοψηφία. Ένα ακόμη πολιτικό ζήτημα που εκκρεμούσε κατά τη μεταπολίτευση ήταν το Πολιτειακό. Έτσι, την 8^η Δεκεμβρίου του 1974, κατόπιν δημοψηφίσματος, ο λαός αποφάνθηκε υπέρ της Αβασίλευτης Δημοκρατίας και το επίσημο πολίτευμα άλλαξε σε Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Το 1975 συντάχθηκε και ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα, επικυρώνοντας και τις προαναφερθείσες πράξεις. Την 20^η Νοεμβρίου του 1977, ο Καραμανλής κέρδισε για μια ακόμη φορά τις εθνικές εκλογές και κυβέρνησε έως το 1980. Την ίδια χρονιά εκλέχθηκε Πρόεδρος της Δημοκρατίας και την πρωθυπουργική θέση ανέλαβε ο Γεώργιος Ράλλης έως το 1981, όπου τις εκλογές κέρδισε ο Ανδρέας Παπανδρέου με το πολιτικό κόμμα ΠΑΣΟΚ¹⁶².

Στον οικονομικό τομέα, κατά την πρωθυπουργία του Καραμανλή, παρατηρήθηκε ανάπτυξη. Έως το 1980, το εθνικό εισόδημα αυξήθηκε κατά 37%. Σημειώθηκε αύξηση της απασχόλησης σε αστικά επαγγέλματα και μείωση στα γεωργικά. Μειώθηκε η ανεργία, η οποία κινήθηκε σχετικά χαμηλά (περίπου στο 2%)

¹⁶² Σαββίδης, Α. (1988). Καραμανλής Κωνσταντίνος. Στο *Υδρία*. Τόμος 31. Αθήνα: Εταιρία Ελληνικών Εκδόσεων, σ. 96 – 97, και Έβερτ, Μ., ό.π., σ. 91 – 102.

και βελτιώθηκε το βιοτικό επίπεδο, ειδικά των εργατών, των υπαλλήλων και των συνταξιούχων, λόγω των αυξήσεων των απολαβών τους. Οι δημόσιες επενδύσεις αυξήθηκαν ενισχύοντας και επεκτείνοντας το δημόσιο τομέα. Οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν κατά 22,1% δίνοντας ιδιαίτερη σημασία σε κοινωνικές υπηρεσίες και αγαθά. Αξιοσημείωτη είναι η αύξηση των δημοσίων δαπανών για την Παιδεία, που ανέρχεται σε 209,3%. Επίσης, αναπτύχθηκαν τομείς όπως η Υγεία και η Κοινωνική Πρόνοια και Ασφάλιση. Σημαντικότατο γεγονός για τη μετέπειτα πορεία της Ελλάδας ήταν και η προσχώρησή της στην ΕΟΚ το 1979. Ο πολιτικός κόσμος, βασιζόμενος στη συνθήκη αυτή, «επένδυσε» στην επιπλέον ανάπτυξη του εμπορίου με χώρες εκτός Βαλκανίων, στο ζήτημα των εγχώριων αγροτικών προϊόντων όπως επίσης και σε ένα μοντέλο γενικότερου εκσυγχρονισμού, που είχε ανάγκη η Ελλάδα, τόσο σε οικονομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο¹⁶³.

3.2 Εκπαίδευση και μεταρρυθμίσεις

Με την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος, για λόγους «πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, τεχνικούς, επιστημονικούς, ψυχολογικούς και άλλους» γεννήθηκε η τάση για μία ουσιαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία θα έλυνε όλα τα εκπαιδευτικά προβλήματα που είχαν συσσωρευτεί από τις αναχρονιστικές εκπαιδευτικές πολιτικές των προηγούμενων ετών¹⁶⁴.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι πως «κατά το 1971 το 14% του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο και το 25% ημιαναλφάβητο. Μόνο το 25-30% των αποφοίτων δημοτικού ολοκλήρωνε τις σπουδές του στη μέση εκπαίδευση και σε ορισμένες περιοχές ... σε κάθε δέκα μαθητές που ξεκινούσαν το δημοτικό μόνο ένα ποσοστό 15% τελείωνε το γυμνάσιο»¹⁶⁵.

Η τάση αυτή ενσαρκώθηκε με το Σύνταγμα του 1975 αλλά και τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που έφεραν οι Νόμοι: Ν. 309/1976 «Περί οργάνωσης και διοικήσεως

¹⁶³ Έβερτ, Μ., ό.π., σ. 134, 137, 146, 161, Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., ό.π., σ. 457 – 459.

¹⁶⁴ Χαραλαμπίδης, Ι. (1980). *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*. Αθήνα: Καμπανάς, σ. 5, 28, Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 304, Πβ. Σίμος, Ι., ό.π., σ. 107, Πβ. Ζαμπέτα, Ε. (1992). *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (1974 – 1989): Η Περίπτωση των Πολιτικών Εποπτείας και Αξιολόγησης της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή, σ. 92.

¹⁶⁵ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 232, Μπουζάκης, Σ. (2002)..., ό.π., σ. 141.

της Γενικής Εκπαιδύσεως» και Ν. 576/1977 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως».

Στο άρθρο 16 παρ. 2, 3 και 4 του Συντάγματος του 1975 γίνεται λόγος για την εκπαίδευση υπογραμμίζοντας πως «αποτελεί βασικήν αποστολήν του Κράτους, έχει δε ως σκοπόν της την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπευθύνων πολιτών».

Σημαντική ήταν η αναφορά του Συντάγματος στο δικαίωμα για δωρεάν Παιδεία σε όλες τις βαθμίδες των δημοσίων σχολείων και επισημάνθηκε πως τα έτη υποχρεωτικής εκπαίδευσης δεν θα πρέπει να είναι λιγότερα από εννέα¹⁶⁶.

Το 1980, ο Ν. 1035/1980 θα άλλαζε τον τρόπο εισαγωγής προς την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Πλέον, κριτήριο θα ήταν το αποτέλεσμα του συμψηφισμού των βαθμολογιών των γραπτών εξετάσεων της Β΄ και Γ΄ Λυκείου. Στις τάξεις αυτές θα προσφερόταν δύο ομάδες κατεύθυνσης, η θεωρητική και η πρακτική, οι οποίες θα είχαν ανάλογο χαρακτήρα μαθήματα. Μετά τις εξετάσεις, οι υποψήφιοι θα εισαγόταν στις σχολές της επιλογής τους με κριτήρια την τελική βαθμολογία αλλά τις θέσεις που θα προσφερόταν από κάθε σχολή. Ο τρόπος αυτός ονομάστηκε Πανελλήνιες Εξετάσεις¹⁶⁷.

3.2.1 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976

Την 30^η Απριλίου του 1976, με το Ν. 309/1976 επιχειρήθηκε μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με εκσυγχρονιστικό χαρακτήρα και «ευρεία συναίνεση του πολιτικού κόσμου της χώρας»¹⁶⁸, που, όπως υποστηρίζεται από σχολιαστές, αποτελεί αναβίωση της μεταρρύθμισης του 1964, η οποία είχε καταργηθεί κατά τη διακυβέρνηση της δικτατορίας¹⁶⁹.

Σύμφωνα με τον παραπάνω νόμο, στις βασικές αρχές της μεταρρύθμισης συγκαταλεγόταν η δωρεάν δημόσια γενική εκπαίδευση, η οποία θα παρεχόταν στα

¹⁶⁶ Ελληνικό Σύνταγμα (Φ.Ε.Κ. 111) της 9ης Ιουνίου του 1975, άρθρο 16, σ. 626 – 627.

¹⁶⁷ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 230.

¹⁶⁸ Ευαγγελόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 97 και Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 308.

¹⁶⁹ Ματθαίου, Δ., ό.π., σ. 1788, Βουγιούκας, Α., ό.π., σ. 196.

διετή Νηπιαγωγεία, εξαετή Δημοτικά Σχολεία, τριτάξια Γυμνάσια και Λύκεια, και από το σχολικό έτος 1976 – 1977 η γλώσσα διδασκαλίας σε όλες τις σχολικές βαθμίδες θα ήταν η Νεοελληνική γλώσσα.

Η Δημοτική Εκπαίδευση θα ήταν υποχρεωτική και η αναλογία δασκάλου – μαθητών θα ανερχόταν πλέον το μέγιστο σε 1:30 σε αντίθεση με την αναλογία 1:40 που ίσχυε με το Ν.Δ. 651/1970 κατά τη δικτατορία. Η υποχρεωτική εκπαίδευση θα αυξανόταν από έξι σε εννέα χρόνια, δηλαδή ως το Γυμνάσιο¹⁷⁰ και οι προαγωγικές εξετάσεις από την Πρωτοβάθμια προς τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση θα καταργούταν.

Σύμφωνα με το Ν. 309/1976, τα Γυμνάσια θα χωριζόταν σε ημερήσια και εσπερινά και θα ήταν γενικής κατευθύνσεως. Κατά την αποφοίτηση θα απονεμόταν «Απολυτήριο» Γυμνασίου. Η εγγραφή των αποφοιτησάντων Γυμνασίου στα Λύκεια θα γινόταν κατόπιν προαγωγικών εξετάσεων. Το Γενικό Λύκειο θα διακρινόταν σε Γενικής, Οικονομικής και Ναυτικής Κατευθύνσεως με δυνατότητα μετέπειτα φοιτήσεως στην Ανώτερη και Ανώτατη Γενική και Τεχνική – Επαγγελματική Εκπαίδευση. Κατά την αποφοίτηση θα απονεμόταν «Απολυτήριο» Λυκείου¹⁷¹.

Εκτός του Γενικού Λυκείου, οι απόφοιτοι Γυμνασίου θα μπορούσαν να επιλέξουν είτε το Τεχνικό – Επαγγελματικό Λύκειο, το οποίο και θεωρούταν ισότιμο με το Γενικό, είτε τις Τεχνικές – Επαγγελματικές Σχολές όπου η φοίτηση θα ανερχόταν σε δύο έως τέσσερα εξάμηνα και οι απόφοιτοι θα είχαν τη δυνατότητα να απορροφηθούν απευθείας στην παραγωγή¹⁷².

Ο Ν. 309/1976 αναφερόταν επίσης σε θέματα μισθολογικά, διοικητικά, εποπτικά, πειθαρχικά, θέματα προαγωγών αλλά και εκπαιδευτικών αδειών, ρυθμίζοντας τις δράσεις των οργάνων εκτελέσεως (επιθεωρητές, επόπτες, Υπηρεσιακά Συμβούλια Εκπαίδευσης) πάνω στα ανάλογα εκπαιδευτικά ζητήματα.

Η μεταρρύθμιση του 1976, αν και αντανάκλούσε μια εκπαιδευτική πολιτική που ήταν προσαρμοσμένη περισσότερο στις επιταγές της σύγχρονης κοινωνίας σε σχέση με αυτές που εφαρμόστηκαν κατά τη δικτατορία, αντιμετωπίστηκε με μετριοπάθεια από

¹⁷⁰ Οποιοσδήποτε μαθητής δεν είχε αποφοιτήσει από το Γυμνάσιο και συμπλήρωνε το δέκατο-έκτο έτος της ηλικίας του δεν θα υποχρεούταν να φοιτήσει περαιτέρω.

¹⁷¹ Νόμος 309 (Φ.Ε.Κ. 100) της 30^{ης} Απριλίου του 1976.

¹⁷² Νόμος 576 (Φ.Ε.Κ. 102) της 13^{ης} Απριλίου του 1977.

τους σχολιαστές της καθώς «οι βασικές καινοτομίες της μεταρρύθμισης του 1976 ... είναι τα πιο βασικά σημεία της μεταρρύθμισης του 1964»¹⁷³. Σύμφωνα με τους Χρ. Κάτσικα και Κ. Θεριανό «...ήταν η μεταρρύθμιση του 1964 που βγήκε από το χρονοντούλαπο της ιστορίας για να εφαρμοσθεί με καθυστέρηση δώδεκα ετών»¹⁷⁴.

Ο Α. Καζαμίας σχολίασε τη μεταρρύθμιση αναφέροντας χαρακτηριστικά πως «σε μερικά σημεία υπάρχει τέτοια ομοιογένεια που νομίζει κανείς ότι τα δώδεκα τόσα χρόνια που χωρίζουν τις δυο μεταρρυθμίσεις ήταν απλώς μια παρένθεση που μας φέρνει στο μυαλό το μυθικό Rip Van Winkle. Αν, ως ένθερμος παρατηρητής της Ελληνικής εκπαίδευσης, ο Rip Van Winkle, ενώ παρακολουθούσε τη συζήτηση στη Βουλή τον Αύγουστο του 1964, έπεφτε στο βαθύ του ύπνο (προφανώς όχι εξαιτίας των ομιλητών) και ξυπνούσε τον Απρίλη του 1976 ή το Φλεβάρη του 1977, θα χρειαζόταν πολλή ώρα να αντιληφθεί ότι πέρασαν τόσα χρόνια»¹⁷⁵.

Το 1976, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο κυκλοφόρησε μία «Έκθεση εντοπίσεως προβλημάτων» πάνω στην εφαρμογή της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης χωρίς προαγωγικές εξετάσεις. Στην έκθεση τονιζόταν πως «η ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού θα οξυνθεί, καθώς η προσληπτικότητα των “νέων” κατηγοριών παιδιών ενδέχεται να είναι κατά ένα ποσοστό χαμηλότερη απ’ την “παλαιά” κατηγορία παιδιών, που έμπαιναν με εισαγωγικές. [...] Το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να διαθέτει μέσα και μεθόδους παιδείας και αξιοποιήσεως όλων, μια που μιλάμε για υποχρεωτική γενική παιδεία, με στόχο την αυτό-ανάπτυξη όλων των ελληνοπαίδων». Το κράτος δεν έλαβε υπόψη του τις παρατηρήσεις της έκθεσης¹⁷⁶.

Σύμφωνα με την Μ. Ηλιού, η μεταρρύθμιση του 1976 φάνταζε ως «ένα γερασμένο νεογέννητο» δεδομένου ότι δεν έθιξε προγράμματα ή μεθόδους διδασκαλίας αλλά κυρίως θέματα οργάνωσης και διοίκησης της εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να είναι ξεπερασμένη. Η ίδια σχολίασε επίσης ότι «φαίνεται σαν ειρωνεία της ιστορίας το

¹⁷³ Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 309.

¹⁷⁴ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 231.

¹⁷⁵ Καζαμίας, Α. (1983). *Η εκπαιδευτική κρίση στην Ελλάδα και τα παράδοξά της: Μια ιστορική συγκριτική θεώρηση*. Ομιλία στην Ακαδημία Αθηνών, Ανάτυπον εκ των πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, τομ. 58, σ. 449.

¹⁷⁶ Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 233.

γεγονός ότι η δεξιά παράταξη εμφανίστηκε να προτείνει τα μεταρρυθμιστικά μέτρα που τόσο λυσσαλέα είχε πολεμήσει μια δεκαετία πριν»¹⁷⁷.

Το «παράδοξο» αυτό γεγονός ερμήνευσε ο Σ. Μπουζάκης αναφερόμενος σε ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες που «δικαιολογούν» τη στάση αυτή της Νέας Δημοκρατίας. Ως ενδογενείς παράγοντες αναφέρει «μια σειρά συσσωρευμένων αδιεξόδων στην ελληνική εκπαίδευση», όπως τον αναλφαβητισμό και τη στροφή των μαθητών προς την κλασική Παιδεία. Αποτέλεσμα ήταν η συσσώρευση των αποφοίτων της γενικής εκπαίδευσης σε Πανεπιστήμια που δεν μπορούσαν να τους απορροφήσουν όλους αλλά και η έλλειψη καταλλήλως εκπαιδευμένου δυναμικού προσωπικού προς απορρόφηση στην παραγωγή. Ως εξωγενείς παράγοντες αναφέρει την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και στο ΝΑΤΟ. Κατά συνέπεια η καπιταλιστική οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε δεν μπορούσε να «υπηρετηθεί από ένα αναχρονιστικό εκπαιδευτικό σύστημα που παρέμενε αναλλοίωτο εδώ και πολλές δεκαετίες». Ο Μπουζάκης σχολίασε τη μεταρρύθμιση ως χρονικά καθυστερημένη τονίζοντας πως «όταν ένα μέτρο (δημοτική γλώσσα, στροφή στις θετικές επιστήμες κ.λπ.) θεωρείται μεταρρυθμιστικό το 1913, δεν μπορεί να θεωρείται μεταρρυθμιστικό 63 χρόνια αργότερα. Ήταν απλά αναγκαίο»¹⁷⁸.

Τη 12^η Νοεμβρίου του 1977, με το Π.Δ. 1034/1977, διαμορφώθηκε το νέο Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα του Δημοτικού Σχολείου, στο οποίο αναφερόταν ο σκοπός του Δημοτικού Σχολείου, τα διδασκόμενα μαθήματα, ο σκοπός της διδασκαλίας του κάθε μαθήματος και η ύλη που θα διδασκόταν σε κάθε τάξη αναλυτικά.

Σύμφωνα με το Π.Δ. 1034/1977 «σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέσει τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, ήτοι να πλουτίσει τας εμπειρίας των, να διεγείρει και να αναπτύξει τας σωματικές και διανοητικές των ικανότητες, να εισαγάγη αυτούς εις την γνώσιν του φυσικού και του ιστορικού κόσμου, να καλλιεργήσει την παρατηρητικότητα, τον στοχασμόν και την ευαισθησίαν των, να αφυπνήσει την ηθικήν των συνείδησιν και να θέσει τας βάσεις της θρησκευτικής,

¹⁷⁷ Ηλιού, Μ. (1990). *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*. Αθήνα: Πορεία, σ. 181 – 182.

¹⁷⁸ Μπουζάκης, Σ. (2002)..., ό.π., σ. 141 – 144, 148, Πβ. Χατζηστεφανίδης, Θ., ό.π., σ. 309 – 310.

εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών»¹⁷⁹. Το ίδιο κείμενο αναφερόταν και στο Ν. 309/1976, άρθρο 11 παρ. 1.

Τα διδασκόμενα μαθήματα στο Δημοτικό Σχολείο θα ήταν Θρησκευτικά, Ελληνική γλώσσα, Ιστορία, Σπουδή του περιβάλλοντος, Φυσικά και Χημεία, Γεωγραφία, Αριθμητική και Γεωμετρία, Αγωγή του Πολίτη, Τεχνικά, Μουσική Αγωγή και Φυσική Αγωγή.

3.3 Οι δάσκαλοι – εκπαιδευτικοί

Κατά την πρωθυπουργία του Κ. Καραμανλή δεν υπήρξε καμία μεταρρύθμιση στο Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Το Πρόγραμμα του 1972 παρέμεινε ως είχε μέχρι και το 1984¹⁸⁰.

Η μόνη θετική αλλαγή ήλθε με το Ν. 156/1975, σύμφωνα με τον οποίο επανιδρύθηκαν οι καταργηθείσες, διά του Ν.Δ. 842/1971, Παιδαγωγικές Ακαδημίες Μαρασλείου Αθηνών, Ραλλείου Πειραιώς, Ρόδου και Θεσσαλονίκης¹⁸¹.

Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 156/1975 του Κ. Σιφναίου, η επανίδρυση των συγκεκριμένων Παιδαγωγικών Ακαδημιών έγινε «για λόγους εθνικούς, ηθικούς και εκπαιδευτικούς»¹⁸².

Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών από επιθεωρητές Δ.Ε. παρέμεινε και μετά τη δικτατορία. Στο άρθρο 60 του Ν. 309/1976 προβλεπόταν ότι μία φορά κάθε χρόνο θα βαθμολογούνταν τα «ουσιαστικά προσόντα» των εκπαιδευτικών συμπεριλαμβανομένων των αδυναμιών και των ελαττωμάτων τους. Η κάθε βαθμολογία θα αντιστοιχιζόταν με ανάλογο χαρακτηρισμό και οι εκθέσεις θα έπρεπε να είναι περιγραφικές.

Αρχικά, οι διευθυντές των Δημοτικών Σχολείων θα υπέβαλλαν «Ειδική Έκθεση» προς τους επιθεωρητές. Στην έκθεση αυτή θα αναφερόταν η αιτιολογημένη άποψη των διευθυντών για τα «προσόντα» των κρινόμενων εκπαιδευτικών. Τα

¹⁷⁹ Προεδρικό Διάταγμα 1034 (Φ.Ε.Κ. 347) της 12^{ης} Νοεμβρίου του 1977.

¹⁸⁰ Αντωνίου, Χρ., ό.π., σ. 169, Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 55.

¹⁸¹ Νόμος 156 (Φ.Ε.Κ. 186) της 4^{ης} Σεπτεμβρίου του 1975, σ. 1370.

¹⁸² Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 164.

προσόντα αυτά αφορούσαν τις διοικητικές ικανότητες των δασκάλων, την ευσυνειδησία τους και τη γενικότερη δράση και συμπεριφορά. Κατόπιν, οι επιθεωρητές θα έπρεπε να συντάξουν μια νέα έκθεση αξιολόγησης, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τα περιεχόμενα των εκθέσεων των διευθυντών. Με τον τρόπο αυτό διασφαλιζόταν ότι τα αποτελέσματα της αξιολόγησης αληθεύουν. Οι εκθέσεις των επιθεωρητών θα έπρεπε να υποβληθούν «μέχρι τέλος Αυγούστου το βραδύτερον». Η μη εκτέλεση των καθηκόντων των επιθεωρητών θα συνιστούσε πειθαρχικό αδίκημα¹⁸³.

Τομείς αξιολόγησης Εκθέσεων Εκπαιδευτικών – «ουσιαστικά προσόντα»		
α)	Επιστημονικών (επιστημονική κατάρτιση, πνευματικά προσόντα, συγγραφική εργασία, σπουδαί, πτυχία)	
β)	Διδακτικών (παιδαγωγική κατάρτιση, διδακτική ικανότητα)	
γ)	Διοικητικών (διοικητική δεξιότητα)	
δ)	Ευσυνειδησία (υπηρεσιακή ευσυνειδησία, ηθικά αμοιβαι)	
ε)	Δράσεις και συμπεριφορά εντός και εκτός της υπηρεσίας (ήθος, χαρακτήρ, κοινωνική παράσταση και δράση, ποιναι)	
Βαθμολογία και χαρακτηρισμός		
α)	10 και 9	Εξάαιρετος
β)	8 και 7	Λίαν καλός
γ)	6 και 5	Καλός
δ)	4 και 3	Μέτριος
ε)	2 και 1	Ακατάλληλος

Πηγή: Νόμος 309 (Φ.Ε.Κ. 100) της 30^{ης} Απριλίου του 1976, άρθρο 60, παρ. 2,3, σ. 655.

¹⁸³ Νόμος 309..., ό.π., άρθρο 60, σ. 655, Πβ. Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 238 – 240.

3.4 Η Μουσική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

3.4.1 Το πρόγραμμα του 1977

Το Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα του 1969 για τη Δημοτική Εκπαίδευση ίσχυσε αμετάβλητο ως το 1977. Την 12^η Νοεμβρίου του 1977, με το Π.Δ. 1034/1977, επισημάνθηκε για μια ακόμη φορά ο σκοπός του Δημοτικού Σχολείου, ο οποίος αναφέρθηκε για πρώτη φορά στο Ν. 309/1976 με το ίδιο ακριβώς κείμενο. Στο ίδιο Π.Δ. αναφερόταν τα διδασκόμενα μαθήματα του Δημοτικού Σχολείου, ο σκοπός της διδασκαλίας του κάθε μαθήματος και η ύλη που θα διδασκόταν σε κάθε τάξη αναλυτικά.

Στο Π.Δ. 1034/1977 αναφερόταν πως για τη διδασκαλία της Μουσικής Αγωγής θα προσφερόταν από δύο διδακτικές ώρες σε εβδομαδιαία βάση για κάθε τάξη του Δημοτικού Σχολείου ξεχωριστά. Συγκριτικά με το Πρόγραμμα του 1969 αυξήθηκε κατά μισή ώρα εβδομαδιαίως η διδακτική ώρα του μαθήματος στις Α' και Β' τάξεις του Δημοτικού Σχολείου.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ¹⁸⁴							
α/α	Μαθήματα	Ώρες διδασκαλίας					
		A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	1	1	2	2	2	2
2.	Ελληνική γλώσσα	9	9	10	9	8	8
3.	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του Περιβάλλοντος	5	5	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με Στοιχεία Υγιεινής	-	-	2	2	3	3
6.	Γεωγραφία	-	-	2	2	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	3	3	4	4
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	-	1	1
9.	Τεχνικά	2	2	2	2	2	2

¹⁸⁴ «Παρατήρηση: Η ημέρα και οι ώρες που θα γίνονται οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο αθλητισμός, ορίζονται με απόφαση του συλλόγου των δασκάλων κάθε σχολείου και σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας του».

10.	Μουσική	2	2	2	2	2	2
11.	Γυμναστική	2	2	2	2	1	1
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	-	2	2	2
Ώρες διδασκαλίας		24	24	27	28	29	29

Πηγή: Προεδρικό Διάταγμα 1034 (Φ.Ε.Κ. 347) της 12^{ης} Νοεμβρίου του 1977, σ. 3218, Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 30 – 31, 361.

Το μάθημα της Μουσικής μετονομάστηκε σε «Μουσική Αγωγή» και σκοπός του, σύμφωνα με το Π.Δ. 1034/1977, ήταν «η αφύπνιση και η ανάπτυξη της έμφυτης ροπής του παιδιού για τη μελωδία και το ρυθμό, η ψυχαγωγία, η ενίσχυση του καλαισθητικού συναισθήματος, ο εξευγενισμός του ψυχικού κόσμου, η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τη μουσική παράδοση της χώρας του και η καλλιέργεια της ευαισθησίας του για τη σοβαρή μουσική, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού μας»¹⁸⁵.

Η προτεινόμενη διδακτέα ύλη για την Α΄ και Β΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου περιελάμβανε σαράντα-δύο και πενήντα-δύο, αντιστοίχως, παιδικά, φυσιολατρικά, πατριωτικά, θρησκευτικού και κοινωνικού περιεχομένου άσματα. Για πρώτη φορά, στην ύλη της Α΄ και Β΄ τάξης, προστέθηκαν δυο επιπλέον κατηγορίες ασμάτων με έμφαση στους «Ελληνικούς χορούς» και σε διάφορα ρυθμικά μοτίβα.

Οι νέες αυτές, ρυθμικού και χορευτικού χαρακτήρα, κατηγορίες υποστηρίχθηκαν από το Πρόγραμμα του 1977, στο οποίο υπήρχε οδηγία κατά την οποία, από την Α΄ τάξη, ο δάσκαλος, εκτός της διδασκαλίας των ασμάτων, προτιμούνταν να οργανώσει «μια μικρή ορχήστρα κρουστών οργάνων...».

Άλλη γενική οδηγία επεσήμανε ότι «τα τραγούδια που προορίζονται για την Α΄ τάξη είναι απλά, με μικρή φωνητική έκταση το πολύ 4 – 5 φθόγγων, χαρούμενα και συνοδεύονται με μιμητικές κινήσεις σχετικές με το περιεχόμενό τους. Είναι σχετικά με τη διδακτική ενότητα που απασχολεί το παιδί και έρχονται σαν ψυχαγωγικό επιστέγασμα της διδασκαλίας».

Συγκρίνοντας αυτή την οδηγία με τις αντίστοιχες του Προγράμματος του 1969 σημειώνεται πως ο σκοπός του μαθήματος της Μουσικής φαίνεται αρκετά πιο

¹⁸⁵ Προεδρικό Διάταγμα 1034..., ό.π., σ. 3208.

προοδευτικός. Επίσης ο συνδυασμός ρυθμού, μουσικής και κίνησης, στην εκπαιδευτική διαδικασία, παρέπεμπε στις μεθόδους των Orff και Kodaly, οι οποίοι έδρασαν επιτυχώς την προηγούμενη δεκαετία.

Η προτεινόμενη διδακτέα ύλη για την Γ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου περιελάμβανε τριάντα-επτά, παιδικά, φυσιολατρικά, πατριωτικά και θρησκευτικού περιεχομένου άσματα. Μια επιπλέον οδηγία προέτρεπε το δάσκαλο, εκτός της διδασκαλίας των ασμάτων, να φέρει τους μαθητές σε επαφή με τις νότες και τις κλίμακες της Κλασικής Μουσικής.

Για τη Δ΄ τάξη, το περιεχόμενο του μαθήματος της Μουσικής Αγωγής χωρίστηκε σε τρεις ενότητες. Για την πρώτη ενότητα, το Πρόγραμμα προέβλεπε τη διδασκαλία τριάντα-πέντε παιδικών, φυσιολατρικών, πατριωτικών και θρησκευτικού περιεχομένου ασμάτων, με επιπρόσθετη υποσημείωση να γίνει επανάληψη στα άσματα που διδαχθήκαν κατά τις προηγούμενες τάξεις.

Η δεύτερη ενότητα περιείχε βασικές γνώσεις της θεωρίας της Κλασικής Μουσικής (φθογγόσημα, χρονικές αξίες, παύσεις, ρυθμικό μέτρο) και εφαρμογή αυτών σε μελωδικές ασκήσεις.

Η τρίτη ενότητα του μαθήματος προέτρεπε το δάσκαλο να φέρει σε επαφή τους μαθητές με μουσικά όργανα (μελόντικα, φλογέρα, μεταλλόφωνο, ξυλόφωνο) και αν ήταν δυνατό να δημιουργηθεί αργότερα μια μικρή ορχήστρα.

Για την Ε΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου, η ύλη του μαθήματος της Μουσικής Αγωγής αυξήθηκε αρκετά σε σχέση με αυτή των προηγούμενων τάξεων. Το μάθημα χωρίστηκε σε πέντε ενότητες, παρέχοντας μια πιο μεθοδευμένη προσέγγιση στη διδασκαλία της θεωρίας της Κλασικής Μουσικής αλλά και στον ενεργό πλέον ρόλο των μαθητών πάνω στο μάθημα.

Η πρώτη ενότητα περιελάμβανε τη διδασκαλία σαράντα-επτά φυσιολατρικών, πατριωτικών, θρησκευτικών και διαφόρου περιεχομένου ασμάτων, αλλά και άσματα με χορευτικό χαρακτήρα. Επιπρόσθετη οδηγία προέβλεπε την επανάληψη των ασμάτων που διδαχθήκαν κατά τις προηγούμενες τάξεις, όπως προβλεπόταν και για τη Δ΄ τάξη.

Η δεύτερη ενότητα εμπειείχε εκκλησιαστικούς ύμνους, προτρέποντας το δάσκαλο να διδάσκει κάθε φορά τους επίκαιρους. Ο διαχωρισμός των εκκλησιαστικών

ύμνων από τα υπόλοιπα άσματα, στην Ε΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου, φανέρωνε τη βαρύτητα που έδινε η κυβέρνηση στη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

Η τρίτη ενότητα του μαθήματος αφορούσε τη διδασκαλία της θεωρίας της Κλασικής Μουσικής. Η ύλη περιελάμβανε απλά τονικά διαστήματα, παύσεις, ρυθμικές και μελωδικές ασκήσεις, και ασκήσεις προς κατανόηση των χρονικών διαρκειών. Επίσης, ασκήσεις προς εμπέδωση των εναλλαγών των δυναμικών και ακρόαση δίσκων με δημοτική ελληνική αλλά και κλασική μουσική.

Η τέταρτη ενότητα προέτρεπε τους μαθητές να συμμετάσχουν σε σχολικά χορωδιακά σύνολα. Εφόσον οι μαθητές κατανοούσαν επαρκώς το κάθε μουσικό άσμα, οι οδηγίες προέβλεπαν το χωρισμό της χορωδίας σε αγόρια και κορίτσια, με στόχο τη δίφωνη απόδοση των μουσικών ασμάτων.

Η πέμπτη και τελευταία διδακτική ενότητα προέβλεπε τη συνέχιση της διδασκαλίας της ενόργανης μουσικής, χωρίς να προτείνει όμως κάποια ύλη ή κάποιο μεθοδολογικό τρόπο διδασκαλίας.

Η διδακτέα ύλη της ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου μπορούμε να πούμε πως αποτελούσε προέκταση της ύλης της Ε΄ τάξης. Χωριζόταν και αυτή σε πέντε ενότητες με ίδιες θεματικές. Εκτός της ενότητας των προτεινόμενων ασμάτων, τα οποία θα διδασκόταν για πρώτη φορά στη ΣΤ΄ τάξη, η ύλη των υπόλοιπων ενοτήτων βασιζόταν στα «θεμέλια» της ύλης της Ε΄ τάξης.

Ειδικότερα, για την πρώτη ενότητα προτεινόταν σαράντα-οκτώ φυσιολατρικά, πατριωτικά, θρησκευτικά και διαφόρου περιεχομένου άσματα. Ανάμεσα σε αυτά υπήρχαν και έντεκα άσματα με χορευτικό χαρακτήρα. Επιπρόσθετη οδηγία προέβλεπε την επανάληψη ειδικά των πατριωτικών ασμάτων που διδαχθήκαν στις προηγούμενες τάξεις. Η δεύτερη ενότητα κατεύθυνε το δάσκαλο να διδάξει γενικώς επίκαιρους εκκλησιαστικούς ύμνους, όπως και στην Ε΄ τάξη, χωρίς επιπλέον οδηγίες.

Η τρίτη ενότητα αφορούσε τη θεωρία της Κλασικής Μουσικής. Η ύλη εμπεριείχε δυσκολότερες χρονικές αξίες, ασκήσεις με ελλιπές μέτρο και διάφορους κανόνες. Η διδασκαλία των παραπάνω θα ξεκινούσε με την ολοκλήρωση μιας επανάληψης της ύλης της Ε΄ τάξης.

Η τέταρτη ενότητα αφορούσε τη λειτουργία χορωδίας, με οδηγία να τηρηθεί ότι και στην Ε΄ τάξη. Η πέμπτη και τελευταία ενότητα προέτρεπε το δάσκαλο να διδάξει στη μαθητική ορχήστρα δυσκολότερα τραγούδια, ώστε «να μπορεί εύκολα να συνοδεύει την μαθητική χορωδία».

Το Π.Δ. 1034/1977, κλείνοντας τη διδακτέα ύλη για τις τάξεις των Δημοτικών Σχολείων, παρέθετε τρεις γενικές οδηγίες προς τους δασκάλους. Αρχικά, τα άσματα που θα διδασκόταν στις μικρές τάξεις, θα έπρεπε να είχαν «ζωηρό ρυθμό και ευχάριστη μελωδία». Επισημάνθηκε η σημαντικότητα διενέργειας διαφόρων «μουσικών ασχολιών» με τη «μορφή παιχνιδιού» υπογραμμίζοντας πως οι ώρες διδασκαλίας της μουσικής στις μικρές τάξεις οριζόταν «μόνον τυπικά ... στο Πρόγραμμα» καθώς «στην πραγματικότητα το τραγούδι επεκτείνεται σ' όλη τη σχολική ζωή».

Κλείνοντας, οι οδηγίες πρότειναν τη χρήση ακουστικών μέσων (ραδιόφωνο, γραμμόφωνο) κατά την εκπαιδευτική διαδικασία προς «ενίσχυση της μουσικής αγωγής των παιδιών», χωρίς προτεινόμενες κατηγορίες ασμάτων. Η οδηγία αρκέστηκε απλώς σε «προσεκτική εκλογή» μουσικών ασμάτων¹⁸⁶.

3.4.2 Το Πρόγραμμα του 1981

Την 3^η Σεπτεμβρίου του 1981, μερικές μέρες πριν παραιτηθεί η κυβέρνηση, εκδόθηκε το Π.Δ. 954/1981. Σύμφωνα με αυτό θα αντικαθίστατο το άρθρο 4 του Π.Δ. 1034/1977, το οποίο αφορούσε στις διδακτικές ώρες των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου, στα πλαίσια της συμμόρφωσης των Προγραμμάτων λόγω της καθιέρωσης της πενθήμερης εργασίας (Δευτέρα – Παρασκευή)¹⁸⁷.

Για το μάθημα της Μουσικής, οι αλλαγές περιορίστηκαν στη μείωση των διδακτικών ωρών της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης, από τέσσερα μισάωρα εβδομαδιαίως σε μία διδακτική ώρα, χωρίς όμως να σημειωθούν αλλαγές στη διδακτέα ύλη¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Προεδρικό Διάταγμα 1034..., ό.π., σ. 3208 – 3211, Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 355 – 360.

¹⁸⁷ Νόμος 1157 (Φ.Ε.Κ. 126) της 12^{ης} Μαΐου του 1981, σ. 1347 – 1350.

¹⁸⁸ Προεδρικό Διάταγμα 954 (Φ.Ε.Κ. 240) της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1981, σ. 3278. Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 31.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ¹⁸⁹							
α/α	Μαθήματα	Ώρες διδασκαλίας					
		A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	1	1	2	2	2	2
2.	Ελληνική γλώσσα	9	9	9	9	7	7
3.	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του Περιβάλλοντος	3	3	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με στοιχεία Υγιεινής	-	-	1	1	3	3
6.	Γεωγραφία	-	-	2	2	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	3	3	4	4
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	-	1	1
9.	Τεχνικά	2	2	2	2	1	1
10.	Μουσική	2	2	2	2	1	1
11.	Γυμναστική	2	2	2	2	1	1
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	-	-	1	1
Ώρες διδασκαλίας		22	22	25	25	25	25

Πηγή: Προεδρικό Διάταγμα 954 (Φ.Ε.Κ. 240) της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1981, Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 31, 371.

3.4.3 Βιβλία, μέθοδοι διδασκαλίας και εκπαιδευτική πραγματικότητα

Το Π.Δ. 1034/1977 υποστήριξε τα βοηθητικά μέσα διδασκαλίας που προσέφερε η τότε τεχνολογία (γραμμόφωνο, κασετόφωνο), όπως ακριβώς συνέβη και κατά τη δικτατορία. Παρατηρείται βέβαια πως ο σκοπός και η χρήση των μέσων αυτών διέφερε ριζικά, αν συγκρίνουμε τις κατευθύνσεις των διαταγμάτων επί δικτατορίας και μεταπολίτευσης.

Κατά τη δικτατορία προτεινόταν δημιουργία δισκογραφικού αρχείου με άσματα κυρίως πατριωτικού και θρησκευτικού περιεχομένου. Οι δίσκοι αυτοί θα μπορούσαν να

¹⁸⁹ «Παρατήρηση: Η ημέρα και η ώρα που θα γίνονται οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο αθλητισμός ορίζονται με απόφαση του συλλόγου των δασκάλων κάθε σχολείου και σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας του».

χρησιμοποιηθούν παράλληλα με τη διδασκαλία του μαθήματος της Μουσικής, αλλά και γενικότερα κατά τα διαλείμματα και τις σχολικές εορτές, απλώς για ακρόαση. Η τροφοδοσία των μέσων προς τα σχολεία θα πραγματοποιούνταν από συγκεκριμένες πηγές, οι οποίες θα είχαν ηχογραφημένα άσματα, εγκεκριμένα αυστηρώς από το Υπουργείο Παιδείας, τα οποία δημιουργήθηκαν για το σκοπό αυτό¹⁹⁰.

Κατά τη διακυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, παρέμεινε η οδηγία που προέτρεπε τη χρήση ακουστικών μέσων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το Υπουργείο Παιδείας δεν υποχρέωνε τα σχολεία να προμηθεύονται συγκεκριμένο είδος ασμάτων προς ακρόαση, παρά μόνο τα άσματα αυτά να αποτελούν προϊόν «προσεκτικής εκλογής» από το δάσκαλο. Στόχος θα ήταν η «ενίσχυση της μουσικής αγωγής των παιδιών»¹⁹¹.

Συγκρίνοντας αυτές και μόνον τις κατευθύνσεις περί βοηθητικών τεχνολογικών μέσων, αποφαίνεται η διαφορετική προσέγγιση των εκπαιδευτικών πολιτικών που ακολουθήθηκε από τις δύο τελευταίες κυβερνήσεις που εξετάζονται, η χρήση του μαθήματος της Μουσικής αλλά και η θέση του στα Προγράμματα.

Το 1979 εκδόθηκε από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, για πρώτη φορά για το μάθημα της Μουσικής, βιβλίο δασκάλου με τίτλο «*Μέθοδος διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του Δημοτικού Σχολείου*». Όπως φανερώνει και ο τίτλος του βιβλίου, η μέθοδος αφορούσε μόνο για την Α' τάξη του Δημοτικού Σχολείου, κατάσταση η οποία παρέμεινε μέχρι και το 1994 όπου εκδόθηκε νέα μέθοδος που αφορούσε σε όλες τις βαθμίδες της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης¹⁹².

Στο βιβλίο του δασκάλου περιεχόταν δεκαέξι άσματα παιδικού, θρησκευτικού και φυσιολατρικού χαρακτήρα¹⁹³. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα άσματα ήταν «άλλα δημοτικά κι άλλα έντεχνα». Την έκδοση συνόδευε κασέτα με τα τραγούδια του βιβλίου, τα οποία συνδύαζαν φωνητική και οργανική εκτέλεση, με «μουσικά όργανα κατάλληλα

¹⁹⁰ Βλέπε κεφ. 2.4.1.

¹⁹¹ Βλέπε κεφ. 3.4.1.

¹⁹² Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 69 – 70.

¹⁹³ Τα τραγούδια του βιβλίου δασκάλου είναι τα εξής:

1. Προσευχή, 2. Ο Μανώλης, 3. Η μέλισσα, 4. Το φεγγαράκι, 5. Οι εποχές, 6. Βρέχει, βρέχει, 7. Οι ελιές, 8. Κάλαντα Χριστουγέννων, 9. Κάλαντα των Φώτων, 10. Ο Μαλλιαρός, 11. Φίλι φίλι καριοφύλι, 12. Το πιπέρι, 13. Νανούρισμα, 14. Η Πασχαλιά, 15. Βλέπω καράβια, 16. Το ποταμάκι.

για τα παιδιά αυτής της ηλικίας»¹⁹⁴. Στο βιβλίο υπογραμμίζοταν πως η κασέτα λειτουργούσε ως βοηθός, παρέχοντας στο δάσκαλο «την απαιτούμενη σιγουριά» για το αποτέλεσμα κάθε απόπειρας διδασκαλίας οποιουδήποτε άσματος, φανερώνοντας εμμέσως πλην σαφώς ότι το Υπουργείο είχε γνώση για το επίπεδο της μουσικής κατάρτισης των δασκάλων.

Το βιβλίο χωριζόταν σε πέντε μέρη. Το πρώτο μέρος του βιβλίου περιείχε τα δεκαέξι άσματα που προαναφέρθηκαν, συνοδευόμενα, το καθένα ξεχωριστά, από το ρυθμικό τους μοτίβο, τη μελωδία αλλά και πρόσθετες οδηγίες για κατάλληλους τρόπους διδασκαλίας. Σε κάθε παράδοση, ο βαθμός δυσκολίας των ασμάτων αυξανόταν με τέτοιο τρόπο ώστε οι μαθητές να διδάσκονται συνάμα με τα τραγουδάκια, και τη θεωρία της Κλασικής μουσικής, όπως τις νότες στο πεντάγραμμο, τις αξίες των νοτών, τις παύσεις και τις κλίμακες.

Οι οδηγίες για τον τρόπο διδασκαλίας κατά την εκπαιδευτική διαδικασία στο πρώτο μέρος είχαν την εξής μορφή¹⁹⁵:

- A** 1. Ακούμε προσεκτικά τη μουσική και το τραγούδι από την κασέτα.
- P** 2. Απαγγέλλουμε τα λόγια στο ρυθμό του τραγουδιού χτυπώντας παλαμάκια.
- 3. Χτυπάμε παλαμάκια στο ρυθμό του τραγουδιού λέγοντας τα λόγια ψιθυριστά, χωρίς ν' ακούγονται.
- Φ** 4. Ακούμε το Ήχημα από την κασέτα. Το τραγουδάμε.
- 5. Ακούμε το τραγούδι από την κασέτα. Το τραγουδάμε όλοι μαζί.
- K** 6. Χωρίζουμε την τάξη σε 4 ομάδες.
 - α) Η κάθε ομάδα τραγουδά μόνο μια φράση από τις 4 φράσεις της Προσευχής. Σε κάθε ομάδα βάζουμε έναν υπεύθυνο που θα φροντίσει η ομάδα του ν' αρχίσει τη σωστή στιγμή.
 - β) Μπορούμε ν' αλλάξουμε τη σειρά των ομάδων.
 - γ) Ο δάσκαλος μπορεί να δείχνει εκείνη τη στιγμή ποια ομάδα θα τραγουδήσει.

¹⁹⁴ Μαζαράκη, Δ. Β., Κεφάλου - Χόρς, Ε. & Δημητράτου, Β., (1983). *Μέθοδος Διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του δημοτικού σχολείου*. Έκδοση Β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 7.

¹⁹⁵ Μαζαράκη, Δ., ό.π., σ. 11.

Τα αρχικά γράμματα «**A**», «**P**», «**Φ**» και «**K**» αντιστοιχούν σε τέσσερις ομάδες ασκήσεων, οι οποίες αναλύονται παρακάτω.

Αντιστοίχως με τα αρχικά γράμματα:

- 1. Ακροαστική άσκηση
- 2. Ρυθμική άσκηση
- 3. Φωνητική άσκηση
- 4. Άσκηση με κίνηση και παιχνίδι.

Τα άσματα και η επεξήγηση του ρυθμικού μοτίβου στο πρώτο μέρος είχαν την εξής μορφή:

10 Τα τραγούδια

1. Προσευχή
 Ποίηση: Δημοτική
 Μελωδία: Δ. Β. Μαζαράκη

20 Τα τραγούδια

6. Βρέχει, βρέχει
 Πανελλήνιο

Ρυθμός:

Ήχημα:

Ρυθμός:

Ήχημα:

Πηγή: Μαζαράκη, Δ. Β., Κεφάλου - Χόρς, Ε. & Δημητράτου, Β., (1983). *Μέθοδος Διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του δημοτικού σχολείου*. Έκδοση Β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 10, 20.

Επιπρόσθετες οδηγίες επεσήμαναν πως όταν ο ρυθμός γινόταν κατανοητός και αφού ο δάσκαλος δίδασκε το ρυθμικό μοτίβο κάθε άσματος, σε αρκετές περιπτώσεις ζητούταν από τους μαθητές να χτυπήσουν ρυθμικά τα χέρια τους στα θρανία. Με αυτό τον τρόπο, οι μαθητές θα μπορούσαν να κατανοήσουν έμπρακτα τον αναπόσπαστο ρόλο του ρυθμού μέσα σε κάθε μελωδία.

Εφόσον ο στίχος, ο ρυθμός και η μελωδία γινόταν κατανοητές, σε αρκετές περιπτώσεις, στο τέλος του μαθήματος, ζητούταν από τους μαθητές να βαδίσουν

ρυθμικά (ως εναλλακτική του ρυθμικού χτυπήματος των χεριών στο θρανίο) και ταυτόχρονα να τραγουδήσουν το έκαστο άσμα¹⁹⁶.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου παρείχε στο δάσκαλο οδηγίες για ορθότερη μεθοδολογικά διδασκαλία των ασμάτων. Για κάθε τραγούδι υπήρχε ξεχωριστή μορφολογική ανάλυση και εξηγήσεις. Στο σημείο αυτό σημειώνεται πως οι εξηγήσεις και οι οδηγίες ήταν δοσμένες με τόσο απλοϊκό τρόπο ώστε για ακόμη μια φορά μας δίνεται η εντύπωση πως το Υπουργείο γνώριζε ότι η κατάρτιση των δασκάλων πάνω στη Μουσική ήταν μηδαμινή.

Για το άσμα «Προσευχή», και τα όμοια αυτού, σημειώνεται πως ο ρυθμός δεν θα διδασκόταν με παλαμάκια ή χτυπήματα ποδιών «για να μην πάρει το ύφος του παιχνιδιού». Για τα υπόλοιπα άσματα εξηγούταν αρχικά ο τρόπος με τον οποίο ο δάσκαλος θα έπρεπε να συντονίσει τους μαθητές ώστε να αναπνέουν, να τραγουδούν και να μετρούν το ρυθμό ταυτοχρόνως και έπειτα οι οδηγίες ειδικευόταν στη διδασκαλία του ρυθμού και των μελωδικών μοτίβων.

Οι συγγραφείς, σε κάθε ευκαιρία, επεσήμαναν τη σημασία της κίνησης στα άσματα με τη μορφή παιχνιδιού, όπως τα γνωστά «Γύρω, γύρω όλοι, στη μέση ο Μανώλης» και «Περνά, περνά η μέλισσα». Για τέτοιου είδους άσματα, το βιβλίο προέτρεπε το δάσκαλο να οργανώσει σε ομάδες τους μαθητές, εξηγώντας του τους κανόνες του παιχνιδιού, ώστε μέσα από το ομαδικό μουσικό παιχνίδι να αφομοιώσουν τη μελωδία, το ρυθμό και την έννοια της συλλογικής προσπάθειας. Για τα υπόλοιπα άσματα που δεν είχαν τη μορφή παιχνιδιού, οι οδηγίες βοηθούσαν το δάσκαλο να συνδέσει τα διάφορα ρυθμικά μοτίβα με χτυπήματα ή παλαμάκια ώστε να γίνουν κατανοητά από τους μαθητές με ευκολότερο τρόπο¹⁹⁷.

Στο τρίτο μέρος του βιβλίου, οι οδηγίες προέτρεπαν το δάσκαλο να βασιστεί στις θεματικές των ασμάτων, εξηγώντας του διάφορους τρόπους με τους οποίους θα συνέδεε γενικότερα το περιεχόμενο των ασμάτων με άλλα μαθήματα (Οι εποχές, Το ποταμάκι), με επαγγέλματα (Οι ελιές, Το караβάκι), με την έννοια της κοινωνικοποίησης (Φίλι, φίλι καριοφύλι), με την κίνηση (Ο Μανώλης, Η μέλισσα)¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Ο.π., σ. 10 – 41.

¹⁹⁷ Μαζαράκη, Δ., ό.π., σ. 42 – 53.

¹⁹⁸ Ο.π., σ. 54 – 57.

Στο τέταρτο μέρος επεξηγούταν οι τέσσερις ομάδες ασκήσεων που συνθέταν τον ολοκληρωμένο τρόπο διδασκαλίας των ασμάτων, σύμφωνα με τους συγγραφείς. Ξεκινώντας με την «Ακροαστική άσκηση» τονιζόταν η έννοια της «ακουστικής ευαισθησίας» την οποία έπρεπε να αναπτύξει ο κάθε μαθητής, κάτω από συνθήκες απόλυτης ησυχίας. Στις ασκήσεις που θα βοηθούσαν την ανάπτυξη της «ακουστικής ευαισθησίας» συγκαταλεγόταν η αναγνώριση της διάρκειας, της χροιάς, η κατονομασία και γενικότερα η ενασχόληση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνθέτουν ένα ήχο. Εφόσον οι μαθητές τελείωναν την προετοιμασία με τις ασκήσεις, ο δάσκαλος θα προχωρούσε στην ακρόαση του άσματος, ώστε να γίνει μια πρώτη επαφή με τη μελωδία και το στίχο. Σύμφωνα με το βιβλίο, με τη συνεχή ακρόαση ασμάτων από βοηθητικά μέσα, μακροπρόθεσμα οι μαθητές θα επιτύγχαναν να αναγνωρίζουν γρηγορότερα την εκάστοτε μελωδία αλλά και να διαχωρίζουν ένα προς ένα, κατονομάζοντας τα όργανα που συμμετέχουν στις μουσικές εκτελέσεις. Τέλος, οι συγγραφείς επεσήμαναν πως η μουσική ακρόαση συμβάλει «στη γενική πνευματική ανάπτυξη του παιδιού [...] και την αισθητική καλλιέργεια, που είναι το απαραίτητο συμπλήρωμα για την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του»¹⁹⁹.

Στο δεύτερο σκέλος, με τίτλο «Ρυθμική άσκηση», οι οδηγίες προέτρεπαν το δάσκαλο να αξιοποιήσει την έμφυτη παιδική ανάγκη για κίνηση και παιχνίδι, και χρησιμοποιώντας τη ως παιδαγωγικό μέσο, να διδάξει με ευχάριστο τρόπο στους μαθητές τις αξίες (διάρκεια), τη δυναμική και το τονικό ύψος των νοτών. Η συσχέτιση των βημάτων και των χτυπημάτων (παλαμάκια) με τη διάρκεια και τη δυναμική του ήχου ήταν μια από τις προτεινόμενες ασκήσεις. Άλλη άσκηση συνδύαζε την κίνηση με κάποια οπτική παράσταση στον πίνακα, βοηθώντας τους μαθητές να κατανοήσουν με διττό τρόπο την έννοια του ρυθμού.

Κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, και αμέσως μόλις εκτελούσαν οι ρυθμικές ασκήσεις, οι μαθητές θα έπρεπε να απαγγείλουν τους στίχους του άσματος ρυθμικά, έπειτα να τους συνοδέψουν με παλαμάκια και τέλος να ψιθυρίσουν τους στίχους ακούγοντας μόνο το ρυθμό από την κασέτα.

Σύμφωνα με το βιβλίο, «το παιδαγωγικό όφελος από τις ρυθμικές ασκήσεις είναι πολύ μεγάλο» καθώς μέσω αυτών οι μαθητές εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους,

¹⁹⁹ Μαζαράκη, Δ., ό.π., σ. 61 – 64.

ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους και εξελίσσουν τη δημιουργικότητα μέσω του συνδυασμού πρωτοβουλίας και φαντασίας²⁰⁰.

Στο σκέλος της «Φωνητικής άσκησης» αρχικά οι οδηγίες επικέντρωναν την προσοχή του δασκάλου στα χαρακτηριστικά της φωνής των παιδιών, υπογραμμίζοντας ότι σε τόσο μικρή ηλικία οι φωνητικές χορδές των μαθητών δεν θα είχαν αναπτυχθεί πλήρως, με αποτέλεσμα η τονική τους έκταση να είναι ως επί το πλείστον περιορισμένη. Οι μικροί πνεύμονες ήταν ακόμη ένα χαρακτηριστικό το οποίο έχριζε ιδιαίτερης προσοχής. Οποιαδήποτε λάθος τοποθέτηση της φωνής θα οδηγούσε σε «φάλτσο» και μακροπρόθεσμα σε ανεπανόρθωτη παθολογική και ψυχολογική βλάβη. Το κλειδί για την ορθή χρήση της φωνής βρισκόταν στη σωστή «σύντομη» αναπνοή αλλά και στη μικρή τονικά έκταση των ασμάτων που θα διδασκόταν.

Στη μέθοδο διδασκαλίας των τραγουδιών σημειώνεται ότι τα άσματα που προτεινόταν πληρούσαν τις παραπάνω απαιτήσεις και ήταν κατάλληλα προς διδασχή. Η συνολική έκταση των πρώτων ασμάτων δεν ξεπερνούσε τους έξι τόνους και η κίνηση της φωνής πραγματοποιούνταν σε μικρές αποστάσεις. Προχωρώντας στην ύλη, η τονική έκταση των ασμάτων αυξανόταν χωρίς υπερβολές και ταυτοχρόνως σημειωνόταν μικρές υπερβατές τονικές κινήσεις. Οι περιορισμοί αυτοί εξυπηρετούσαν εκτός των άλλων και εκπαιδευτικούς σκοπούς, καθώς, στο πρώιμο αυτό στάδιο, καλλιεργούνταν ταυτοχρόνως η σταθερότητα αλλά και η ευελιξία της φωνής.

Το «Ηχημα» ήταν η μοναδική κατασκευασμένη άσκηση του εγχειριδίου που θα βοηθούσε τους μαθητές να προετοιμάσουν (ζέσταμα) αλλά και να εκπαιδεύσουν σε πρώτη φάση τη φωνή τους, στα πλαίσια του μαθήματος της Μουσικής. Το σύνολο των μουσικών φθόγγων που περιείχε το «Ηχημα» προσομοίωνε σχεδόν όλα τα τονικά διαστήματα του κάθε άσματος· συχνά δε περιοριζόταν μόνο στους δεσπόζοντες φθόγγους²⁰¹.

Τελευταία ομάδα ασκήσεων ήταν η «Άσκηση με κίνηση και παιχνίδι». Σε αυτό το σημείο, προκειμένου να διαχωρίσουμε την τελευταία ομάδα ασκήσεων από τις προηγούμενες, αξίζει να επισημανθούν τα κέντρα δράσης των προαναφερθέντων ομάδων, δοσμένα με ένα παράδειγμα. Οι προηγούμενες ομάδες ασκήσεων

²⁰⁰ Ο.π., σ. 64 – 68.

²⁰¹ Μαζαράκη, Δ., ό.π., σ. 68 – 70.

επικεντρωνόταν στη γενικότερη κίνηση του σώματος τη στιγμή που οι μαθητές θα άκουγαν ένα ηχητικό παράδειγμα. Παραδείγματος χάριν, στο διαδοχικό άκουσμα των νοτών Ντο – Ρε, στο οποίο σημειώνεται ανάβαση ενός τόνου, οι μαθητές, προκειμένου να το απεικονίσουν, θα έπρεπε να ανεβάσουν ελαφρώς την άκρη του χεριού τους σε σχέση με την αρχική του θέση, ώστε να υποδηλώσουν την ανάβαση αυτή. Αντιστοίχως, στο άκουσμα ενός ρυθμικού μοτίβου με αξίες τέταρτο – παύση τετάρτου – όγδοο – όγδοο – τέταρτο, οι μαθητές θα έπρεπε να χτυπήσουν παλαμάκια, κατά προσέγγιση, αργά – ησυχία – γρήγορα – γρήγορα – αργά.

Κάθε μουσικό κομμάτι έχει τα δικά του χαρακτηριστικά στοιχεία που το κάνουν μοναδικό. Μαζί με την κλίμακα, τις νότες και το ρυθμό, συνυπάρχουν και τα αισθητικά χαρακτηριστικά όπως το ύφος και η δυναμική. Η κατανόηση και η απεικόνιση των χαρακτηριστικών αυτών, σε συνδυασμό με τη μεταφορά της φόρμας του κάθε άσματος στα πλαίσια ενός μουσικού παιχνιδιού, ήταν η λειτουργία της ομάδας «Άσκηση με κίνηση και παιχνίδι». Παιδικά τραγουδάκια όπως «Η μέλισσα» και «Ο Μανώλης» είναι μερικά εξαιρετικά παραδείγματα που συνδυάζαν κίνηση και παιχνίδι. Σύμφωνα με το βιβλίο, με τη χρήση των μεθόδων των ομάδων ασκήσεων, οι δάσκαλοι θα επιτύχαναν να διδάξουν με τρόπο βιωματικό στους μαθητές, από μικρή ηλικία, τη σωστή αναπνοή, την ορθή χρήση της φωνής και την ομαδικότητα, καλλιεργώντας συνάμα «την πειθαρχία, την πρωτοβουλία, τη φαντασία, τη συνεργασία και την αίσθηση του χώρου»²⁰².

Τέλος, στο πέμπτο μέρος του βιβλίου, οι συγγραφείς παρέθεταν χρήσιμες πληροφορίες στους δασκάλους, περιγράφοντας τη διαδικασία που λαμβάνει χώρα κατά την αναπνοή και την παραγωγή της φωνής. Με μερικά περιγραφικά ανατομικής φύσεως στοιχεία, παρουσίαζε στους δασκάλους τις ιδιαιτερότητες της χρήσης της φωνής, τα προβλήματα που θα μπορούσαν να προκύψουν από τη λάθος στάση του σώματος, αλλά και την ανεπανόρθωτη ζημιά που θα μπορούσε να προκληθεί στις φωνητικές χορδές των μαθητών σε κάθε περίπτωση²⁰³.

Για τις υπόλοιπες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου συνέχισε να ισχύει ότι ίσχυε και τα προηγούμενα χρόνια. Οι συλλογές που κυκλοφόρησαν πριν αλλά και κατά τη δικτατορία παρέμειναν τα αποκλειστικά εγχειρίδια στα χέρια των δασκάλων που είχαν

²⁰² Μαζαράκη, Δ., ό.π., σ. 70 – 72.

²⁰³ Ό.π., σ. 73 – 75.

έστω και μια υποτυπώδη μουσική κατάρτιση και ήθελαν να κάνουν σωστά τη δουλειά τους.

Στο σημείο αυτό σημειώνεται πως η έλευση του βιβλίου δασκάλου φαίνεται να άλλαξε την κοινή γνώμη για το μάθημα της Μουσικής. Ενώ κατά τη δικτατορία σκοπός του μαθήματος ήταν η εξευγένιση της ψυχής και η προφύλαξη του μουσικού αισθήματος μέσω πατριωτικών, δημοδών και θρησκευτικών ασμάτων, στο βιβλίο η μουσική παρουσιάζεται ως «πόρτα που ανοίγει στον κόσμο», «ένα κομμάτι ζωής που μπαίνει στην τάξη» και «μια εμπειρία από ήχους και λόγια»²⁰⁴.

Η ύλη των τραγουδιών έως τη δικτατορία επικεντρωνόταν κυρίως σε άσματα πατριωτικού και θρησκευτικού περιεχομένου, ενώ ο προτεινόμενος τρόπος διδασκαλίας για το μάθημα της Μουσικής αναλωνόταν κυρίως στην αποστήθιση του μουσικού κειμένου των ασμάτων· ρυθμικά, το μάθημα συνδέθηκε μόνο με τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς.

Η μέθοδος διδασκαλίας του 1979 πρότεινε τα παιδικά τραγούδια ως πλέον κατάλληλα προς διδαχή για αυτή την ηλικία και οι μέθοδοι διδασκαλίας επικέντρωναν στην κίνηση, στην έκφραση και στο παιχνίδι. Η μείωση των πατριωτικών ασμάτων και η αύξηση των παιδικών και φυσιολατρικών αντιστοίχως αποτελεί μια ακόμη έμπρακτη απόδειξη της στροφή της εκπαιδευτικής πολιτικής από τον δογματισμό προς την πρόοδο και το φιλελευθερισμό.

Αν και η αλλαγή που σημειώθηκε ήταν ανατρεπτική, στην πράξη μάλλον δεν άλλαξαν και πολλά. Σύμφωνα με την παιδαγωγό Ρόζα Ιμβριώτη «Το σχολείο μας... έχει αγνοήσει ολότελα την αισθητική αγωγή μέσα στην εκπαίδευση [...]. Ακόμα κ' η τελευταία μεταρρύθμιση τίποτα νέο δεν παρουσίασε». Η αυστηρή στάση της Ρ. Ιμβριώτη συνεχίστηκε, επισημαίνοντας ότι «Η μουσική αγνοείται και όπου διδάσκεται γελοιοποιείται» και υπογράμμισε τα μελανά σημεία του συστήματος αναφέροντας, εκτός των άλλων, την ελλιπή κατάρτιση των δασκάλων, την έλλειψη συγγραμμάτων και τους ακατάλληλους χώρους²⁰⁵.

²⁰⁴ Μαζαράκη, Δ., ό.π., σ. 54. Πβ. Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 367.

²⁰⁵ Σταύρου, Γ., ό.π., σ. 363.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με την έλευση της μεταπολεμικής περιόδου σημειώθηκαν αρκετές προσπάθειες για ανάπτυξη και πολιτική σταθερότητα, χωρίς όμως να σημειωθεί κάποια σημαντική επιτυχία. Οι προσπάθειες του πρωθυπουργού Ν. Πλαστήρα για «πολιτική συναίνεση» και «κοινωνική συμφιλίωση» απέτυχαν, συμπαρασύροντας μαζί τους και τις ελπίδες του ελληνικού λαού για καλύτερες μέρες. Ο Βασιλιάς Παύλος, από τη μεριά του, δεν φαίνεται να είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στη δράση των πολιτικών ηγετών, γεγονός που διατηρήθηκε στην ίδια κατάσταση μέχρι και το θάνατό του.

Η αδυναμία του ελληνικού κράτους να διαθέσει χορηγίες από εθνικούς πόρους για τους εγχώριους πληγέντες τομείς, περιόριζε κάθε φιλοδοξία για ανάπτυξη στη σφαίρα της φαντασίας. Η κατάσταση στην Παιδεία ήταν για μια ακόμη φορά αποκαρδιωτική. Οι υλικές ζημιές, η αδυναμία προμήθειας πρώτων υλών, ο ραγδαία αυξανόμενος αναλφαβητισμός, η αποχή των μαθητών από τα σχολεία και η έλλειψη καταρτισμένων δασκάλων επιβάρυναν ακόμη περισσότερο την ήδη προβληματική κατάσταση της Παιδείας στην Ελλάδα. Το εκπαιδευτικό πρόβλημα ενίσχυαν επίσης τα εκπαιδευτικά τέλη που έπρεπε κάθε γονιός να καταβάλει στο ελληνικό κράτος αλλά και η σχέση δασκάλου – μαθητών, η οποία παρά τη μεγάλη αποχή των δευτέρων από τα σχολεία, άγγιζε το 1:47.

Το 1956, με την εκλογική νίκη του Κ. Καραμανλή αυξήθηκαν οι ελπίδες για ανάπτυξη. Σύμφωνα με τις προγραμματικές του δηλώσεις, το ενδιαφέρον του πρωθυπουργού θα εστιαζόταν στη νομισματική σταθερότητα, τη σταθεροποίηση των αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων, τη μείωση της ανεργίας και την οργάνωση των κοινωνικών ασφαλίσεων. Η έμμονη τάση των μελών του κόμματος για περισσότερη εξουσία με κάθε κόστος και η αδυναμία του Κ. Καραμανλή να ελέγξει αποτελεσματικά το παρακράτος, περιόρισε τα αποτελέσματα των προσπαθειών του σε κλίμα μετριότητας.

Στον τομέα της Παιδείας, κυρίως λόγω των διεθνών συγκυριών αλλά και λόγω της κατάστασης της εκπαίδευσης, ο Κ. Καραμανλής αναγκάστηκε να προβεί σε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση το 1957. Η Επιτροπή Παιδείας που συγκροτήθηκε με

σκοπό τη μελέτη και επίλυση των προβλημάτων αυτής, κατέληξε σε οκτώ πορίσματα, τα οποία σχολιάστηκαν με αρνητικότατο τρόπο από διάφορες εκπαιδευτικές και επιστημονικές οργανώσεις αλλά και παιδαγωγούς της εποχής. Κύρια σημεία της αρνητικής στάσης των προαναφερθέντων ήταν ο συντηρητικός χαρακτήρας των πορισμάτων, η επιφανειακή εμβάθυνση στα προβλήματα που μελετήθηκαν, η ολιγομελής και μη γενική εκπροσώπηση της εκπαίδευσης στην Επιτροπή Παιδείας και η γενικότερη απογοήτευση για τα αποτελέσματα σε σχέση με τα μέσα που παρασχέθηκαν σε αυτή.

Λίγο αργότερα, το 1963, εκλέχθηκε πρωθυπουργός ο Γ. Παπανδρέου. Στο πρόσωπο του νέου κυβερνήτη αντικατοπτριζόταν οι ελπίδες του ελληνικού λαού για καλύτερη μεταχείριση, ανάπτυξη και πολιτική σταθερότητα. Στις προγραμματικές του δηλώσεις είχε δεσμευθεί για αυξήσεις των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων και των δασκάλων, ριζικές και ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις στην Παιδεία, δίκαιη κατανομή των εθνικών πόρων, πλήρη εργατική απασχόληση, μέριμνα για τις κοινωνικές υπηρεσίες και αγαθά, αξιοποίηση των τουριστικών περιοχών, απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων, κ.α.

Η ευαισθησία του Γ. Παπανδρέου για την κατάσταση της Παιδείας φάνηκε σχεδόν αμέσως αφού ταυτοχρόνως με το πρωθυπουργικό αξίωμα ανέλαβε και υπουργός Παιδείας. Τα σημαντικά θέματα που δεν επιλύθηκαν από την Επιτροπή Παιδείας του 1957 (επίσημη γλώσσα, Προγράμματα, σχολικά βιβλία, κατάρτιση των δασκάλων, κ.τ.λ.) κλήθηκε να απαλείψει ο Γ. Παπανδρέου με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Διατεθειμένος να «αναγεννήσει» την Παιδεία δήλωσε πως δεν θα εφείδετο τα χρήματα προκειμένου να εξυψώσει το πνευματικό της επίπεδο.

Τα νομοσχέδια που ακολούθησαν εξέφραζαν σε μεγάλο βαθμό τον «Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό» αφού ο πλέον ριζοσπαστικός προσανατολισμός της Παιδείας στράφηκε προς τις ανάγκες της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας και κοινωνίας. Η καθιέρωση της Δημοτικής ως επίσημη γλώσσα, η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η παροχή δωρεάν Παιδείας σε όλες τις υποχρεωτικές σχολικές βαθμίδες και η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου λειτούργησαν καταλυτικά στην επάνδρωση των σχολείων με νέους δασκάλους και μαθητές. Όπως όλες οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, έτσι και αυτή δέχθηκε αρνητική κριτική στο σύνολό της, από τους συντηρητικούς κύκλους της εποχής. Κύρια σημεία της κριτικής

αφορούσαν την υπονόμηση των ελληνοχριστιανικών θεμελίων, την «επικινδυνότητα» των μέτρων που δεν υπηρετούσαν το συμφέρον της Παιδείας αλλά τη «μορφωτική οπισθοδρόμηση» και την αδυναμία συγκέντρωσης του προϋπολογισμού που απαιτούσαν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις για να πραγματοποιηθούν.

Για την εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, το Πρόγραμμα του 1934 ίσχυσε έως και το 1957, όπου συστήθηκε η Επιτροπή Παιδείας του Κ. Καραμανλή. Οι σπουδές πλέον συνδύαζαν την Κλασική Παιδεία με τις Θετικές Επιστήμες και τα έτη σπουδών παρέμειναν δύο. Η πραγματική αλλαγή επήλθε με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και το νέο Πρόγραμμα του Γ. Παπανδρέου το 1964, σύμφωνα με τα οποία άλλαξε ο τρόπος εισαγωγής των υποψηφίων δασκάλων, τα έτη φοιτήσεως αυξήθηκαν σε τρία, τα μαθήματα εμπλουτίστηκαν και δημιουργήθηκαν νέες οργανικές θέσεις διδακτικού προσωπικού.

Η μουσική εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων δε φαίνεται να απασχόλησε το Υπουργείο Παιδείας καθώς μέχρι και το 1967 δεν σημειώθηκε καμία σημαντική αλλαγή. Για την εισαγωγή των υποψηφίων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες βασικό κριτήριο αποτέλεσε η τουλάχιστον στοιχειώδης μουσική κατάρτιση και η καλλιφωνία. Από μετέπειτα επιστημονικές μελέτες αποφαίνεται πως στην πράξη το κριτήριο αυτό δεν εμπόδισε στο παραμικρό τη ροή των μη καταρτισμένων μουσικά εισακτέων.

Το μάθημα της Μουσικής χωριζόταν σε τρία σκέλη (Ωδική, Ενόργανο Μουσική, Εκκλησιαστική Μουσική) και από το Πρόγραμμα προσφερόταν συνολικά έξι διδακτικές ώρες για το πρώτο έτος και πέντε για το δεύτερο. Στην Ωδική, οι υποψήφιοι δάσκαλοι διδασκόταν θεωρία της Ευρωπαϊκής Μουσικής και άσματα θρησκευτικού, πατριωτικού, φυσιολατρικού και δημοτικού περιεχομένου. Στην Ενόργανο Μουσική, διδασκόταν μουσικές κλίμακες και διάφορες μελωδίες αρχικά σε βιολί ή μαντολίνο (1934) και αργότερα το μάθημα εμπλουτίστηκε με ακορντεόν και παιδικό αυλό (1966). Τέλος, στην Εκκλησιαστική Μουσική διδασκόταν θεωρία της Βυζαντινής Μουσικής και διάφορους εκκλησιαστικούς ύμνους, κοντάκια, κ.α.

Η έλλειψη βιβλίων για το μάθημα της Μουσικής δημιουργούσε ασάφεια ως προς τη διδακτέα ύλη και τις μεθόδους διδασκαλίας. Στην προσπάθειά τους να επιλύσουν αυτό το πρόβλημα, διάφοροι εμπνευσμένοι εκπαιδευτικοί και παιδαγωγοί, συχνά καθηγητές των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, εξέδιδαν συλλογές και εγχειρίδια με

σημειώσεις για το μάθημά τους, ανάλογα με το επίπεδο γνώσεων του καθενός. Άλλα βοηθητικά μέσα για τη διδασκαλία του μαθήματος της Μουσικής δεν υπήρχαν.

Όπως ακριβώς συνέβη και με τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, το μάθημα της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση δεν απασχόλησε σημαντικά το Υπουργείο Παιδείας. Το μάθημα ονομαζόταν Ωδική και παρέμεινε αμετάβλητο στα Προγράμματα από το 1913. Για την Ωδική προσφερόταν τέσσερα διδακτικά μισάωρα εβδομαδιαίως για όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου.

Η διδακτέα ύλη της Ωδικής παρουσίαζε ασάφειες καθώς οι κατευθύνσεις προέτρεπαν το δάσκαλο να επιλέγει αυτοβούλως τα άσματα που θα δίδασκε. Στην Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου διδασκόταν μονόφωνα άσματα και εκκλησιαστικοί ύμνοι, στη Δ΄ τάξη διδασκόταν μονόφωνα και δίφωνα άσματα και εκκλησιαστικοί ύμνοι και στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη, μαζί με τα προηγούμενα, προστέθηκε και θεωρία της Ευρωπαϊκής Μουσικής.

Τα άσματα αυτά κρίθηκαν κατάλληλα προς διδασχά επειδή το περιεχόμενό τους ήταν είτε πατριωτικό, με στόχο την υπενθύμιση της υπερηφάνειας των μαθητών λόγω της ελληνικής τους καταγωγής, είτε θρησκευτικό, με στόχο την εξύψωση του πνευματικού και θρησκευτικού συναισθήματος, είτε παιδικό, λόγω των απλών στίχων, της μελωδίας και του ρυθμού. Άλλες κατηγορίες ασμάτων είχαν χαρακτήρα χορευτικό ή ηθικοπλαστικό.

Σχολικά βιβλία για το μάθημα της Μουσικής δεν υπήρχαν. Σε πολλές περιπτώσεις γινόταν χρήση των ιδιωτικών συλλογών και των πανεπιστημιακών εγχειριδίων, όταν φυσικά το επίπεδο των μουσικών γνώσεων επέτρεπε στο δάσκαλο να διαβάσει από αυτά. Για το λόγο αυτό, ορισμένα από αυτά τα βιβλία προτάθηκαν ως κατάλληλα προς χρήση από το Υπουργείο Παιδείας.

Παρότι το μάθημα της Μουσικής υπήρχε στα Προγράμματα από το 1913, δεν υπήρχαν κρατικές οδηγίες σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας που έπρεπε να ακολουθήσει ο δάσκαλος. Οι προτάσεις των μουσικών και των παιδαγωγών ποίκιλαν, ανάλογα με την εποχή και την εκπαίδευση του καθενός. Κοινά αποδεκτές απόψεις ήταν η διδασκαλία της Ευρωπαϊκής θεωρίας της μουσικής, και κατ' επέκταση η απλή μουσικολογική ανάλυση των ασμάτων (μελωδία, ρυθμός), και η εκμάθηση του ποιητικού κειμένου.

Η μέθοδος διδασκαλίας των ασμάτων που ακολουθούσαν οι δάσκαλοι κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, ξεκινούσε με την ακρόαση του άσματος, αποδομένο από τον ίδιο το δάσκαλο, στη συνέχεια διδασκόταν το ποιητικό κείμενο, έπειτα η μελωδία και τέλος συνδυάζοντας όλα τα παραπάνω οι μαθητές καλούταν να αποδώσουν όλοι μαζί το άσμα ολοκληρωμένα. Για τη διδασκαλία της Ευρωπαϊκής θεωρίας της μουσικής, ο δάσκαλος σημείωνε στον πίνακα τους μουσικούς φθόγγους επεξηγώντας ταυτόχρονα το συμβολισμό τους. Έπειτα, εκτελούσε φωνητικά ή οργανικά τις νότες μιας κλίμακας και στο τέλος προέτρεπε τους μαθητές να τραγουδήσουν νότες σε διαφορετικές τονικότητες προκειμένου να κατανοηθεί η έννοια της οξύτητας του ήχου. Για την ολοκληρωμένη εφαρμογή των παραπάνω, ο δάσκαλος επεξηγούσε το ρυθμό χρησιμοποιώντας κινήσεις του σώματος (ο επικρατέστερος τρόπος ήταν ο βηματισμός), τον ορθό τρόπο άρθρωσης και φωνητικής απόδοσης επεξηγώντας το σωστό τρόπο εισπνοής – εκπνοής και τον τρόπο ορθής ακρόασης, διακρίνοντας διαφορετικά τονικά ύψη και συνδυασμένα ηχοχρώματα.

Η εγκαθίδρυση του δικτατορικού πολιτεύματος δυσαρέστησε τόσο τον πολιτικό κόσμο όσο και την κοινωνία. Η διαρκής συγκέντρωση εξουσίας, οι διώξεις αντιφρονούντων και γενικότερα η έντονη παρουσία των συνταγματαρχών, σχεδόν σε κάθε τομέα – σταθμό του κράτους, δημιούργησε ανεπιθύμητες καταστάσεις, οι οποίες οδήγησαν σε λαϊκές εξεγέρσεις. Στον οικονομικό τομέα, η διάθεση της πλειοψηφίας του εθνικού προϋπολογισμού στα Υπουργεία Δημοσίας Τάξης και Εθνικής Αμύνης, είχε ως αντιστάθμισμα τη δραματική μείωση των κρατικών δαπανών, κυρίως στην Παιδεία.

Η οργάνωση της εκπαίδευσης κατά τη δικτατορική περίοδο χειροτέρευσε την ήδη πρότερη προβληματική κατάσταση. Οι συνταγματάρχες, διαφωνώντας κάθετα με την προοδευτική εκπαιδευτική πολιτική του Γ. Παπανδρέου, εφάρμοσαν μια σειρά από αναγκαστικούς νόμους και αποφάσεις, μεταρρυθμίζοντας την Παιδεία και οδηγώντας τη αρκετό διάστημα πίσω στο χρόνο. Η ροπή του δικτατορικού καθεστώτος στα αυστηρώς ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και την Κλασική Παιδεία στην πράξη μεταφράστηκε σε θέσπιση μιας Παιδείας με συντηρητικό και αυταρχικό χαρακτήρα, προσκολλημένη στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τον καθαρευουσιανισμό, αγνοώντας τις ανάγκες της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν κλήθηκε να επιλύσει η Επιτροπή Παιδείας το 1971. Τα πορίσματά της

προσπάθησαν να συνδυάσουν το ελληνοχριστιανικό εκπαιδευτικό μοντέλο με την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση. Στην πράξη δεν εφαρμόστηκαν ποτέ λόγω της ανατροπής του καθεστώτος.

Παρόμοιο κλίμα μεταρρυθμίσεων με αναχρονιστικό χαρακτήρα ίσχυσε και στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Η δεσποτική φιγούρα της Κλασικής Παιδείας και του ελληνοχριστιανικού ιδεώδους σκίαζε κάθε πλευρά του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του 1967, αφενός αυξάνοντας τις διδακτικές ώρες στα κλασικά και παιδαγωγικά μαθήματα και αφετέρου ελαχιστοποιώντας αυτές των μαθημάτων ειδικότητας και δραστηριότητας. Η Επιτροπή Παιδείας του 1971 μερίμνησε εκτός των άλλων και για τα προβλήματα που παρουσίασε το Πρόγραμμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, παραλλάσσοντας ελαφρώς τις διδακτικές ώρες και την ύλη των μαθημάτων, συνθέτοντας έτσι ένα νέο Πρόγραμμα μερικώς εκσυγχρονισμένο.

Η μουσική εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων δεν απασχόλησε σημαντικά το Υπουργείο Παιδείας. Παρότι φαινομενικά παρατηρείται το αντίθετο (αύξηση των ωρών διδασκαλίας, μετονομασία «Εκκλησιαστικής Μουσικής» σε «Βυζαντινή Μουσική», εμπλουτισμός διδακτέας ύλης, εισαγωγή βοηθητικών μέσων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, οργάνωση χορωδιών και ορχηστρών), οι αλλαγές αυτές παραμένουν επιδερμικές, χωρίς την παραμικρή εμβάθυνση στο σημαντικότερο πρόβλημα της ελλιπούς μουσικής κατάρτισης των απόφοιτων δασκάλων.

Οι οδηγίες του Υπουργείου για το μάθημα της Μουσικής ήταν για μια ακόμη φορά γενικές. Παρότι σκοπός του μαθήματος ήταν η καλλιέργεια της μουσικής ευαισθησίας και η ανάπτυξη των μουσικών δεξιοτήτων των υποψηφίων δασκάλων, στην πράξη στόχος ήταν η εξυπηρέτηση των σχολικών αναγκών· ανάγκες οι οποίες αποτελούσαν προέκταση της εκπαιδευτικής πολιτικής του δικτατορικού καθεστώτος. Οι απαιτήσεις του Υπουργείου από τους απόφοιτους δασκάλους περιοριζόταν σε γενικές γνώσεις, στοιχειώδη ανάγνωση και γραφή Ευρωπαϊκής και Βυζαντινής σημειογραφίας και πρακτική εκμάθηση διαφόρων ασμάτων και τροπαρίων. Τέλος, η σύνδεση του μαθήματος της Μουσικής με αυτό της Γυμναστικής έγινε στα πλαίσια της εκμάθησης ελληνικών χορών.

Το μάθημα της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση αναπροσαρμόστηκε στις απαιτήσεις της δικτατορικής εκπαιδευτικής πολιτικής, γεγονός που αποφαίνεται

και από τον επίσημο σκοπό του μαθήματος, ο οποίος επιζητούσε «την εξευγένισιν της ψυχής, την γέννησιν χαράς και ψυχικής ευφορίας, την καλλιέργειαν του μουσικού αισθητηρίου» και τη «δημιουργίαν υγιών μουσικών βιωμάτων», μέσω όμως δημοδών ασμάτων, πατριωτικών εμβατηρίων και θρησκευτικών ύμνων. Με το Πρόγραμμα του 1969 μειώθηκαν οι διδακτικές ώρες και εμπλουτίστηκε η διδακτέα ύλη κυρίως με άσματα πατριωτικού και θρησκευτικού περιεχομένου, σε μια προσπάθεια ανάπτυξης εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης.

Για τη διδακτέα ύλη της Μουσικής (όπως μετονομάστηκε) οι κατευθύνσεις έδιναν το δικαίωμα στο δάσκαλο να επιλέγει αυτοβούλως τον αριθμό των ασμάτων που θα δίδασκε, δεδομένου ότι είχαν προαιρετικό χαρακτήρα. Στην Α΄ και Β΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου διδασκόταν άσματα θρησκευτικού, πατριωτικού και φυσιολατρικού περιεχομένου. Στις υπόλοιπες τάξεις διδασκόταν άσματα παρόμοιου περιεχομένου, με επιπρόσθετη ύλη θεωρία της Ευρωπαϊκής Μουσικής και θρησκευτικούς ύμνους.

Οι οδηγίες του Υπουργείου καλούσαν το δάσκαλο να συγκροτήσει χορωδιακά σύνολα με στόχο τη συμμετοχή σε σχολικές εορτές και τη Θεία Λειτουργία ενισχύοντας έτσι την ευκαιριακή χρήση της Μουσικής. Με την καλλιφωνία να αποτελεί απαραίτητο προσόν για τη συμμετοχή των μαθητών στις χορωδίες, το ίδιο το κράτος στερούσε το δικαίωμα της «γέννησης χαράς και ψυχικής ευφορίας» από τα «παράφωνα» παιδιά που με αυτό τον τρόπο περιθωριοποιούταν συστηματικά, παρότι η παράμετρος αυτή αποτελούσε μέρος του σκοπού του μαθήματος της Μουσικής. Άλλη οδηγία περιλάμβανε τη χρήση βοηθητικών μέσων (ραδιοπικάπ ή μαγνητόφωνα) με δίσκους συγκεκριμένου ρεπερτορίου, στην εκπαιδευτική διαδικασία, στα διαλείμματα αλλά και στις εκδρομές, γεγονός που, ειδικά για τα δύο τελευταία, συνέβαλε δραματικά στη διαμεσολαβημένη ηθική διάπλαση μέσω της συνεχούς παθητικής ακρόασης.

Η μέθοδος διδασκαλίας των ασμάτων δεν διέφερε από εκείνη που ακολουθήθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Αρχικά ο δάσκαλος εκτελούσε το άσμα φωνητικά τόσες φορές όσες χρειαζόταν για να γίνει κατανοητό από τους μαθητές και να εντυπωθεί στις μνήμες τους, έπειτα χώριζε το άσμα σε μικρότερα μέρη για ευκολότερη διαχείριση της ύλη και στο τέλος του μαθήματος το τραγουδούσαν όλοι με γρήγορο ρυθμό. Η διδασκαλία του ρυθμικού μέτρου γινόταν με πρακτικό τρόπο όπως και παλαιότερα. Στις περιπτώσεις που ο δάσκαλος δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει στις

υποχρεώσεις του είτε λόγω ελλιπούς μουσικής κατάρτισης είτε λόγω άγνοιας του άσματος επιστρατεύονταν τα βοηθητικά μέσα διδασκαλίας από τα οποία οι μαθητές άκουγαν τα εκάστοτε άσματα.

Συχνό φαινόμενο κατά τη δικτατορία αποτέλεσε η σύνδεση του μαθήματος της Μουσικής με αυτό της Γυμναστικής. Η εκμάθηση ελληνικών χορών στο μάθημα της Γυμναστικής συμπλήρωνε την απλή διδασκαλία των ελληνικών και των ρυθμικού χαρακτήρα ασμάτων του μαθήματος της Μουσικής. Όπως προτεινόταν και από το Υπουργείο Παιδείας, οι χοροί αυτοί προβαλλόταν σε κάθε εορτή ή επίδειξη σχολικού ενδιαφέροντος.

Κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, η αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος επανέφερε τις χαμένες ελπίδες στην κοινωνία. Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής δικαίωσε την ενθουσιώδη στάση του ελληνικού λαού προβαίνοντας σε αλλαγή του πολιτεύματος (πλέον Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία) και σε αναπτυξιακή πολιτική και εφαρμογές. Τα αστικά επαγγέλματα αυξήθηκαν και μαζί με αυτά και οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων. Επίσης ενισχύθηκαν ευαίσθητοι τομείς όπως η Υγεία και η Κοινωνική Πρόνοια και Ασφάλιση. Ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός είναι η αύξηση του ποσοστού των εθνικών δαπανών για την Παιδεία που άγγιξε το 209,3%.

Στον τομέα της Παιδείας, με την έλευση της μεταπολίτευσης υπήρξε κοινό επιτακτικό αίτημα για μια ουσιαστική εκπαιδευτική και γλωσσική μεταρρύθμιση με βαθιές αλλαγές που θα έλυνε δια παντός τα συσσωρευμένα προβλήματα που δημιούργησε η δικτατορική εκπαιδευτική πολιτική. Η πρώτη προσπάθεια ενσάρκωσης του αιτήματος αυτού ήρθε με το Σύνταγμα του 1975 όπου διατυπωνόταν ξεκάθαρα η νέα εκπαιδευτική πολιτική του Κ. Καραμανλή για τη γενική εκπαίδευση.

Ένα χρόνο μετά, με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, ολοκληρώθηκε η αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Βασικές αλλαγές στη δομή της Παιδείας αποτέλεσαν η δωρεάν δημόσια γενική εκπαίδευση, η κατοχύρωση της Νεοελληνικής ως επίσημη γλώσσα διδασκαλίας σε όλες τις σχολικές βαθμίδες, η μείωση της αναλογίας δασκάλου – μαθητών, η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, η δημιουργία διαφοροποιημένου αλλά ισότιμου προγράμματος διδασκαλίας (κατευθύνσεις) για το γενικό και τεχνικό – επαγγελματικό

λύκειο, η εισαγωγή του θεσμού των Πανελληνίων Εξετάσεων ως μόνο κριτήριο για την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και η ίδρυση του Κ.Ε.Μ.Ε (Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως) στη θέση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Επίσης ρυθμίστηκαν κάποια θέματα που αφορούσαν στη διοίκηση και την εποπτεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Συγκριτικά με τη γραμμή που ακολούθησε στην εκπαίδευση, κατά την προηγούμενη πρωθυπουργική σταδιοδρομία του, ο Κ. Καραμανλής, παρατηρούμε πως μετέπειτα αποδέχθηκε αρκετά από τα εκπαιδευτικά μέτρα που παλαιότερα είχε πολεμήσει, ασπαζόμενος το συντηρητικό πολιτικό χώρο.

Παρότι το νέο εκπαιδευτικό σύστημα είχε προοδευτικό χαρακτήρα, ο πρωθυπουργός δέχθηκε έντονη κριτική από παιδαγωγούς και εκπαιδευτικούς φορείς, οι οποίοι υποστήριζαν κατά κύριο λόγο πως ο Κ. Καραμανλής παρουσίασε ως δικό του έργο μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που στην ουσία ήταν η αναβίωση αυτής του 1964. Ένα ακόμη βασικό μειονέκτημα στην ομοιότητα των δύο μεταρρυθμίσεων είναι ότι η δεύτερη δεν ανταποκρινόταν πλέον στις απαιτήσεις της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας καθώς ήταν δομημένο πάνω στις ανάγκες της δεκαετίας του 1960.

Αν και η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση δέχθηκε αρκετές σημαντικές μεταρρυθμίσεις, η εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες δεν υποβλήθηκε σε αλλαγές, καθώς το Πρόγραμμα του 1971 παρέμεινε σε ισχύ έως το 1984.

Ο χαρακτήρας του μαθήματος της Μουσικής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, παρουσίασε σημαντικές αλλαγές τόσο στη διδακτέα ύλη όσο και στις μεθόδους διδασκαλίας. Η σημαντικότερη αλλαγή παρουσιάστηκε στο σκοπό του μαθήματος αφού πλέον ζητούμενο ήταν η ενασχόληση των μαθητών με τη μελωδία και το ρυθμό, κυρίως μέσα από μουσικά παιχνίδια και παιδικά τραγουδάκια. Για τη Μουσική Αγωγή προσφερόταν από δύο διδακτικές ώρες σε κάθε τάξη του Δημοτικού σε εβδομαδιαία βάση, γεγονός που ίσχυσε μέχρι και το 1981, όπου μειώθηκαν οι διδακτικές ώρες χωρίς όμως να αλλάξει κάτι περεταίρω.

Στη διδακτέα ύλη παρατηρούμε αφενός δραματική μείωση των πατριωτικών και λιγότερο των θρησκευτικών ασμάτων (χωρίς βέβαια να αφαιρούνται τελείως) και αφετέρου εμπλουτισμό των παιδικών ασμάτων. Μια ακόμη κατηγορία που προστέθηκε

περιείχε άσματα με ρυθμικό χαρακτήρα. Η διδασκαλία της θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής παρέμεινε, με μόνη διαφορά να διδάσκεται για πρώτη φορά στη Δ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου αντί στη Γ΄ τάξη.

Οι οδηγίες που προέτρεπαν το δάσκαλο να διδάξει μουσικά όργανα και να δημιουργήσει χορωδιακά και ενόργανα σύνολα δινόταν με στόχο την πρακτική ενασχόληση των μαθητών πάνω στα δίφωνα άσματα και το συγχρονισμό τους με οργανική συνοδεία, και όχι την επίδειξη έστω και σε σχολικά πλαίσια. Επίσης τα βοηθητικά μέσα αναπαραγωγής μουσικής χρησιμοποιούταν πλέον μόνο ως βοηθός του δασκάλου κατά την εκπαιδευτική διαδικασία χωρίς να εξυπηρετούν άλλες περιστάσεις, και η εκλογή των ασμάτων προς ακρόαση αποτελούσε επιλογή του δασκάλου και όχι της κυβέρνησης.

Το μεγάλο κενό της απουσίας ενός κρατικού βιβλίου δασκάλου ήρθε να καλύψει το Υπουργείο Παιδείας το 1979. Εκδίδοντας μια μέθοδο διδασκαλίας για την Α΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου, αποτελούμενη από δεκαέξι άσματα επιλεγμένα ούτως ώστε να καλύψουν χονδρικά όλες τις κατηγορίες ασμάτων, στην πράξη δημιούργησαν ένα πολύτιμο βοηθό για κάθε δάσκαλο με απλοϊκά δοσμένες οδηγίες ανεξαρτήτως επιπέδου μουσικής κατάρτισεως. Ο οδηγός καλούσε το δάσκαλο να επιδείξει ιδιαίτερη προσοχή τόσο στις μεθόδους που θα ακολουθούσε κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, όσο και στην ανάπτυξη υγιών πνευματικών και σωματικών αποτελεσμάτων για τους μαθητές.

Η χρήση της Μουσικής πλέον αντανάκλούσε μίαν άλλη εκπαιδευτική πολιτική ανεξαρτητοποιημένη από εθνικιστικά ιδεώδη και αυταρχικά πλαίσια. Στην τάξη, τα άσματα διδασκόταν ταυτοχρόνως με τις νότες και το ρυθμικό μοτίβο που τα αποτελούσε, τοποθετώντας σε δεύτερη μοίρα το ποιητικό κείμενο και τη στείρα απομνημόνευση που δέσποζε επί δεκαετίες ολόκληρες στο μάθημα της Μουσικής. Η προσοχή του δασκάλου επικεντρωνόταν κυρίως στη ρυθμική υπόσταση της Μουσικής η οποία για να γίνει πλήρως κατανοητή διδασκόταν μέσα από μουσικά παιχνίδια. Η σημασία που δινόταν στην κίνηση και στο παιχνίδι για τη μουσική εκπαίδευση ήταν τέτοιου βαθμού ώστε θυμίζει τις μεθόδους των μουσικοπαιδαγωγών Orff και Kodaly. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η προσοχή που έδειξε η μέθοδος για τη σωματική ανάπτυξη των μαθητών, δεδομένου ότι υπό άλλες συνθήκες θα μπορούσε να προκληθεί ανεπανόρθωτη ζημιά στον οργανισμό των παιδιών.

Ύστερα από μια γενικότερη θεώρηση του θέματος θα μπορούσαμε να πούμε ότι λόγω της κατά καιρούς πολλαπλής χρήσης του μαθήματος της Μουσικής, η θέση της παρέμεινε αόριστη στα Προγράμματα τόσο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης όσο και σε αυτά των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η συνήθως ευκαιριακή χρήση της (σχολικές εορτές), η ανυπαρξία συγγραμμάτων από το Υπουργείο Παιδείας (έως το 1979) και η αυστηρώς ελεγχόμενη διδακτέα ύλη (κυρίως πατριωτικά και θρησκευτικά άσματα) αναδείκνυε τις εκάστοτε εκπαιδευτικές πολιτικές που απέρρεαν από τη γενικότερη ιδεολογία κάθε κυβέρνησης. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η διαρκής υποβάθμιση του μαθήματος και η αναποτελεσματική διδασκαλία του.

Ευτυχές ίσως γεγονός αποτελεί η διαχρονική προσκόλληση των κυβερνήσεων σε παρόμοια διδακτέα ύλη αλλά και μεθόδους διδασκαλίας του μαθήματος. Και τονίζουμε το «ευτυχές» γιατί σε αρκετά μαθήματα η εκάστοτε εκπαιδευτική πολιτική επιζητούσε αναχρονιστικές μεταρρυθμίσεις που δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, καθιστώντας τα μαθήματα αυτά άκαιρα. Η διδασκαλία των ασμάτων συνήθως ακολουθούσε το μοντέλο –ακρόαση, επεξεργασία και αποστήθιση του ποιητικού κειμένου, εκμάθηση μελωδίας, εκτέλεση άσματος– το οποίο δεν εξυπηρετούσε άμεσα τη μουσική εκπαίδευση. Επιπλέον, η διδασκαλία της θεωρίας της Ευρωπαϊκής Μουσικής αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι του μαθήματος για δεκαετίες ολόκληρες χωρίς όμως να διδάσκεται με επιτυχία· σε αρκετές περιπτώσεις δεν διδασκόταν καθόλου.

Ένας βασικός λόγος της διατήρησης του μαθήματος της Μουσικής σε χαμηλό επίπεδο ήταν η ελλιπής (και σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανύπαρκτη) μουσική κατάρτιση των δασκάλων, γεγονός που ενισχύθηκε με την απρόσκοπτη ροή των εισακτέων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες παρά την απαίτηση του Υπουργείου Παιδείας για τουλάχιστον στοιχειώδη μουσική μόρφωση και καλλιφωνία. Άλλωστε ένας μη μουσικά καταρτισμένος υποψήφιος δάσκαλος με σπουδές τεσσάρων εξαμήνων δεν θα προλάβαινε να μορφωθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να είναι σε θέση να διδάξει Ευρωπαϊκή θεωρία της Μουσικής, Βυζαντινή Μουσική και ενόργανη μουσική με ακορντεόν και μαντολίνο σε μαθητές από έξι έως δώδεκα χρονών και δίχως βοηθητικά μέσα.

Κλείνοντας, επισημαίνουμε ότι παρότι το μάθημα της Μουσικής υπήρχε στην εκπαίδευση από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους δεν μπόρεσε τελικά να καταξιωθεί στα Προγράμματα ως ισότιμη με τα υπόλοιπα μαθήματα έως και σήμερα.

ΠΗΓΕΣ

- Αναγκαστικός Νόμος 129 της 19^{ης} Σεπτεμβρίου του 1967.
- Αναγκαστικός Νόμος 40 της 19^{ης} Ιουνίου του 1967.
- Αναγκαστικός Νόμος 59 της 24^{ης} Ιουνίου του 1967.
- Απόφαση 5600 της 14^{ης} Ιουνίου του 1971.
- Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 174) της 10^{ης} Σεπτεμβρίου του 1913.
- Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 345) της 16^{ης} Δεκεμβρίου του 1953, άρθρο 7.
- Βασιλικό Διάταγμα 12 της 25^{ης} Ιουνίου του 1958.
- Βασιλικό Διάταγμα 247 (Φ.Ε.Κ. 67) της 26^{ης} Μαρτίου του 1966, άρθρο 4.
- Βασιλικό Διάταγμα 343 (Φ.Ε.Κ. 81) της 31^{ης} Μαΐου του 1972.
- Βασιλικό Διάταγμα 345 (Φ.Ε.Κ. 97) της 18^{ης} Μαΐου του 1971.
- Βασιλικό Διάταγμα 702 (Φ.Ε.Κ. 218) της 31^{ης} Οκτωβρίου του 1969.
- Βασιλικό Διάταγμα 8 (Φ.Ε.Κ. 82) της 24^{ης} Φεβρουαρίου του 1934, άρθρο 12.
- Δημαράς, Α. (1999, 5 Δεκεμβρίου). Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. *Ένθετο «Επτά Ημέρες», Καθημερινή.*
- Διάταγμα 624 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου του 1961.
- Διάταγμα 672 της 12^{ης} Σεπτεμβρίου του 1961.
- Διάταγμα 8 της 16^{ης} Φεβρουαρίου του 1934.
- Έβερτ, Μ. (1988). *Καραμανλής ο αναμορφωτής: 1955-1963 και 1974-1980*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Εγκύκλιος (αρ. 65483) της 13^{ης} Αυγούστου του 1949.
- Ελληνικό Σύνταγμα (Φ.Ε.Κ. 111) της 9ης Ιουνίου του 1975, άρθρο 16.
- Εισηγητική Έκθεση του Νομοθετικού Διατάγματος 4379/1964 «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως».
- Θεοδωράκης, Μ., Κουνάδης, Α., Ξενάκης, Γ., Παπαϊωάννου, Γ., Χωραφάς, Δ., και Ανωγειανάκης, Φ. (1960). Σχέδιο Προγράμματος για την Αναδιοργάνωση της Ελληνικής Μουσικής. *Κριτική*, 9.
- Ιδρυτικός Νόμος 5802 (Φ.Ε.Κ. 286) της 29^{ης} Σεπτεμβρίου του 1933, άρθρο 4.
- Νομοθετικό Διάταγμα 3971 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου του 1959, άρθρα 1 – 53.

Νομοθετικό Διάταγμα 4379 της 24^{ης} Οκτωβρίου του 1964, άρθρο 13

Νομοθετικό Διάταγμα 651 της 29^{ης} Αυγούστου του 1970.

Νομοθετικό Διάταγμα 652 της 29^{ης} Αυγούστου του 1970.

Νόμος 1157 (Φ.Ε.Κ. 126) της 12^{ης} Μαΐου του 1981.

Νόμος 156 (Φ.Ε.Κ. 186) της 4^{ης} Σεπτεμβρίου του 1975.

Νόμος 309 (Φ.Ε.Κ. 100) της 30^{ης} Απριλίου του 1976.

Νόμος 576 (Φ.Ε.Κ. 102) της 13^{ης} Απριλίου του 1977.

Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971 – 1973.

Προεδρικό Διάταγμα 1034 (Φ.Ε.Κ. 347) της 12^{ης} Νοεμβρίου του 1977.

Προεδρικό Διάταγμα 954 (Φ.Ε.Κ. 240) της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1981.

Υπόμνημα του Συλλόγου Καθηγητών Μουσικής Δημοσίας Εκπαιδύσεως, (1958).
Σκέψεις και Κρίσεις Επί του πορίσματος της επιτροπής Γραμμάτων και Καλών
Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας, σχετικά με την Μουσικήν εν Ελλάδι. Στο
Υπόμνημα των Μουσικών και Θεατρικών Σωματείων.

Υπουργική Απόφαση 154319 της 2^{ας} Δεκεμβρίου του 1967.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθηναίου – Τομαρά, Μ. (1951). *Σχολική μουσική*. Αθήνα: Αλικιώτης & Υιοί.
- Αντωνίου, Χρ. (2002). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων Δασκάλων: Διδασκαλεία – Παιδαγωγικές Ακαδημίες – Παιδαγωγικά Τμήματα, (1828 – 2000)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αραπαντώνης, Δ. (1935). Το μάθημα της Ωδικής. *Διδασκαλικόν Βήμα*.
- Βασιλού – Παπαγεωργίου, Β., Παπακωνσταντίνου & Τοπάλη, Κ. (1994). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Θέματα πανεπιστημιακών παραδόσεων*. Αθήνα. (Κεφ. «Η παγίωση του θεσμού των Παιδαγωγικών Ακαδημιών», μη αριθμημένες σελίδες).
- Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ. (2006). *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια: Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Βουγιούκας, Α. (1986). *Δοκίμια Εκπαιδευτικού Προβληματισμού*. Αθήνα: Φελέκη.
- Βρετός, Π. (1950). Η μουσική διαπαιδαγώγηση του παιδιού στο σχολείο. *Διδασκαλικόν Βήμα*.
- Δημαράς, Α. (1986). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. τόμ. Β'. Αθήνα: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη.
- Ευαγγελόπουλος, Σπ. (1999). *Ελληνική Εκπαίδευση: 20^{ος} Αιώνας*. τόμ. Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζαμπέτα, Ε. (1992). *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (1974 – 1989): Η Περίπτωση των Πολιτικών Εποπτείας και Αξιολόγησης της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή.
- Ζολώτας, Ξ. (1959). *Οικονομική Ανάπτυξις και Τεχνική Εκπαίδευσις*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Ηλιού, Μ. (1990). *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*. Αθήνα: Πορεία.
- Θεοδωράκης, Μ. (1986). *Για την Ελληνική Μουσική (1957 – 1961)*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Καββαδίας, Γ., & Κάτσικας, Χρ. (Επιμ.). (2003). *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Ποιος, ποιόν και γιατί*. Αθήνα: Σαββάλας.

- Καζάκος, Π. (2001). *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944 – 2000*. Αθήνα: Πατάκης.
- Καζαμιάς, Α. (1983). *Η εκπαιδευτική κρίση στην Ελλάδα και τα παράδοξά της: Μια ιστορική συγκριτική θεώρηση*. Ομιλία στην Ακαδημία Αθηνών, Ανάτυπον εκ των πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, том. 58.
- Καλαντζής, Κ. (2002). *Η παιδεία εν Ελλάδι: 1935 – 1951*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλλίας, Κ. (χ.χ.). *Το εκπαιδευτικό πρόβλημα*. Αθήνα.
- Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ. (2007). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κοσπεντάρης, Γ. (1966). *Για μια συγχρονισμένη εθνική παιδεία, στο Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*. Αθήνα: Ε.Δ.Α.
- Μαζαράκη, Δ. Β., Κεφάλου - Χόρς, Ε. & Δημητράτου, Β., (1983). *Μέθοδος Διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του δημοτικού σχολείου*. Έκδοση Β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Μάνεσης, Α. (1999). Ο εύκολος βιασμός της νομιμότητας και η δύσκολη νομιμοποίηση της βίας. Στο Γ. Αθανασάτου, Α. Ρήγος, & Σ. Σεφεριάδης (Επιμ.), «*Η δικτατορία 1967 – 1974*». Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ματθαίου, Δ. (1989). *Ελλάδα: Σύγχρονο Εκπαιδευτικό Σύστημα*. Στο *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό*. Τόμος 3. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Meynaud, J. (χ.χ.). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα: 1946 – 1965*. Α' τόμος. Μτφρ. Π. Μερλόπουλος. Αθήνα: Σαββάλας. 2002.
- Meynaud, J. (χ.χ.). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα: Βασιλική εκτροπή και στρατιωτική δικτατορία*. Β' τόμος. Μτφρ. Π. Μερλόπουλος. Αθήνα: Σαββάλας. 2002.
- Μπουζάκης, Σ. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση: (1821 – 1998)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (2006). *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*. Τόμος Β'. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουλούχος, Ι. (1956). *Τραγούδια των παιδιών. Διδασκαλικόν Βήμα*.
- Νικολακόπουλος, Η. (2000). *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946 – 1964: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

- Νούτσος, Χ. (1979). Η εκπαίδευση των δασκάλων: Ιδεολογικές διαστάσεις και μεθοδολογικές προϋποθέσεις. *Σύγχρονα Θέματα*, 4.
- Νούτσος, Χ. (1979). *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος: (1931-1973)*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Παλαιολόγος, Γ. (1939). *Ο θεσμός των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και η Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία*. Αθήνα: Δημητράκος.
- Παπανούτσος, Ε. (1965). *Αγώνες και Αγονία για την Παιδεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Παπανούτσος, Ε. (1982). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1992). *Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Ροδάκης, Π. (1988). Χούντα. Στο *Υδρία*. Τόμος 55. Αθήνα: Εταιρία Ελληνικών Εκδόσεων.
- Σακελαρόπουλος, Σ. (1998). *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος 1949 – 1967: Το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Σίμος, Ι. (2004). *Η μουσική εκπαίδευση στη νεότερη και σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Edition Orpheus.
- Σκαλισιάνος, Χ., & Λάβδας, Ν. (1937). Η ύλη και η διδακτική της Ωδικής. Στο *Η ύλη και η διδακτική των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου: Τάξεις τρίτη*. Αθήνα: Δημητράκου.
- Σκαλισιάνος, Χ., Τσιρίμπας, Α. (1954). Η ύλη και η διδακτική του μαθήματος της Μουσικής. Στο *Η ύλη και η διδακτική των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου: Τάξεις έκτη*. Αθήνα: Δημητράκου.
- Σκούρα, Λ. (1997). *Εκπαιδευτική πολιτική στην κατάρτιση των δασκάλων κατά τον 20^ο αιώνα: (Φιλοσοφία – Θεσμοί)*. Αθήνα, Διδακτορική Διατριβή.
- Σταύρου, Γ. (2009). *Η Διδασκαλία της Μουσικής στα Δημοτικά Σχολεία και Νηπιαγωγεία της Ελλάδας (1830 – 2007): Τεκμήρια Ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χαραλαμπάκης, Ι. (1980). *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*. Αθήνα: Καμπανάς.
- Χαραλάμπους, Δ. (1990). *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*. Θεσσαλονίκη: Διδακτορική Διατριβή.
- Χατζηστεφανίδης, Θ. (1990). *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821 – 1986)*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Σαββίδης, Α. (1988). Καραμανλής Κωνσταντίνος. Στο *Υδρία*. Τόμος 31. Αθήνα: Εταιρία Ελληνικών Εκδόσεων.

ΠΙΝΑΚΕΣ

1.

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΡΟΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ			
<i>Σχολικά έτη</i>	<i>Σύνολο εγγραφέντων</i>	<i>Εγγραφέντες σε 3 κατώτερες τάξεις</i>	<i>Εγγραφέντες σε 3 ανώτερες τάξεις</i>
1946 – 1947	160.571	105.234	55.337
1947 – 1948	165.674	105.332	60.342
1948 – 1949	174.129	108.544	55.585
1949 – 1950	194.766	111.985	82.781
1950 - 1951	193.866	104.041	89.825

Πηγή: Καλαντζής, Κ. (2002). *Η παιδεία εν Ελλάδι: 1935 – 1951*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 117

2.

Τομείς και Βαθμολογία Εκθέσεων των Εκπαιδευτικών						
Βαθμολογία	Επιστημονικός	Διδακτικός	Διοικητικός	Ευσυνειδησία	Συμπεριφορά	Δράση
5	Άρτιος	Άρτιος	Λίαν Δεξίος	Λ. Ευσυνειδητος	Εξάίρετος	Επωφελής
4	Ικανός	Ικανός	Δεξίος	Ευσυνειδητος	Αξιόπιστος	Εργατικός
3	Επαρκής	Επαρκής	Επαρκής	Μέτριος	Καλός	Εργατικός
2	Μέτριος	Μέτριος	Μέτριος	Αδιάφορος	Μέτριος	Αδιάφορος
1	Ανεπαρκής	Ανεπαρκής	Ανεπαρκής	Ασυνειδητος	Αναξιοπρεπής	Αδρανής

Πηγή: Νομοθετικό Διάταγμα 651 της 29^{ης} Αυγούστου του 1970, άρθρο 36, Πβ. Κάτσικας, Χρ., & Θεριανός, Κ., ό.π., σ. 224.

3.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ			
	ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ	
		ΤΑΞΙΣ Α΄	ΤΑΞΙΣ Β΄
1	Παιδαγωγικά α) Γενική Παιδαγωγική β) Γενική Διδακτική γ) Ειδική Διδακτική δ) Διδακτικά Ασκήσεις ε) Ιστορία της Παιδαγωγικής	2 3 - - -	1 - 3 8 2
2	Ψυχολογία	3	1
3	Σχολική Νομοθεσία	-	1
4	Φιλοσοφικά	2	2
5	Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου	2	-
6	Υγιεινή και Σωματολογία	1	1
7	Θρησκευολογία	1	1
8	Αρχαία και Νεοελληνική Λογοτεχνία	2	2
9	Ξένη Γλώσσα	2	2
10	Στοιχεία Γεωπονίας και Ζωοτεχνίας	2	2
11	Γυμναστική	2	2
12	Μουσική α) Ωδική β) Ενόργανος Μουσική γ) Εκκλησιαστική Μουσική	2 2 2	2 2 1
13	Τεχνικά α) Καλλιγραφία β) Ιχνογραφία γ) Χειροτεχνία	1 1 ½ 1 ½	- 2 1
	Το όλον	32	36

Πηγή: Διάταγμα 8 της 16^{ης} Φεβρουαρίου του 1934.

4.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ					
ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ				
	Α' έτος	Β' έτος	Γ' έτος		Σύνολο
			κοιν.	ειδίκ.	
Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν		3			3
Ιστορία της Φιλοσοφίας			2		2
Γενική και Παιδαγωγική Ψυχολογία	2	4	2		8
Θεωρία και Ιστορία της Αγωγής	2	2	2		6
Γενική και Ειδική Διδακτική και Διδακτικά Ασκήσεις		3	11		14
Επαγγελματικός Προσανατολισμός		2			2
Ερμηνεία Κ. Διαθήκης και Πατρολογία	2	2	2 α' εξ.		5
Νεοελληνική Γλώσσα	4				4
Νεοελληνική Γραμματεία		2	2	3	4/3
Αγωγή του λόγου	2 β' εξ.				1
Γεν. Ιστορία και Ιστορία Πολιτισμού	4			2	4/2
Ξένη Γλώσσα: Αγγλική, Γαλλική ή Γερμανική	3	3			6
Μαθηματικά	3			3	3/3
Φυσικά Επιστήμαι	2	2		4	4/4
Στοιχεία Γεωπονίας	2				2
Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και του Δικαίου	2 α' εξ.				1
Εισαγωγή εις την Οικονομικήν	2 β' εξ.				1
Λαογραφία		2		2	2/2
Κοινωνιολογία				2 β' εξ.	1
Υγιεινή	2 α' εξ.				1
Μουσική	3	2	2		7
Ελεύθ. Σχέδιον και Χειροτεχνία	4	3			7
Γυμναστική	3	2	2		7
Οικιακή Οικονομία	(2)	(2)			(4)
Φροντιστήρια Εργαστήρια			2	2	2/2
	36	34	27 + 9		97 + 9
	(38)	(36)	(36)		(108)

Πηγή: Διάταγμα 4379 της 24^{ης} Οκτωβρίου του 1964, Πβ Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 197.

5.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ								
	ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ						Σύνολον
		Α	Β	Γ	Δ	Ε	ς	
1	Θρησκευτικά	2	2	2	2	2	2	12
2	Αρχαία Ελληνικά	7	7	7	8	8	8	45
3	Νέα Ελληνικά	4	4	4	4	4	4	24
4	Ιστορία – Αγωγή πολίτου	3	3	3	3	2	4	18
5	Λατινικά	-	-	3	3	3	3	12
6	Φιλοσοφικά	-	-	-	-	2	2	4
7	Ξένη Γλώσσα	4	3	3	3	2	2	17
8	Μαθηματικά – Κοσμογραφία	4	4	4	4	4	5	25
9	Φυσικά	3	3	3	3	4	4	20
10	Γεωγραφία	2	2	2	1	1	-	8
11	Τεχνικά	2	2	2	1	1	-	8
12	Ωδική	2	2	1	1	-	-	6
13	Υγιεινή	-	-	-	-	1	-	1
14	Γυμναστική	3	3	3	3	3	3	18
15	Οικοκυρικά (εις τα τμήματα θηλέων)	2	2	2	2	1	1	10
Σύνολον								
Εις τα τμήματα αρρένων		36	35	37	36	37	37	218
Εις τα τμήματα θηλέων		38	37	39	38	38	38	228

Πηγή: Διάταγμα 624 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου του 1961

6.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ Α΄ ΒΑΘΜΙΔΟΣ					
	ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
		A	B	Γ	Σύνολον
1	Θρησκευτικά	2	2	2	6
2	Αρχαία Ελληνικά	7	7	8	22
3	Νέα Ελληνικά	4	4	4	12
4	Γαλλικά ή Αγγλικά	3	3	3	9
5	Ιστορία	3	3	3	9
6	Αγωγή του πολίτου	-	-	1	1
7	Σπουδή του περιβάλλοντος	-	1	-	1
8	Γεωγραφία	2	2	2	6
9	Μαθηματικά	4	4	4	12
10	Φυσικά	4	3	5	12
11	Τεχνικά	2	2	1	5
12	Ωδική	2	2	1	5
13	Σωματική αγωγή	3	3	2	8
14	Πρώται βοήθειαι	-	-	1	1
15	Οικοκυρικά (δια τα γυμνάσια θηλέων)	2	2	2	6
Σύνολον					
Εις τα τμήματα αρρένων		36	36	37	109
Εις τα τμήματα θηλέων		38	38	39	115

Πηγή: Διάταγμα 672 της 12^{ης} Σεπτεμβρίου του 1961

7.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΑΤΑΞΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ								
ΜΑΘΗΜΑΤΑ		ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑΞΕΙΣ ²⁰⁶						
		A	B	Γ	Δ	Ε	ς	Σύνολον
1	Θρησκευτικά	1*	1*	2	2	3	3	12
2	Ελληνική γλώσσα	8	9	9	9	9	9	53
3	Ιστορία	-	-	1	2	2	2	7
4	Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	2	2	14
5	Φυσική Ιστορία	-	-	3	3	2	2	10
6	Φυσική και Χημεία	-	-	-	-	2	2	4
7	Αριθμητική	3	3	3	3	3	3	18
8	Γεωμετρία	-	-	-	-	1	1	2
9	Ιχνογραφία	1 ½**	1 ½**	2	2	} 2	2 }	17
10	Καλλιγραφία	-	2	2	2			
11	Χειροτεχνία	1 ½**	1 ½**	2	2	2	2	11
12	Ωδική	2***	2***	2***	2***	2***	2***	12
13	Γυμναστική Παιδιαί (κατά τας εκδρομάς)	2***	2***	2***	2***	2***	2***	12

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 174) της 10^{ης} Σεπτεμβρίου του 1913.

²⁰⁶ * Δύο φορές την εβδομάδα από ½ ώρα.

** Τρεις φορές την εβδομάδα από ½ ώρα.

*** Τέσσερις φορές την εβδομάδα από ½ ώρα.

8.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ			
Μαθήματα	Α' έτος	Β' έτος	Γ' έτος²⁰⁷
Γενική Παιδαγωγική	3	-	2
Γενική Διδακτική	3	-	-
Γενική Ψυχολογία μετά Παιδαγωγικών Εφαρμογών	3	-	-
Εξελικτική Ψυχολογία και ιδία του Παιδός	2	-	2
Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν	2	-	-
Ιστορία Φιλοσοφίας	-	2	-
Πατρολογία – Καινή Διαθήκη	2	-	-
Ελληνικά	3	3	3
Ξένη Γλώσσα	3	2	2
Γεωπονικά	2	2	2
Γυμναστική	3	2	2
Μουσικά	5	4	3
Τεχνικά	3	2	2
Φυσικά	2	2	2
Οικιακή Οικονομία	2	2	2
Μαθηματικά	2	2	3
Ιστορία (κατά το Β' έτος «Ιστορία της Φιλοσοφίας»)	1	2	-
Ιστορία της Αγωγής	-	-	2
Κατευθύνσεις Παιδαγωγικής	-	2	-
Ειδική Διδακτική	-	3	2
Διδακτικά Ασκήσεις	-	8	8
Κατευθύνσεις Ψυχολογίας (Σχολαί)	-	1	-
Σχολική Υγιεινή (κατά το Β' και Γ' έτος «Σχολική Νομοθεσία»)	1	2	2
Θρησκευτικά	-	1	2
Επαγγελματικός Προσανατολισμός – Ψυχολογία της προσαρμογής	-	2	-
Λαογραφία	-	1	-
Λογιστικά	-	-	-
Σύνολο	42	45	42

Πηγή: Υπουργική Απόφαση 154319 της 2^{ας} Δεκεμβρίου του 1967, Πβ. Σκούρα, Λ., ό.π., σ. 199.

²⁰⁷ Ίσχυσε μόνο για το εκτάκτως πρόσθετο χειμερινό εξάμηνο του 1967 – 1968.

9.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ		
Μαθήματα	Α΄ έτος	Β΄ έτος
1. Θρησκευτικά	2	1
2. Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, Αγωγή του Λόγου	2	2
3. Ελληνική Ιστορία και Ελληνικός Πολιτισμός. Αρχαιολογικοί και Ιστορικοί τόποι της Ελλάδος. Λαογραφία	2	2
4. Μαθηματικά	2	2
5. Φυσικά Επιστήμαι	3	4
6. Παιδαγωγικά:	-	-
α) Γενική Παιδαγωγική	2	-
β) Γενική Διδακτική (μετά ενότητα περί των συγχρόνων μέσων διδασκαλίας εις το δημοτικόν σχολείον)	2	-
γ) Ειδική Διδακτική των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου	1β' εξάμ.	2
δ) Αγωγή των καθυστερημένων παιδών	-	1
ε) Σωματολογία του παιδός	-	1
7. Ψυχολογία:	-	-
α) Γενική και Παιδαγωγική Ψυχολογία	2	3
β) Ψυχολογία του αναπτυσσομένου, ιδία δε του παιδός	2	-
γ) Ψυχολογία των ατομικών διαφορών μετ' εφαρμογών και Στοιχεία Στατιστικής εν τη Ψυχολογία και τη Παιδαγωγική	-	2
8. Στοιχεία Εισαγωγής εις την Φιλοσοφίαν	2	-
9. Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή (μετ' εισαγωγής εις την Κοινωνιολογίαν)	-	1
10. Τεχνικά (Σχέδιον – Χειροτεχνία)	3	3
11. Σωματική Αγωγή (Γυμναστική, Αγωνιστική, Παιδιά, Εθνικοί Χοροί)	2	3
12. Μουσική (Θεωρία, Ωδική, Ενόργανος Μουσική, Εκκλησιαστική Μουσική)	3	3
13. Οργάνωσις και Διοικήσις της Εκπαιδεύσεως. (Γενικά Αρχαί Οργανώσεως και Διοικήσεως, Εκπαιδευτική Πολιτική, Οργάνωσις, Διοικήσις και Εποπτεία Εκπαιδεύσεως, Διοικήσις και Εποπτεία Δημοτικού Σχολείου, Προγράμματα, Σχολικά Βιβλία, Εκπαιδευτική Νομοθεσία)	-	1
14. Οικιακή Οικονομία και Οικογενειακή Αγωγή δι' άρρενας και θήλεις	1	1*
Οικιακή Οικονομία και Οικογενειακή Αγωγή μόνον διά θήλεις	1	-
15. Υγιεινή (Ατομική, Κοινωνική, Σχολική, Πρώται Βοήθειαι)	1	-
16. Ξένη Γλώσσα (Αγγλική ή Γαλλική ή Γερμανική)	2	2
17. Στοιχεία Γεωπονίας και Γεωργικής Οικονομίας	1	1**
18. Πρακτικά ασκήσεις διδασκαλίας κατά πρόγραμμα οριζόμενον υπό του Διευθυντού	-	-
Σύνολο ωρών	35+1	33

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα 343 (Φ.Ε.Κ. 81) της 31^{ης} Μαΐου του 1972.

*Μόνον διά θήλεις

**Μόνον διά άρρενες

10.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ							
α/α	Μαθήματα	Ώραι διδ/λίας κατά τάξεις					
		A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	2	2	2	2	3	3
2.	Ελληνική γλώσσα	9	9	10	10	9	9
3.	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του περιβάλλοντος	4	6	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία	-	-	3	3	4	4
6.	Γεωγραφία	-	-	3	3	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωγραφία	3	3	4	4	5	5
8.	Αγωγή του πολίτου	-	-	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	3	3	4	4	4	3
10.	Μουσική	1 ½	1 ½	2	2	2	2
11.	Γυμναστική	1 ½	1 ½	2	2	2	2
	Ώραι διδ/λίας εν όλω	24	26	32	32	33	33

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα 702 (Φ.Ε.Κ. 218) της 31^{ης} Οκτωβρίου του 1969, άρθρο 2, σ. 1528.

11.

Τομείς αξιολόγησης Εκθέσεων Εκπαιδευτικών – «ουσιαστικά προσόντα»		
α)	Επιστημονικών (επιστημονική κατάρτιση, πνευματικά προσόντα, συγγραφική εργασία, σπουδαί, πτυχία)	
β)	Διδακτικών (παιδαγωγική κατάρτιση, διδακτική ικανότητα)	
γ)	Διοικητικών (διοικητική δεξιότητα)	
δ)	Ευσυνειδησία (υπηρεσιακή ευσυνειδησία, ηθικά αμοιβαι)	
ε)	Δράσεις και συμπεριφορά εντός και εκτός της υπηρεσίας (ήθος, χαρακτήρ, κοινωνική παράσταση και δράση, ποιναι)	
Βαθμολογία και χαρακτηρισμός		
α)	10 και 9	Εξάαιρετος
β)	8 και 7	Λίαν καλός
γ)	6 και 5	Καλός
δ)	4 και 3	Μέτριος
ε)	2 και 1	Ακατάλληλος

Πηγή: Νόμος 309 (Φ.Ε.Κ. 100) της 30^{ης} Απριλίου του 1976, άρθρο 60, παρ. 2,3, σ. 655.

12.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ²⁰⁸							
α/α	Μαθήματα	Ώρες διδασκαλίας					
		A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	1	1	2	2	2	2
2.	Ελληνική γλώσσα	9	9	10	9	8	8
3.	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του Περιβάλλοντος	5	5	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με Στοιχεία Υγιεινής	-	-	2	2	3	3
6.	Γεωγραφία	-	-	2	2	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	3	3	4	4
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	-	1	1
9.	Τεχνικά	2	2	2	2	2	2
10.	Μουσική	2	2	2	2	2	2
11.	Γυμναστική	2	2	2	2	1	1
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	-	2	2	2
Ώρες διδασκαλίας		24	24	27	28	29	29

Πηγή: Προεδρικό Διάταγμα 1034 (Φ.Ε.Κ. 347) της 12^{ης} Νοεμβρίου του 1977, σ. 3218, Πβ. Σταύρου, Γ.,
ό.π., σ. 30 – 31, 361.

²⁰⁸ «Παρατήρηση: Η ημέρα και οι ώρες που θα γίνονται οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο αθλητισμός, ορίζονται με απόφαση του συλλόγου των δασκάλων κάθε σχολείου και σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας του».

13.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ²⁰⁹							
α/α	Μαθήματα	Ώρες διδασκαλίας					
		A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	1	1	2	2	2	2
2.	Ελληνική γλώσσα	9	9	9	9	7	7
3.	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του Περιβάλλοντος	3	3	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με στοιχεία Υγιεινής	-	-	1	1	3	3
6.	Γεωγραφία	-	-	2	2	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	3	3	4	4
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	-	1	1
9.	Τεχνικά	2	2	2	2	1	1
10.	Μουσική	2	2	2	2	1	1
11.	Γυμναστική	2	2	2	2	1	1
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	-	-	1	1
Ώρες διδασκαλίας		22	22	25	25	25	25

Πηγή: Προεδρικό Διάταγμα 954 (Φ.Ε.Κ. 240) της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1981, Πβ. Σταύρου, Γ.,
ό.π., σ. 31, 371.

²⁰⁹ «Παρατήρηση: Η ημέρα και η ώρα που θα γίνονται οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο αθλητισμός ορίζονται με απόφαση του συλλόγου των δασκάλων κάθε σχολείου και σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας του».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΥΤΑΞΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ 1913

	B' Μονοτάξιου δημοτικού σχολείου					A' Διτάξιου δημοτικού σχολείου					Δ' - Τριτάξιου δημοτικού σχολείου					
	M	α	ή	μ	α	M	α	ή	μ	α	M	α	ή	μ	α	
1	Θρησκευτικά	2	2	2	3	2	2	2	3	2	2	2	3	2	3	
2	Ανάγνωση	6	2	8	7	8	8	9	9							
	Λεκτικά ασκήσεις	2	2	2	2											
3	Ίστορία															
4	Πατριδογνωσία και Γεωγραφία	2	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	
5	Φυσική Ίστορία															
	Φυσική και Χημεία	2	2	2	2	3	2	2	2	2						
6	Αριθμητική	2	2	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	
	Γεωμετρία	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
7	Ίχνογραφία															
8	Καλλιγραφία															
9	Χειροτεχνία															
10	Ώδιχη	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
11	Γυμναστική	2	2	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2	2	2	
	Παιδιά (κατά τάξ. εδφορίας)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
	Όροι διδασκαλίας εν όλο	34 1/2					25					28				
	Όροι διδασκαλίας κατά τμήματα	31					40					32				

Γ'. — Τετρατάξιου δημοτικού σχολείου

	Μ α θ ή μ α τ α	Ώρες διδασκαλίας κατά τάξεις					
		Α	Β	Γ	Δ	Ε	
1	Θρησκευτικά	2	2	2	2	3	
2	Ελληνική γλώσσα	8	9	9	9	9	
3	Ίστορία				2	2	
4	Πατριδονωσία και Γεωγραφία	3	3	3	2	2	
5	Φυσική Ίστορία				3	2	
	Φυσική και Χημεία					2	
6	Αριθμητική	3	3	3	3	3	
	Γεωμετρία	2	2	2	2	2	
7	Ίχνογραφία	3	3	2			
	Καλλιγραφία	2	2				
9	Χειροτεχνία	3	3	2	2	2	
	Ώδική	4	4	4	4	4	
11	Γυμναστική	4	4	4	4	4	
	Παιδιά (κατά τας έξιδημιές)	2	2	2	2	2	
	Ώρες διδασκαλίας έν όλω	22	25	30	31	32	

Β'. — Πεντατάξιου δημοτικού σχολείου

	Μ α θ ή μ α τ α	Ώρες διδασκαλίας κατά τάξεις					
		Α	Β	Γ	Δ	Ε	
1	Θρησκευτικά	2	2	2	2	3	
2	Ελληνική γλώσσα	8	9	9	9	9	
3	Ίστορία				1	2	
4	Πατριδονωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	2	
5	Φυσική Ίστορία				3	3	
	Φυσική και Χημεία					2	
6	Αριθμητική	3	3	3	3	3	
	Γεωμετρία				1	1	
7	Ίχνογραφία	3	3	2	2		
	Καλλιγραφία	2	2				
9	Χειροτεχνία	3	3	2	2	2	
	Ώδική	4	4	4	4	4	
11	Γυμναστική	4	4	4	4	4	
	Παιδιά (κατά τας έξιδημιές)	2	2	2	2	2	
	Ώρες διδασκαλίας έν όλω	22	25	30	31	31	

Α'. — Έξεταξίου δημοτικού σχολείου

	Μ α θ ή μ α τ α	Ώρες διδασκαλίας κατά τάξεις					
		Α	Β	Γ	Δ	Ε	
1	Θρησκευτικά	2	2	2	2	3	
2	Ελληνική γλώσσα	8	9	9	9	9	
3	Ίστορία				1	2	
4	Πατριδονωσία και Γεωγραφία	3	3	2	2	2	
5	Φυσική Ίστορία				3	3	
	Φυσική και Χημεία					2	
6	Αριθμητική	3	3	3	3	3	
	Γεωμετρία					1	
7	Ίχνογραφία	3	3	2	2		
	Καλλιγραφία	2	2				
9	Χειροτεχνία	3	3	2	2	2	
	Ώδική	4	4	4	4	4	
11	Γυμναστική	4	4	4	4	4	
	Παιδιά (κατά τας έξιδημιές)	2	2	2	2	2	
	Ώρες διδασκαλίας έν όλω	22	25	30	31	32	

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 1913

ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ ΩΔΙΚΗΣ

604

Π λ ε κ τ ι κ ή : Πλέξιμον περιποδίων.
 "Αλλοι" χειροτεχνικά έργασια ως και εν τῇ δ' τάξει τῶν ἀρρένων.

Ε' τάξις.

Ρ α π τ ι κ ή : και ἀρχαί κοπιτικῆς. Ἀσπρόρουχα.

Κέντημα: Λευκὸν εἰς στολισμὸν ἀσπρορούχων. Κομβότροπα.

Π λ ε κ τ ι κ ή : Πλέξιμον και ἐπιδιόρθωσις περιποδίων.

Σ' τάξις.

Ρ α π τ ι κ ή και κοπιτικῆ: Ἀσπρόρουχα. Ἐνδύματα μικρῶν παιδιῶν. Ἐπιδιόρθωσις ἀσπρορούχων, παιδικῶν ἐξωτερικῶν ἐνδυμάτων, περιποδίων κλπ.

Π λ ε κ τ ι κ ή : Περιπόδια, λωρίδες μάλλιναι, περιώμια, ἐπανωφόρια πλεκτῶν παιδιῶν κλπ.

Ω Δ Ι Κ Η

Α' Διὰ τάξεις κεχωρισμένως διδασκομένα.

Α' τάξις.

(Μονόφωνα ἄσματα).

- 1) Τὸ ἀρνάκι (Μάλτου).
- 2) Τὰ μικρὰ πουλιά (Κατακουζηνοῦ).
- 3) Τὸ ἄστρον τῆς ἀγῆς (Χωραφᾶ).
- 4) Τὸ πουλάκι (Μάλτου).
- 5) Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν Ἐλπίς (Χωραφᾶ).
- 6) Παῖς εὐπειθῆς (Ἐνιγγ).
- 7) Ὁ καλὸς ποιμὴν ("Ἐνιγγ).
- 8) Ὁ μόνος ποιητῆς ("Ἐνιγγ).
- 9) Ἡ ἀποχώρησις τοῦ χειμῶνος ("Ἐνιγγ).
- 10) Τὸ σήμαντρον ("Ἐνιγγ).
- 11) Πτηνὸν ἀν ἤμου (Μάλτου).
- 12) Ὁ ἥλιος (Μάλτου).
- 13) Ἀποχαιρετισμὸς (Μάλτου).
- 14) Διάλογος (Μάλτου).
- 15) Ἀνοιξίς (Μωραῖτου).
- 16) Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν (ἐκκλησιαστικόν).

Β' τάξις.

(Ἄσματα μονόφωνα).

- 1) Ἡ βοσκοπούλα (Μάλτου).
- 2) Ἀνοιξίς και πσοχαλιά (Κατακουζηνοῦ).
- 3) Στῆ βοσκή (Μωραῖτου).
- 4) Τὰ πουλάκια (Κατακουζηνοῦ).
- 5) Ὁ ἥλιος (Μωραῖτου).
- 6) Ἰωβινὸν (Πολυκράτους).
- 7) Τὸ κανάρι (Ν. Δελλίου).
- 8) Τὸ ρυάκι (Μάλτου).
- 9) Ὁ βίος (Μάλτου).
- 10) Τὸ πουλάκι (Μάλτου).
- 11) Ἰσπέρα τῆς ἀνοιξίως (Μωραῖτου).
- 12) Τὸ χελιδόνι (Μάλτου).
- 13) Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν (ἐκκλησιαστικόν).

Γ' τάξις.

(Μονόφωνα ἄσματα).

- 1) Εἰς τὴν πατρίδα (Χωραφᾶ).
- 2) Ἡ ἀνοιξίς (Μάλτου).
- 3) Τὸ ἄσμα τοῦ Μαῖου (Μάλτου).
- 4) Ὁ στρατηλάτης (Σακελλαρίδου).
- 5) Ὁ νεκρὸς στρατιώτης (Μάλτου).
- 6) Ἰωβινὸν ἄσμα (Πολυκράτους).
- 7) Φοβεῖσθε τὸν Θεὸν ("Ἐνιγγ).
- 8) Θούριος ("Ἐνιγγ).
- 9) Ἴν τῷ γυμναστηρίῳ (Μάλτου).
- 8) Θούριος ("Ἐνιγγ).
- 9) Ἴν τῷ γυμναστηρίῳ (Μάλτου).
- 10) Νύξ θερνῆ ("Ἐνιγγ).

- 11) Ἡ ἐξοχή (Μάλτου).
- 12) Φθινόπωρον (Μάλτου).
- 13) Τὸ λειβάδι (Μάλτου).
- 14) Ὁ πτωγὸς (Μάλτου).
- 15) Τὸ ὄρφανὸ (Δελλίου).
- 16) Τὸ ἀηδόνι (Μάλτου).
- 17) Ταῖς πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου κλπ.
- 18) Σώσον ἡμᾶς υἱὲ Θεοῦ κλπ.
- 19) Εἶπὲ τὸ ἄνομα Κυρίου κλπ.
- 20) Τρισάγιον.
- 21) Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν κλπ.

Δ' τάξις.

(Μονόφωνα και δίφωνα).

- 1) Ἡ σημαία (Χωραφᾶ).
- 2) Ἄσμα τοῦ Μαῖου (Μάλτου).
- 3) Ἡ ξενιτιά (Μάλτου).
- 4) Οἱ πόθοι μου ("Ἀργυροπούλου).
- 5) Προσευχή ("Ἀργυροπούλου).
- 6) Ἡ Κρήτη (Σακελλαρίδου).
- 7) Ὁ χειμὼν (Χωραφᾶ).
- 8) Ἡ φρουρά τῶν συνόρων (Πολυκράτους).
- 9) Ἡ ἀγῆ (Μάλτου).
- 10) Εἰς τὴν Ἑλλάδα (Μάλτου).
- 11) Ἡ λατορεία τοῦ Θεοῦ (Μάλτου).
- 12) Ὁ Μάϊος ("Ἑλλην. δημοῶδες χορὸς).
- 13) Ὁ Ἀπρίλιος (Δελλίου).
- 14) Ὁ χορὸς (Μάλτου).
- 15) Τὸ ἔαρ τοῦ βίου (Μάλτου).
- 16) Πρωτομαγιά (Μάλτου).
- 17) Ὕμνος Βασιλικὸς (Μάλτου).
- 18) Ἡ γέννησις σου Χριστὲ κλπ.
- 19) Ἡ Παρθένος σήμερον κλπ.
- 20) Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτισμένου σου κλπ.
- 21) Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν κλπ.
- 22) Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ. Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ. Αἱ γενεαὶ πᾶσαι.
- 23) Τὸ φαιδρὸν τῆς Ἀναστάσεως κήρυγμα κλπ.
- 24) Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ κλπ.

Ε' τάξις.

α') Θεωρία τῆς Μουσικῆς.

- 1) Τὰ ὄνόματα τῶν φθογγωσῆμων.
- 2) Τὸ πεντάγραμμον.
- 3) Ὁ γῶμιον τοῦ σὺλ.
- 4) Φθόγγοι διαφόρου ὀξύτητος.
- 5) Ἡ μεῖζων κλίμαξ τοῦ ντό.
- 6) Φθόγγοι διαφόρου διαρκείας μέχρι οὐδῶδου.
- 7) Διμερῆ, τριμερῆ και τετραμερῆ μέτρα.
- 8) Περὶ παύσεων.
- 9) Ρυθμικὴ ἀνάγνωσις ἐπὶ εὐκόλῳ ἄσματων.
- 10) Ἀσκήσεις ᾠδικαὶ ἐν τῶν τοῦ Α' μέρους τοῦ Μάλτου και ἄσματα ἀπλᾶ ἐκ τῶν τοῦ Ἐνιγγ. β') Δίφωνα και τρίφωνα ἄσματα.
 - 1) Τὰ ἀχώριστα λουλούδια (Μάλτου).
 - 2) Προσευχή ("Ἀργυροπούλου).
 - 3) Ἡ χαρὰ (Πολυκράτους).
 - 4) Ἡ σημαία (Μπαμιέρου).
 - 5) Τουρκοπατημένη χώρα (Χριστοπούλου).
 - 6) Ζωσθῆτε τάρματα παιδιὰ (Χριστοπούλου).
 - 7) Ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα (Χριστοπούλου).
 - 8) Τὸ ὄρφανὸ (Μάλτου).
 - 9) Ἡ καλύβη (Μάλτου).
 - 10) Μία ὀλονυχτία ἐν Κρήτῃ (Σακελλαρίδου).
 - 11) Δὲν μετροῦνται (Σακελλαρίδου).
 - 12) Τὰ ῥόδα τὰ τριαντάφυλλα (Σακελλαρίδου).
 - 13) Ῥόδα και κρίνα και βανίλια (Σακελλαρίδου).
 - 14) Οἱ Κολοκοτρωνάιοι (δημῶδες).
 - 15) Οἱ κλέφτες τοῦ Βάλτου (δημῶδες).
 - 16) Τὰ κλεφτόπουλα (δημῶδες).

- 17) Καράβι ανοίγει τὰ φτερά (Χωραφᾶ).
- 18) Ὁ ἀητὸς (κλέφτικον).
- 19) Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου.
- 20) Ὁ Ἐθνικὸς ὕμνος.
- 21) Εὐλόγητὸς εἰ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν κλπ. (ἐκκλησιαστικόν).
- 22) Οἱ τῶν Ἀποστόλων πρωτόθρονοι κλπ. (ἐκκλησιαστικόν).
- 23) Μέγαν εὐρατο ἐν τοῖς κινδύνοις (ἐκκλησιαστικόν).
- 24) Ὡς τῶν ἀχμαλώτων ἐλευθερωτῆς.
- 25) Τοῦ σταυροῦ Σου τὸν τύπον ἐν Οὐρναῖ κλπ. (ἐκκλησιαστικόν).
- 26) Σῶσον Κύριε τὸν λαὸν Σου κλπ. (ἐκκλησιαστικόν).
- 27) Τοῦς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας κλπ. (ἐκκλησιαστικόν).

Σ' τὰξις.

- α) Θεωρία τῆς μουσικῆς.
- 1) Πάντα τὰ διδασκόμενα ἐν τῇ προηγουμένη τάξει.
- 2) Πάντα τὰ φθογγόσημα διαφόρου διαρκείας.
- 3) Διέσεις καὶ ὑφέσεις.
- 4) Ρυθμικαὶ ἀσκήσεις ἐπὶ δυσκολωτέρων ἁσμάτων.
- 5) Ἄσματα μονόφωνα καὶ δίφωνα.
- β) Ἄσματα δίφωνα καὶ τρίφωνα.
- 1) Ἡ Πατρίς μου (Δελλίου).
- 2) Εὐπνᾶτε Ἑλληγόπουλα (Ξύντα).
- 3) Οἱ πόθοι μου (Ἀργυροπούλου).
- 4) Στὰ σύνορα. Ἐμβοτήριον. (Καίσαρη).
- 5) Ὁ Τυρταῖος (Πολυκράτους).
- 6) Τὰ ἐλευθερωμένα Γιάννενα (Καίσαρη).
- 7) Ὕμνος τῆς Νίκης (Λαμπελέτ).
- 8) Εἰς τὸν Ἑλληρικὸν στρατὸν (Θ. Σακελλαρίδου).
- 9) Στὰ ξένα τρέχω (Ξενοπούλου).
- 10) Εὐπνᾶτε μετ' ἀγέρι τῆς αὐγῆς (Κοκκίνου).
- 11) Ἐδῶ στήν ἑακουστή μητέρα (Σαμάρα).
- 12) Πήρανε κι' ἀνθίζουν (Σακελλαρίδου).
- 13) Ὁ Κρητικὸς Ὕμνος (Σακελλαρίδου).
- 14) Τ' Ἀγεράκι (Σακελλαρίδου).
- 15) Ἡ βαρκούλα (Δελλίου).
- 16) Μαύρη νυχτιά κι' ἀνάστερη (Σακελλαρίδου).
- 17) Ἡ λαφίνα (Σακελλαρίδου).
- 18) Οἱ νικηταὶ (Σαμάρα).
- 19) Ἡ νύξ τῆς ἐφόδου (Σακελλαρίδου).
- 20) Ἄσμα ἀλιέων (Μάλτου).
- 21) Ἡ τελευταία νύξ (Σακελλαρίδου).
- 22) Ὁ καπετάνιος (κλέφτικον).
- 23) Ὁ Γέρο Δῆμος (κλέφτικον).
- 24) Τὰ πῆραμε τὰ Γιάννενα (Σακελλαρίδου).
- 24) Ὁ Ζιάκας (κλέφτικον).
- 25) Δοξολογία (ἐκκλησιαστικόν).
- 26) Πολυχρόνιον (ἐκκλησιαστικόν).
- 27) Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς κλπ.
- 28) Πατέρα Υἱὸν κλπ.
- 29) Ἐλαυν εἰρήνης κλπ.
- 30) Σὲ ὑμνοῦμεν κλπ.
- 31) Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος κλπ.

Β' Διὰ τάξεις συνδιδασκόμενας.

Α' καὶ Β' τὰξις.

(Πρῶτον ἔτος συνδιδασκαλίας).

- 1) Τὸ ἀρνάκι (Μάλτου).
- 2) Τὰ μικρὰ πουλιά (Κατακουζηνῶ).
- 3) Τὸ ἄστρον τῆς αὐγῆς (Χωραφᾶ).
- 4) Ὁ Ἥλιος (Μάλτου).
- 5) Ὁ μόνος ποιητῆς (Ἐνιγγ).
- 6) Ἡ ἀποχώρησις τοῦ χεμιῶνος (Ἐνιγγ).
- 7) Τὸ πουλάκι (Μάλτου).
- 8) Ἐσπέρα ἀνοίξεως (Μωραῖτου).
- 9) Τὸ ρυάκι (Μάλτου).
- 10) Διάλογος (Μάλτου).

- 11) Ἄνοιξις καὶ πασχαλιά (Κατακουζηνῶ).
- 12) Πτηνὸν ἀν ἡμῶν (Μάλτου).
- 13) Χριστὸς Ἀνέστη (ἐκκλησιαστικόν).

Α' καὶ Β' τὰξις.

(Δεύτερον ἔτος συνδιδασκαλίας).

- 1) Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίς (Χωραφᾶ).
- 2) Παῖς εὐπειθῆς (Ἐνιγγ).
- 3) Στὴ βοσκή (Μωραῖτου).
- 4) Ἡ βοσκοπούλα (Μάλτου).
- 5) Ἐωθινὸν (Πολυκράτους).
- 6) Τὸ σῆμαντρον (Ἐνιγγ).
- 7) Τὸ κανάρι (Ν. Δελλίου).
- 8) Ἄνοιξις (Μωραῖτου).
- 9) Ὁ βίος (Μάλτου).
- 10) Ἀποχαιρετισμὸς (Μάλτου).
- 11) Ὁ καλὸς ποιμὴν (Ἐνιγγ).
- 12) Τὸ χελιδόνι (Μάλτου).
- 13) Χριστὸς Ἀνέστη (ἐκκλησιαστικόν).

Γ' καὶ Δ' τὰξις.

(Πρῶτον ἔτος συνδιδασκαλίας).

- 1) Εἰς τὴν Πατρίδα (Χωραφᾶ).
- 2) Ἡ ἄνοιξις (Μάλτου).
- 3) Τὸ ἄσμα τοῦ Μαῖου (Μάλτου).
- 4) Τὸ ὄρανον (Δελλίου).
- 5) Ὁ στρατηλάτης (Σακελλαρίδου).
- 6) Ὁ νεκρὸς στρατιώτης (Μάλτου).
- 7) Ἡ ἐξογή (Μάλτου).
- 8) Φοβεῖσθε τὸν Θεὸν (Ἐνιγγ).
- 9) Ἡ ξενιτεία (Μάλτου).
- 10) Ὁ χεμιῶν (Χωραφᾶ).
- 11) Ἡ φρουρά τῶν συνόρων (Πολυκράτους).
- 12) Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ (Μάλτου).
- 13) Τ' ἐκρ τοῦ βίου (Μάλτου).
- 14) Οἱ πόθοι μου (Ἀργυροπούλου).
- 15) Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου.
- 16) Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ.
- 17) Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου.
- 18) Τρισάριον.
- 19) Εἶδομεν τὸ φῶς.

Γ' καὶ Δ' τὰξις.

(Δεύτερον ἔτος συνδιδασκαλίας).

- 1) Ἡ σημαία (Χωραφᾶ).
- 2) Τὸ ἄσμα τοῦ Μαῖου (Μάλτου).
- 3) Προσευχή (Ἀργυροπούλου).
- 4) Ὁ Μαῖος. Ἑλλ. δημ. χορὸς (Μάλτου).
- 5) Ἐωθινὸν ἄσμα (Πολυκράτους).
- 6) Τὸ φθινόπωρον (Μάλτου).
- 7) Εἰς τὴν Ἑλλάδα (Μάλτου).
- 8) Ἡ Κρήτη (Σακελλαρίδου).
- 9) Ὕμνος βασιλικὸς (Μάλτου).
- 10) Τὸ λειβάδι (Μάλτου).
- 11) Ὁ χορὸς (Μάλτου).
- 12) Ἡ γεννησίς Σου Χριστέ (ἐκκλησιαστικόν).
- 13) Ἡ Παρθένος σήμερον. (ἐκκλησιαστικόν).
- 14) Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου Σου.
- 15) Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν.
- 16) Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ.
- 17) Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ. Αἱ γενεαὶ πᾶσαι.
- 18) Τὸ φαιδρὸν τῆς Ἀναστάσεως κήρυγμα.
- 19) Ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

Ε' καὶ Σ' τὰξις.

(Πρῶτον ἔτος συνδιδασκαλίας).

- α) Θεωρία τῆς Μουσικῆς.
- 1) Τὰ ὄνοματὰ τῶν φθογγόσημων.
- 2) Τὸ πεντάγραμμον.

- 3) 'Ο γνώμων τοῦ σόλ.
- 4) Φθόγγροι διαφόρου ὀξύτητος.
- 5) Φθόγγροι διαφόρου διαρκείας μέχρις ἰσχύου.
- 6) 'Η μείζων κλίμαξ τοῦ ντό.
- 7) Διμερῆ, τριμερῆ καὶ τετραμερῆ μέτρα.
- 8) Περί παύσεων.
- 9) 'Ρυθμικὴ ἀνάγνωσις ἐπὶ εὐκάλων ἁμαμάτων.
- 10) 'Ασκήσεις ὀδικαὶ ἐκ τῶν τοῦ Α' μέρος τοῦ Μάλτου καὶ ἁμακτα ἀπλᾶ ἐκ τῶν τοῦ 'Ενιγγ.
- 11) Τὰ ρυθμικὰ διαφόρου διαρκείας.
- 12) Διέσεις καὶ ὑφέσεις.
- 13) 'Ρυθμικαὶ ἀσκήσεις ἐπὶ δυσκολοτέρων ἁμαμάτων.
- 14) "Ασμακτα μονόφωνα καὶ δίφωνα.
 - β') "Ασμακτα δίφωνα καὶ τρίφωνα.
 - 1) Τὰ ἀχώριστα λουλούδια (Μάλτου).
 - 2) Προσυγή ('Αργυροπούλου).
 - 3) 'Η χαρὰ (Πολυκράτους).
 - 4) 'Η σιμικία (Μπακιμέρου).
 - 5) Τουρισκαπημένη χώρα (Χριστοπούλου).
 - 6) Τὸ ὄρνυθ (Μάλτου).
 - 7) Μιά ἰλιουχτιὰ στὴν Κρήτη (Σακελλαρίδου).
 - 8) Δὲν μετρούνται (Σακελλαρίδου).
 - 9) 'Η πατρίς μου (Δελλίου).
- 10) Ξυπᾶτε 'Ελληνοπούλιχ (Ξύντα).
- 11) 'Ο Τυρταῖος (Πολυκράτους).
- 12) Τὰ ἐλευθερωμένα Γιάννενα (Καίσαρη).
- 13) 'Η λαφίνα (Σακελλαρίδου).
- 14) 'Ο κηπετάκιος (κλέφτικος).
- 15) Καράβι ἀνοίγει τὰ ρετὰ (Χωραφᾶ).
- 16) 'Ο γορὸς τοῦ Ζαλόγγου (δημῶδες).
- 17) Οἱ Κολοκοτροναῖοι (δημῶδες).
- 18) 'Ο 'Εθνικὸς "Υμνος.
- 19) Εὐλόγητὲς εἶ Χριστὲ ὁ Θεὸς (ἐκκλησιαστικόν).
- 20) Οἱ τῶν Ἀποστόλων πρωτόθρονοι »
- 21) Μέγαν εὐρακτο ἐν τοῖς κινδύνοις »
- 22) Τοῦ Σταυροῦ Σου τὸν τύπον »
- 23) 'Ὡς τῶν ἀγγελοῦν ἐλευθερωτῆς »
- 24) Τῆ ὑπερμάχου στρατηγῆ κλπ. »
- 25) Σῶσον Κύριε τὸν λαόν Σου »
- 26) Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας »
- 27) Τὰ κυριώτερα τῶν Ἀναστασίμων »

Ε' καὶ Σ' τὰ ξίς.

(Δεύτερον ἔτος συνδιδασκαλίας).

- α') Θεωρίαν Μουσικῆς.
- 'Η ὄλη τοῦ πρώτου ἔτους.
 - β') "Ασμακτα μονόφωνα καὶ δίφωνα.
 - 1) Ζωοῦντε τὰρματα παιδιὰ (Χριστοπούλου).
 - 2) 'Η κλύβη (Μάλτου).
 - 3) Τὰ πῆραμα τὰ Γιάννενα (Σακελλαρίδου).
 - 4) Στὰ σύνονα (Καίσαρη).
 - 5) "Υμνος τῆς Νίκης (Λαμπελέτ).
 - 6) 'Η νύξ τῆς ἐξόδου (Σακελλαρίδου).
 - 7) "Ασμακ ἀλιέων (Μάλτου).
 - 8) 'Η τελευταία νύξ (Σακελλαρίδου).
 - 9) Πῆρανε κ' ἀνοίξουν (Σακελλαρίδου).
 - 10) Οἱ νικηταὶ (Σαμάρα).
 - 11) Μαύρη νυχτιὰ κ' ἀνάστηρη (Σακελλαρίδου).
 - 12) Ξυπᾶτε μὲ τ' ἀγέρι τῆς κηρῆς (Κοκκίνου).
 - 13) Στὰ ξένα τρέχου (Ξυθυπούλου).
 - 14) Εἰς τὸν 'Ελληνικὸν στρατὸν (Θ. Σακελλαρίδου).
 - 15) 'Ο γέρω Δῆμος (δημῶδες).
 - 16) 'Ο Ζιάκας (κλέφτικος).
 - 17) 'Η βαρκουῖλα (Δελλίου).
 - 18) 'Ο ἀητὸς (δημῶδες).
 - 19) Οἱ κλέφτες τοῦ Βάλτου (δημῶδες).
 - 20) Τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας.
 - 21) 'Η δοξολογία (ἐκκλησιαστικόν).
 - 22) Πολυχρόνιον (ἐκκλησιαστικόν).
 - 23) Ἄξιόν ἐστιν κλπ. »
 - 24) Πατέρα Υἱὸν κλπ. »

- 25) "Ελαιον εὐρήνης κλπ. »
- 26) Σὲ ὕμνοῦμεν κλπ. »
- 27) "Αγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος κλπ.

Σημ. 'Η ὄλη τῆς ὀδικῆς ἀνεγράφη ἀρθροποτέρᾳ πως, ἵνα ὁ διδάσκαλος ἐκλέγη τὴν καταλληλοτέραν.

ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΑΙ

1) Ὀνομαστολογία ἀσκήσεων.

Προσαγωγή. Προσέγγισις τῶν πελμάτων τῶν ποδῶν οὕτως, ὥστε αἱ ἐσωτερικαὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν νὰ ἐφάπτονται ἀλλήλων κατ' ὅλον αὐτῶν τὸ μήκος.

Ἄπαγωγή. 'Η ἐπαυραρὰ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς προσαγωγῆς εἰς τὴν ἀρετηρίαν.

Ἐκβολή. Μετάθεσις τοῦ ποδὸς κατὰ τὴν ἰδίαν ἢ τὴν τοῦ ἐτέρου ποδὸς διεύθυνσιν εἰς δύο ποδῶν ἀπόστασιν ἀπὸ πτέρνης εἰς πτέρναν, ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν ὄντων τελείως τεταμένον.

Διάστασις. Μετάθεσις ἐκατέρου τῶν ποδῶν κατὰ ἓνα πῶδα πρὸς τὰ πλάγια.

Προεκβολή. Μετάθεσις τοῦ ποδὸς κατ' εὐθεῖαν ἐμπρὸς εἰς δύο ποδῶν ἀπόστασιν ἀπὸ πτέρνης εἰς πτέρναν.

Προβολή. Μετάθεσις τοῦ ποδὸς κατὰ τὴν ἰδίαν ἢ τὴν τοῦ ἐτέρου ποδὸς διεύθυνσιν εἰς τριῶν ποδῶν ἀπόστασιν ἀπὸ πτέρνης εἰς πτέρναν, μετὰ συγχρόνου κάμψως τοῦ ἐμπροσθίου γόνατος.

Προβολή ἐμπρός. Ὁμοίαν κίνησιν κατ' εὐθεῖαν ἐμπρός.

Τὰς χειρὰς ἐπὶ τῶν ἰσχυῶν. Θέσις ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τῶν ἰσχυῶν.

Ἀνάκαμψις. Θέσις ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ αὐχένος.

Ἐκτασις. Θέσις τῶν χειρῶν τελείως τεταμένον πρὸς τὰ πλάγια ὀριζοντίως.

Πρότασις. Ὁμοίαν θέσις ἐμπρὸς ὀριζοντίως.

Ἀνάτασις. Ὁμοίαν θέσις ἄνω κατακορύφως.

Σύμπτυξις. Κάμψις ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν παρὰ τοὺς ὤμους.

Πρόπτυξις. Κάμψις ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν πρὸ τοῦ στήθους.

Ἀκροστασία. Ἀνθρώπις ἐπὶ τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν.

Ὀκλασις. Κάμψις τῶν γονάτων (ἀπὸ τῆς ἀκροστασίας) μέχρις ὀρθῆς γωνίας.

Ἐκτίναξις (τῶν χειρῶν). Ὁμοιωτικὴ τάσις τῶν χειρῶν πρὸς τὰ πλάγια ἀπὸ τῆς προπτυξείας.

Ἡμιανάτασις. Ἀνάτασις τῆς μιᾶς χειρὸς, τῆς ἐτέρας τιθεμένης ὅπου ὀρίση ὁ γυμναστής.

Ἡμιέκτασις. Ἐκτασις τῆς μιᾶς χειρὸς.

Πρόκυψις. Κάμψις τοῦ κορμοῦ ἐμπρὸς μέχρις ὀριζοντίας τὸ πολὺ θέσεως.

Ἀνάκυψις. Ἡ ἐκ τῆς προκύψεως ἐπάνωδος εἰς τὴν ἀρετηρίαν.

Ἐπίκυψις. Κάμψις τοῦ κορμοῦ ἐμπρὸς καὶ κάτω.

Κάθισμα. Ἡ ἐκ τῆς ἀκροστασίας κάμψις τῶν γονάτων κατὰ γωνίαν μικροτέραν τῆς ὀρθῆς.

Ἰπερόκτασις. Μεγάλη ἐκτασις τοῦ κορμοῦ ὀπίσω, μετὰ στηρίξεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τινος ὀργάνου ἢ συνασκευασμένου.

Ἐπέρεισις. Στήριξις τῆς ὀσφύος ἢ τῆς ῥάχιδος ἐπὶ τινος ὀργάνου ἢ συνασκευασμένου.

Ἐξάρτησις. Θέσις κατ' ἄνω τὸ σῶμα γέρεται ἐπὶ τινος ὀργάνου διὰ μόνον τῶν χειρῶν ἢ καὶ διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν ταύτοχρόνως.

Ἐλξις. Κάμψις τῶν χειρῶν ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως.

Χειροβόθισις. Μετατόπισις τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως.

Ἀνακυβίστισις. Ἡ ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως μετάβασις εἰς τὴν στήριξιν ἐπὶ τοῦ ὀργάνου, προηγουμένου τῶν ποδῶν.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΥΤΑΞΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ

ΣΧΟΛΕΙΩΝ 1969

Α. 1/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ		Ώρες διδ/λιες κατά τάξεις				
α/α	Μαθηµατα	A	B	Γ	Δ	Ε ΣΤ
		1. Φθισκευτικά	2	2	2	2
2. Έλληνική γλώσσα	6	6	6	6	7	7
3. Ίστορία	-	2	2	2	2	2
4. Σπουδή του περιβάλλοντος	4	2	-	-	-	-
5. Φυσικά και Χηµεία µετά στοιχείων ύµεινης	-	2	2	2	2	2
6. Γεωγραφία	-	2	2	2	2	2
7. Αριθµητική και Γεωµετρία	2	2	2	2	3	3
8. Αγωγή του πολίτου	-	-	-	-	1	2
9. Τεχνικά Σιωπηρά έργασια	-	-	-	-	-
10. Μουσική	2	2	2	2	2	2
11. Γυµναστική	3	3	3	3	3	3
Ώρες διδασκαλίας εν όλω	36 1/2	36	36	36	36	36

Β. 2/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ		Ώρες διδ/λιες κατά τάξεις				
α/α	Μαθηµατα	A	B	Γ	Δ	Ε ΣΤ
		1. Φθισκευτικά	2	2	2	2
2. Έλληνική γλώσσα	6	6	6	7	8	8
3. Ίστορία	-	2	2	2	2	2
4. Σπουδή του περιβάλλοντος	5	5	-	-	-	-
5. Φυσικά και Χηµεία µετά στοιχείων ύµεινης	-	2	2	2	2	2
6. Γεωγραφία	-	2	2	2	2	2
7. Αριθµητική και Γεωµετρία	3	3	3	3	3	3
8. Αγωγή του πολίτου	-	-	-	-	1	2
9. Τεχνικά Σιωπηρά έργασια	3	3	3	3	3
10. Μουσική	2	2	2	2	2	2
11. Γυµναστική	3	3	3	3	3	3
Ώρες διδ/λιες κατά τμήματα	36	36	36	36	36	36

Γ. 3/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ		Ώρες διδ/λιες κατά τάξεις				
α/α	Μαθηµατα	A	B	Γ	Δ	Ε ΣΤ
		1. Φθισκευτικά	2	2	2	2
2. Έλληνική γλώσσα	8	8	8	9	9	9
3. Ίστορία	-	-	-	2	2	2
4. Σπουδή του περιβάλλοντος	3	3	-	-	-	-
5. Φυσικά και Χηµεία µετά στοιχείων ύµεινης	-	-	-	3	4	4
6. Γεωγραφία	-	-	-	2	2	2
7. Αριθµητική και Γεωµετρία	3	3	3	3	3	3
8. Αγωγή του πολίτου	-	-	-	-	1	1
9. Τεχνικά Σιωπηρά έργασια	6	6	4	4	4
10. Μουσική	4	4	4	4	4	4
11. Γυµναστική	4	4	4	4	4	4
Ώρες διδ/λιες κατά τμήματα	80	80	80	80	80	80

Δ'. 4/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

α/α	Μαθηµατα	Ώρες διδ/λιες κατά τάξεις				
		A	B	Γ	Δ	Ε ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	$\frac{2}{2}$	2	2	2	3
2.	Έλληνική γλώσσα	8	8	9	10	9
3.	Ίστορία	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του περιβάλλοντος	3	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία μετά στοιχεία υγιεινής	-	3	3	4	4
6.	Γεωγραφία	-	3	3	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	$\frac{3}{2}$	3	3	5	5
8.	Άγωγή του πολίτου	-	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	$\frac{6}{2}$	4	4	4	3
10.	Μουσική	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$
11.	Γυμναστική	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$
Ώρες διδ/λιες έν όλφ		90	30	81	83	83

Ε'. 5/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

α/α	Μαθηµατα	Ώρες διδ/λιες κατά τάξεις				
		A	B	Γ	Δ	Ε ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	$\frac{2}{2}$	2	2	2	3
2.	Έλληνική γλώσσα	8	8	9	10	9
3.	Ίστορία	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του περιβάλλοντος	3	-	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία μετά στοιχεία υγιεινής	-	3	3	4	4
6.	Γεωγραφία	-	3	3	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	$\frac{3}{2}$	3	3	5	5
8.	Άγωγή του Πολίτου	-	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	$\frac{6}{2}$	4	4	4	3
10.	Μουσική	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$
11.	Γυμναστική	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$
Ώρες διδ/λιες έν όλφ		90	30	31	83	83

ΣΤ'. 6/ΘΕΣΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

α/α	Μαθηµατα	Ώρες διδ/λιες κατά τάξεις				
		A	B	Γ	Δ	Ε ΣΤ
1.	Θρησκευτικά	2	2	2	2	3
2.	Έλληνική γλώσσα	9	9	10	10	9
3.	Ίστορία	-	2	2	2	2
4.	Σπουδή του περιβάλλοντος	4	6	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία μετά στοιχεία υγιεινής	-	3	3	4	4
6.	Γεωγραφία	-	3	3	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	4	4	5
8.	Άγωγή του πολίτου	-	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	$\frac{6}{2}$	4	4	4	3
10.	Μουσική	$\frac{3}{2}$	$\frac{3}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$
11.	Γυμναστική	$\frac{3}{2}$	$\frac{3}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$	$\frac{4}{2}$
Ώρες διδ/λιες έν όλφ		24	26	32	32	33

Πηγή: Βασιλικό Διάταγμα 702 (Φ.Ε.Κ. 218) της 31^{ης} Οκτωβρίου του 1969.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 1969

ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Δ'. ΜΟΥΣΙΚΗ

1. Σκοπός.

α) Η Μουσική σκοπόν έχει την εξευγένισιν τῆς ψυχῆς, τὴν γέννησιν χαρᾶς καὶ ψυχικῆς εὐφορίας, τὴν καλλιέργειαν τοῦ μουσικοῦ αἰσθητηρίου τῶν μαθητῶν καὶ ὅπως ἰδιαίτερος τὴν διὰ δημοδῶν ἀσμάτων, πατριωτικῶν ἐμβατηρίων, θρησκευτικῶν ὕμνων καὶ ἄλλων κηχαλλήλων παιδικῶν ἀσμάτων, δημιουργίαν ὑγιῶν μουσικῶν βιωμάτων, προσφυσσόντων ἀπὸ διαθέσεων τοῦ μουσικοῦ αἰσθηματος τῶν Ἑλληνοπαίδων.

β) Ἐπὶ τούτοις προάγουσα ἡ Μουσικὴ τὸ κοινωνικόν, θρησκευτικόν καὶ ἔθνηκόν φρόνημα, παιδαγωγεῖ τοὺς μαθητὰς εἰς πολίτας, συναίσθανομένους ὅτι εἶναι συνδεδεμένοι εἰς ἓν ὅλον καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν Πατρίδα.

Παρατηρήσεις:

α) Οἱ διδάσκοντες πρέπει νὰ γνωρίζουν καὶ ἐνόργανον μουσικὴν καὶ νὰ μὴ εἶναι παράφωνοι.

β) Δέον νὰ ἐφοδιασθῶν διὰ τὰ σχολεῖα μὲ ραδιοκασετῆς ἢ μαγνητόφωνα καὶ δίσκους καταλλήλων πατριωτικῶν, δημοδῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ. ἀσμάτων, πρὸς χρῆσιν κατὰ τὰς ὥρας τῶν διαλειμμάτων, τῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν σχολικὸν κήπον, τῶν χειροτεχνικῶν μαθημάτων, κατὰ τὰς ἐκδρομὰς, τὰς σχολικὰς ἐορτὰς κ.τ.λ.

2. Διδακτέα ὕλη:

Α' καὶ Β' ΤΑΞΕΙΣ

α) Προσευχαί:

1. «Φύλαγε, Θεέ μου, τὴ μητέρα» Α. Ἀργυροπούλου.
2. Πρωτὴ Προσευχὴ «Ἀνεβαίνα στὸ θουνὸ» Ι. Νούσια.
3. «Πρὶν πέσω νὰ πλαγιάσω» Π. Κωτσοπούλου.
4. «Θεέ μου σὲ παρακαλῶ» Ι. Νούσια.
5. «Ἐκρόδαλε ἡ αὐγούλα» Σ. Καψάσκη.
6. «Βραδυνὴ προσευχὴ» Α. Κοκκίνου.
7. Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου.
8. Σῶσον ἡμᾶς.

β) Ἀνοίγει τὸ Σχολεῖο:

1. «Σὺν τὰ Χελιδόνια» Π. Κωτσοπούλου.
2. «Πρῶτη μέρα στὸ Σχολεῖο» Π. Τραϊανού.

γ) Φθινόπωρο:

1. «Βρέχει, βρέχει ὁ οὐρανός» Π. Κωτσοπούλου.
2. «Φθινόπωρο» Σ. Καψάσκη.

Παρατηρήσεις:

1. Ἡ διδασκαλίαν τῆς ἰσθμικῆς δὲν θὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἄσματα, τὰ ὅποια παρατίθενται ἐνδεικτικῶς καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διδασκάλων. Ἄντι τούτων δυνατόν ἔστι διδασθῆναι ἐπικαιρῶς ἄλλα σχετικὰ μὲ τὰς ἐν τῇ ἑνείκῃ Διδασκαλίᾳ ἐξεταζομένης ἐνότητος. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἑνείκῃς Διδασκαλίᾳ διὰ νὰ εἶναι ἐπιτυχῆς προϋποθέτει γνώσιν ἀφθονίας ἀσμάτων, παραμυθιῶν, ποιημάτων, ἱστοριῶν, προσευχῶν καὶ παιγνίων, ἵνα συνδέωνται ἐκάστοτε τὰ καταλλήλα καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν ἐξεταζομένην ἐνότητα.

2. Οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ ἔχουν τὴν ἀπαραίτητον μουσικὴν ἀγωγὴν, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διδάσκουν τὰ καταλλήλα κατὰ τάξιν καὶ περιστάσιν ἄσματα.

3. Τὰ ἄσματα τῶν μικροτέρων τάξεων δέον νὰ ἔχουν ταχύν πως ρυθμὸν, μέλος εὐχάριστον καὶ τονικά βριζ μεσαιά.

δ) Ὁ Χειμῶνας:

1. «Χιόνι» Σ. Καψάσκη.
2. «Ἔξω θῆτε χιονίζε!» (Γερμανικὸ) Σ. Καψάσκη.
3. «Ὁ Χειμῶνας» Σ. Καψάσκη.
4. «Ἦλθ' ὁ χειμῶνας» Π. Τραϊανού.

ε) Χριστούγεννα:

1. «Ἐλάτε παιδάκια» (Γερμανικὸ) Μ. Γουδέλη.
2. «Χαρούμενο ἀστέρη» Μ. Γουδέλη.
3. «Σὺν τῇ νύφῃ στολισμένον» Α. Ἀργυροπούλου.
4. «Χριστουγενιάτικο δένδρακι» (Γερμανικὸ) Μ. Γουδέλη.
5. «Στὴ γωνιά μας κόκκινον» Α. Ἀργυροπούλου.
6. «Κοντὰ στὸ θεῖο βρέφος» (Γαλλικὸ) Μαργαζιώτη.

στ) Πρωτοχρονιά:

1. «Καλῶς ὦρισες ξανά» (Γερμανικὸ) Μ. Γουδέλη.
2. «Ἐλάστο» (Γερμανικὸ) Μαργαζιώτη.
3. «Πᾶσι ὁ παλῆς ὁ χρόνος» Μ. Λεβέντη.

ζ) Ἀποκρῆές:

1. «Ἔρω - γύρω, γαϊτανάκι» Ι. Νούσια.
2. «Ἀποκρητικὴ βραδυὰ» Σ. Καψάσκη.
3. «Καρναβάλι» Σ. Καψάσκη.

η) Ἀνοίξεις:

1. «Πρωτομαγιά—Δουλοῦδι ἀς διαλέξωμε» Χωραεᾶ.
2. «Παπαρόνα» Π. Κωτσοπούλου.
3. «Ὁ Μάιος μᾶς ἔφτασε».

θ) Πατριωτικά:

1. «Σημεία μου περὶ φανῆ» Κοντογιάννη.
2. «Γλυκοχαράξ' ἡ χαραυγὴ» Ἀντωνοπούλου.
3. «Ἐθνικὴ ἑορτὴ» Α. Καψάσκη—Λάμπρου.
4. «Εἶναι ἡ Πατρίδα μας Ἑλλάδα» Ἀργυροπούλου.
5. «Ὁ Πατρίδα μας Ἑλλάδα» Ντορῆ.
6. «Ἐμπρός» (Ἀμερικαν. μελωδία) Μαργαζιώτη.
7. «Γιὰ σὲ γλυκεῖα Πατρίδα μου» Μαργαζιώτη.
8. «Μὲ τὴ φλόγα στὴ καρδιά» Α. Παναγιωτοπούλου.
9. «Ἐθνικὸς ὕμνος».
10. «Τὰ εὐζωνάκια».

ι) Γιὰ τὴ Μάνα:

1. «Ἡ κυψέλη» (τί ζωὴ εὐτυχισμένη) Ἀργυροπούλου.
2. «Τὸ τραγοῦδι τῆς Μητέρας» Μανιουδάκη.

ια) Πάσχα:

1. «Ἦλθε πάλ' ἡ Πατχλιά» Κατακουζηνού—Σ. Καψάσκη.
2. «Πασχαλιά» Σ. Καψάσκη.
3. «Χριστὸς Ἀνέστη».

ιβ) Διάφορα:

1. «Ὁ Ἀράπης μας» Σ. Καψάσκη.
2. «Ὁ Μπαλωματῆς» Ι. Νούσια.
3. «Ὁ Μουσικὸς» Α. Παναγιωτοπούλου.
4. «Τὸ μπάνιο τοῦ γαϊδάρου» Ρότα.
5. «Τὰ βατραχάκια» Παναγιωτοπούλου.
6. «Δαγουδάκι» Σ. Καψάσκη.
7. «Τὸ νερό» Σ. Καψάσκη.
8. «Τὸ ρολόι» Σ. Καψάσκη.
9. «Τὰ γράμματα» Σ. Καψάσκη.
10. «Ὁ γέρο - παπούς» Σ. Καψάσκη.
11. «Ὁ Λαγός» Σ. Καψάσκη.
12. «Ἐρχετ' ὁ πατέρας» Σ. Καψάσκη.
13. «Ὁμορφὴ μου κόκκινα» Νούσια.
14. «Ποντικί» Σ. Καψάσκη.
15. «Ὁ λόκος» Σ. Καψάσκη.
16. «Στ' αὐλάκι μιὰ ἡμέρα» Ἀργυροπούλου.
17. «Ἦ ἀγγελάδα» Ἀργυροπούλου.
18. «Ἐξ τὸ θουνὸ φηλά ἐκεῖ» Ἀργυροπούλου.
19. Διάφορα ἄσματα ρυθμικῶν παιγνίων (ἴδ. μάθημα Γυμναστικῆς) κ.τ.λ.

Διδακτέα ύλη.

Γ' ΤΑΞΙΣ

α) Θεωρία Μουσικής.

Πεντάγραμμα. Κλειδί του σόλ. Όνομασία φθογγωσίων. Χρονική αξία φθογγωσίων (όλοκληρον, ήμισυ, τέταρτον). Μέτρον 2) 4. Ανάλογοι ασκήσεις επί της ως άνω ύλης (ρυθμικά και μελωδικά).

β) Ασματα.

Άπλα μονόφωνα με θέματα θρησκευτικά, πατριωτικά και ρυθμολατρικά.

Ενδεικτικώς παρατίθεται ο κατωτέρω πίναξ:

1. Δέξου, θεέ, την προσευχή μας, Βερίτη Γ.
2. Πριν πέσω να πλαγιάσω, Κωτσπούλου Π.
3. Στόν ούρανο πατέρα, Νούσια Ι.
4. Σὺ ποὺ κόσμους κυβερνάς, RITTER A.
5. Χριστούγεννα, Χωραφά Γ.
6. Νύκτα Χριστουγέννων, Νούσια Ι.
7. Ἡ σημαία, Δημοπούλου.
8. Στὴ σημαία, Σπεράντζα Στ.
9. Πόθος τῆς Πατρίδος, Στρατήγη Γ.
10. Τὰ κλεφτόπουλα, Δημῶδες.
11. Σαράντα παλληκάρια, Δημῶδες.
12. Λουλούδι τῆς Μονεμβασιάς, Δημῶδες.
13. Τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας, Δημῶδες.
14. Ὁ πευκος, Παπαντωνίου Ι.
15. Ἡ Ἰφάντρα τοῦ χωριοῦ, Παπαχριστοδούλου.
16. Ἡ Ἄνοιξις, Βλάχου Ἀγγ.
17. Ἡ ἀμυγδαλιά, Ἀργυροπούλου Ἀθαν.
18. Τὸ ἀηδονάκι, Σακελλαρίου Χ.
19. Χελιδόνι μου γοργό, Δημῶδες.
20. Τὸ ἄμορφο χωριό, Μανιαδάκη.
21. Ἡ ἀγάπη τῆς Ἐργασίας, Σπεράντζα Στ.
22. Ἡ Πρωτομαγιά, Πολέμη Ι.
23. Καλοκαίρι, Βυζιηνοῦ Γ.
24. Ὁ Τζιτζίκας, Παπαντωνίου Ζ.
25. Ἡ Κυψέλη, Πολέμη Ι.
26. Χωριό μου, Παπαχριστοφίλου — Χαλάτση.
27. Στὴν κατασκῆψιν, Βερίτη Γ.
28. Ἐθνικὸς Ὕμνος, Σολωμοῦ Δ.
29. Τίς Πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Ἐκκλησιαστικόν.
30. Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὸ Θεοῦ, Ἐκκλησιαστικόν.
31. Εἶδμεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, Ἐκκλησιαστικόν.
32. Εἶπὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, Ἐκκλησιαστικόν.
33. Χριστὸς Ἀνέστη, Ἐκκλησιαστικόν.
34. Περνάει ὁ Στρατὸς τῆς Ἑλλάδος, Ἐμβατήριον.

α) Θεωρία Μουσικῆς.

Ἡ θεωρία πρέπει νὰ διδαχθῆ κατὰ τὸν ἀπλούστερον τρόπον. Τὰ φθογγώματα νὰ διδαχθοῦν ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον μάθημα καὶ νὰ μὴ διδάσκονται νέον τι πρὸ τῆς τελείας ἐμπεδώσεως τῶν δεδιδαγμένων δι' ἀσκήσεων. Ἰδιαίτερα προσοχὴ πρέπει νὰ δοθῆ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μέτρου. Τοῦτο θὰ διδαχθῆ μὲ πρακτικὸν τρόπον.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀπιμάτων οἱ μαθηταὶ ἀσχοῦνται εἰς τὰς ἐναλλαγὰς ἐντάσεως τῆς φωνῆς (FORTE, PIANO, PIANISSIMO κ.λπ.).

Ἐνδείκνυται ἡ ἀκρόασις μουσικῶν δίσκων (δημοτικῆς καὶ κλασσικῆς μουσικῆς ἐλληνικῆς καὶ ξένης).

Ὁ διδάσκαλος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος εἰς τὴν διδασκαλίαν πάντων τῶν ἀναφερομένων ἀσμάτων, ὡςτε ἄλλα τοπικὰ, ἐπικαιρὰ καὶ εἰς τὴν ὕλην τῶν λοιπῶν μαθημάτων ἀναφερόμενα δι' ἀγνοήσῃ, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι ἠθροπλαστικὰ καὶ ἐθνικῶς περιεχομένου.

Δ' ΤΑΞΙΣ

α) Θεωρία Μουσικῆς.

Ἐπανάληψις διδαχθέντων εἰς τὴν Γ' τάξιν.

Μελωδικαὶ ασκήσεις ἐπὶ τῶν ἰδίων φθογγωσίων εἰς μέτρον 2) 4 καὶ 3) 4.

Στιγμὴ διαρκείας (ήμισυ παρεστιγμένον). Παύσεις (όλοκληρου, ήμίσεος, τετάρτου).

β) Ασματα.

Μονόφωνα καὶ δίφωνα ἀσματα.

Ἐνδεικτικῶς παρατίθεται ὁ κατωτέρω πίναξ:

1. Ὕμνος εἰς τὸν Θεόν, Καλογερά Α.
2. Ὁ Πανάμοιμε, μετάφρ. Ἀργυροπούλου Α.
3. Θεοτόκε ἡ ἐλπίς, Ἐκκλησιαστικόν.
4. Σὺ ποὺ κόσμους κυβερνάς, μετάφρ. Ἀργυροπούλου Α.
5. Ἅγια Νύκτα, Ἑλληνικὴ παράφρασις.
6. Γλυκιὰ μητέρα τοῦ Χριστοῦ, Ἀργυροπούλου Α.
7. Χίθνια στὸ Καμπαναριό, Σπεράντζα Στ.
8. Στόν Οὐρανό Πατέρα, Νούσια Ι.
9. Σημαία γαλανόλευκη, Ἀστερίου Χρ.
10. Πατρίδα μας Ἑλλάδα, Πολέμη Ι.
11. Σκέπασε Μάνα, Παράσχου Γ.
12. Ἑλλάδα Πατρίδα, Οἰκονομίδη.
13. 25η Μαρτίου, Σπεράντζα Στ.
14. Μισέω καὶ τὰ μάτια μου, Δημῶδες.
15. Μάυρη εἶν' ἡ νύκτα στὰ βουνά, Δημῶδες.
16. Στρατιώτης, Βυζιηνοῦ Γ.
17. Μὲ τοῦ Μαγιοῦ τὴ μυροδιά, Δημῶδες.
18. Ὕμνος τῶν Προγόνων, Δροσίνη Γ.
19. Ὁ Χορὸς τοῦ Ζαλόγγου, Δημῶδες.
20. Κλέφτικη ζωὴ, Δημῶδες.
21. Σγουρὸς βασιλικὸς, Δημῶδες.
22. Τὸ ἀηδονάκι τὸ μικρό, Δημῶδες.
23. Ἰφάντρα τοῦ χωριοῦ, Παπαχριστοδούλου.
24. Βαρκοῦλα, Πολέμη Ι.
25. Τὸ Τρυγόνι, Πολέμη Ι.
26. Τ' ἀερογιάλι μας, Δροσίνη Γ.
27. Πρωτομαγιά, Σπεράντζα Στ.
28. Ὁ Μάϊος, Δημητρακοπούλου Ι.
29. Ἡ κοπέλλα ἡ Μαργιώ, Παπαντωνίου Ζ.
30. Ἡ Ἄνοιξις, Ἀρβανιτοπούλου.
31. Τὸ καλοκαίρι, Παλαμᾶ Κ.
32. Ἐθνικὸς Ὕμνος, Σολωμοῦ Δ.
33. Ὕμνος τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἐκκλησιαστικόν.
34. Πάνω ἐκεῖ στῆς Πίνδου μας, Ἐμβατήριον.
35. Περνάει ὁ Στρατὸς, Ἐμβατήριον.
36. Ἡ Γέννησις Σου, Χριστέ, Ἐκκλησιαστικόν.
37. Ἐν Ἰορδάνη, Ἐκκλησιαστικόν.
38. Ἡ Ζωὴ ἐν Τάφῳ—Αἱ Γενεαὶ πάσαι, Ἐκκλησιαστικόν.
39. Χριστὸς Ἀνέστη, Ἐκκλησιαστικόν.

Μελωδικὰ καὶ ὑποδείξεις:

Ὡς ἐν τῇ Γ' τάξει.

Ε' ΤΑΞΙΣ

α) Θεωρία Μουσικής.

Επανάληψις θεωρίας των προηγούμενων τάξεων. Ειδικότερα ύπολοιπων φθοροστίμων εντός του πενταγράμμου και του φθοροστίμου σι κάτωθεν αυτού. Περί μέτρου. Ίσχυρά και άσθενή μέρη αυτού. Άσκήσεις με μέτρα 2)4, 3)4, 4)4, "Ογδοα. Σύνθεσις διαρκείας.

β) Άσματα.

Δυσκολώτερα των διδαχθέντων εις τας προηγούμενας τάξεις. Κανόνες δίφωνοι και άπλά δίφωνα άσματα. (Νά δοθῆ ἰδιαιτέρα σημασία εις τὰ πατριωτικά έμβατήρια και εις τὰ άπλά θημώδη άσματα κατά προτίμησιν με έθνικόν περιεχόμενον).

Ενδεικτικώς παρατίθεται ο κατωτέρω πίναξ άσμάτων:

1. Σὺ πὸν κόσμου κυβερνᾷς RITTER P.
2. Τίς Θεὸς Μέγας, Βυζαντινόν.
3. Τὰ σύμπαντα ψάλλον, Μποτετζάγια Α.
4. "Άγια Νύχτα, μετάφρ. Παπαδημητρίου Κ.
5. "Ο Βασιλεὺς τῶν Βασιλέων, σύνθεσις Μπάχ.
6. "Η Σημαία μας, ποίησις Πολέμη Ι.
7. Πάντα εμπρός!, σύνθεσις KLINK H.
8. "Η 25η Μαρτίου, ποίησις Σπεράντζα Στ.
9. "Ο Έθνικὸς Ὕμνος, ποίησις Σολωμοῦ Δ.
10. Μᾶς ἦρθ' ὁ Μᾶης, σύνθεσις Κοκκίνου Ν.
11. Ξαναγυρνῶ, ποίησις Σπεράντζα Στ.
12. "Η Κρήτη, Δημοτικόν.
13. Τὸ ἀηδόνι τὸ μικρὸ, Δημοτικόν.
14. Τὸ τραγοῦδι τοῦ "Ηλιου, Δημοτικόν.
15. Λειτουργικά: Σὲ ἠμνοῦμεν. "Αξιὸν ἔστιν. Εἶδομεν τὸ φῶς. Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου. "Απολυτικά Τριῶν Ἱεραρχῶν και ἐπισήμως ἑορταζομένων "Αγίων.

Παρατηρήσεις:

"Ο διδάσκαλος δύναται νὰ ἐπιλέγῃ και ἕτερα άσματα κατάλληλα (Έθνικῶν, θρησκευτικῶν, φυσιολατρικῶν περιεχομένου, θημώδη κ.λ.π.).

ΣΤ' ΤΑΞΙΣ

α) Θεωρία Μουσικής.

Επανάληψις θεωρίας κατωτέρων τάξεων. Μέτρον 7)8. Τέταρτον παρεστιγμένον. Έλλιπὲς μέτρον. Μελωδικαί και ρυθμικαί άσκήσεις ἐφ' ὅλης τῆς διδαχθείσης ὕλης εις τὰ τέσσαρα ἔτη.

β) Άσματα.

1. Γλυκὸ τοῦ κόσμου στήριγμα, ποίησις Μαρτζώκη Σ.
2. Μέσ' ἀπ' τὴν ἄδολη ψυχὴ του, ποίησις Σκιαδαρέτη Σ.
3. "Οπου κ' ἂν στρέψω τὴ ματιά μου, σύνθεσις Ἄργυροπούλου Α.
4. Μὲ κάθε πλάσμα Σου, σύνθεσις Ἄργυροπούλου Α.
5. Χριστέ ἡ γέννησή Σου, Μπάχ.
6. Χριστουγεννιάτικη χαρά, ποίησις BORDESE I.
7. Ἄγγέλων ὕμνοι ἀντηχοῦν, σύνθεσις Μπάχ.
8. "Η πρωτοχρονιά, σύνθεσις Κοκκίνου Ν.
9. Εἶν' ἡ πατρίδα μας Ἑλλάδα, ποίησις Πολέμη Ι.
10. Στὴ σημαία, ποίησις Κούρτη Γ.

11. "Η λαφίνα, Δημοτικόν.

12. Γιὰ σέ, γλυκειά Ἑλλάδα, ποίησις Δροσίνη Γ.

13. "Η 25η Μαρτίου, σύνθεσις Κοκκίνου Ν.

14. Ἄπὸ τίς φλόγες ἡ Κρήτη, σύνθεσις Καίσαρη Σπ.

15. Τῆς Ἄνοιξης τὸ ξύπνημα, σύνθεσις Μότσαρτ.

16. "Η χαρά, σύνθεσις Μένδελσον.

17. Τὸ ἦραμα, σύνθεσις Χωραφᾶ Γ.

18. Στὶς κατασκηνώσεις, σύνθεσις Καψάκη Σπ.

Ἑκκλησιαστικοὶ ὕμνοι:

Κοντάκιον Χριστουγέννων, Ἄπολυτικίον Εὐαγγελισμοῦ. Τὸν Σταυρὸν Σου προσκυνοῦμεν. Χερουδικὸς ὕμνος (πλ. Δ'). Κοινωνικὸν (άπλοῦν). Τὸν νυμφῶνα Σου ἔλεψα. Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται.

Ἑγκώμια Μ. Παρασκευῆς, ἀπολυτικά ἐπισήμως ἑορταζομένων Ἄγιων.

Γενικαί μεθοδικαί ὑποδείξεις.

1) Ἐνδεικτικῶς παρετέθησαν τὰ ἀνωτέρω άσματα. "Ο διδάσκαλος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὰ διδάξῃ ἅπαντα, ἀλλὰ δύναται νὰ ἐπιλέγῃ και ἕτερα κατάλληλα.

2) Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ συγκρότησις χορωδίας ἐκ τῶν καλλιφῶνων μαθητῶν διὰ τὴν τελείαν ἐκτέλεσιν τῶν άσμάτων κατά τὰς σχολικὰς ἑορτάς και διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν.

3) Ἐνδείκνυται νὰ καλλιεργηθῆ ἰδιαιτέρως ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Πρὸς τοῦτο θὰ βοηθήσῃ τὸ παράδειγμα τῶν διδασκάλων και ἡ ἀκράσις διττων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

4) Ἀναλόγως τῆς μουσικῆς προόδου τῶν μαθητῶν εἶναι δυνατὴ ἡ μόνιμις αὐτῶν εἰς τὴν κλασσικὴν μουσικὴν δι' ἀποράσεως δίσκων και ἀνταγνώσεως βιογραφιῶν ἐνίων μουσουργῶν.

5) Χρήσιμος κίνηται ἡ δημιουργία πλουσίας δισκοθήκης ἐν τῷ σχολείῳ (με έμβατήρια, δημοτικὰ και κλασσικὰ παιδικὰ ἔργα), πρὸς προαγωγὴν τοῦ μουσικοῦ κριτηρίου τῶν μαθητῶν και καλλιέργειαν τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἑθνικὴν και κλασσικὴν μουσικὴν.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΥΤΑΞΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ 1977

'Εβδομαδιαίο 'Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων του 1/θέσιου Δημοτικού Σχολείου		'Εβδομαδιαίο 'Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων του 2/θέσιου Δημοτικού Σχολείου		'Εβδομαδιαίο 'Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων 3/θέσιου Δημοτικού Σχολείου											
α/α	Μαθήματα	'Ωρες Διδασκαλίας			Μαθήματα	'Ωρες Διδασκαλίας									
		Α'	Β'	Γ' Δ' Ε' ΣΤ'		Α'+Β'	Γ'+Δ'	Ε'+ΣΤ'							
1.	Θρησκευτικά	1/2	1/2	2/2	1.	Θρησκευτικά	2/2	2	2						
2.	'Ελληνική Γλώσσα	6/2 6/2	6/2 6/2	7/2	2.	'Ελληνική Γλώσσα	8 8	10/2 10/2	8						
3.	'Ιστορία	-	2/2	2/2	3.	'Ιστορία	-	2	2						
4.	Σπουδή του Περιβάλλοντος	2/2	-	-	4.	Σπουδή Περιβάλλοντος	4	-	-						
5.	Φυσική και Χημεία με Στοιχεία Υγιεινής	-	2/2	3/2	5.	Φυσική και Χημεία με Στοιχεία Υγιεινής	-	2	3						
6.	Γεωγραφία	-	2/2	2/2	6.	Γεωγραφία	-	2	2						
7.	'Αριθμητική και Γεωμετρία	2/2 2/2	3/2	3/2	7.	'Αριθμητική και Γεωμετρία	3/2 3/2	3 3	5/2 5/2						
8.	'Αγωγή του Πολίτη	-	-	1/2	8.	'Αγωγή του Πολίτη	-	-	1						
9.	Τεχνικά	Σιωπηρές εργασίες	2/2	1/2	9.	Τεχνικά	4/2	4/2	2						
10.	Μουσική	2/2	1/2	2/2	10.	Μουσική	4/2	4/2	2						
11.	Γυμναστική	1/2	1/2	1/2	11.	Γυμναστική	2	2	2						
12.	Πολιτιστικές 'Εκδηλώσεις και 'Αθλητισμός	-	2	2	12.	Πολιτιστικές 'Εκδηλώσεις και 'Αθλητισμός	-	-	2						
'Ωρες διδασκαλίας συνολικά		35			'Ωρες διδασκαλίας		31			'Ωρες διδασκαλίας' 30		30		31	

Εβδομαδιαίο 'Ορολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων
4/θεσίου Δημοτικού Σχολείου

α/α	Μαθήματα	'Ωρες Διδασκαλίας			
		A'+B'	Γ'	Δ'	E'+ΣΤ'
1.	Θρησκευτικά	2/2	2	2	2
2.	Ελληνική Γλώσσα	8	10	9	8
3.	Ιστορία	-	2	2	2
4.	Σπουδή Περιβάλλοντος	4	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με Στοιχεία Γενικής Γεωγραφίας	-	2	2	3
6.	Γεωγραφία	-	2	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3/2 3/2	3	3	5/2 5/2
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	4/2	2	2	2
10.	Μουσική	4/2	2	2	2
11.	Γυμναστική	2	2	2	2
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	2	2

'Ωρες Διδασκαλίας 30 27 28 31

Εβδομαδιαίο 'Ορολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων
του 5/θεσίου Δημοτικού Σχολείου

α/α	Μαθήματα	'Ωρες Διδασκαλίας κατά Τάξεις			
		A'+B'	Γ'	Δ'	E' ΣΤ'
1.	Θρησκευτικά	2/2	2	2	2
2.	Ελληνική Γλώσσα	8	10	9	8
3.	Ιστορία	-	2	2	2
4.	Σπουδή Περιβάλλοντος	4	-	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με Στοιχεία Γενικής Γεωγραφίας	-	2	2	3
6.	Γεωγραφία	-	2	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3/2 3/2	3	3	4
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	4/2	2	2	2
10.	Μουσική	4/2	2	2	2
11.	Γυμναστική	2	2	2	1
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	2	2

'Ωρες Διδασκαλίας 30 27 28 29

Εβδομαδιαίο 'Ορολόγιο Πρόγραμμα Μαθημάτων
του 6/θεσίου Δημοτικού Σχολείου

α/α	Μαθήματα	'Ωρες Διδασκαλίας			
		A'	B'	Γ'	Δ' E' ΣΤ'
1.	Θρησκευτικά	1	1	2	2
2.	Ελληνική Γλώσσα	9	9	10	9
3.	Ιστορία	-	-	2	2
4.	Σπουδή του Περιβάλλοντος	5	5	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με Στοιχεία Γενικής Γεωγραφίας	-	-	2	2
6.	Γεωγραφία	-	-	2	2
7.	Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	3	4
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	2	2	2	2
10.	Μουσική	2	2	2	2
11.	Γυμναστική	2	2	2	1
12.	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις και Αθλητισμός	-	-	-	2

'Ωρες διδασκαλίας 24 24 27 28 29 29

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 1977

ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Γ. ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

1. ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της διδασκαλίας της Μουσικής στο Δημοτικό Σχολείο είναι η άρτιση και η ανάπτυξη της έμφυτης ροπής του παιδιού για τη μελωδία και το ρυθμό, ή ψυχαγωγία, ή ένισχυση του καλαισθητικού συναισθήματος, ή εξευγενισμός του ψυχικού του κόσμου, ή ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τη μουσική παράδοση της χώρας του και η καλλιέργεια της ευαισθησίας του για τη σοβαρή μουσική, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού μας.

2. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

ΤΑΞΗ Α'

Πριν αρχίσει η συστηματική μουσική αγωγή τα παιδιά εξασκούνται στη διάκριση μαγνητοφωνημένων φυσικών ήχων ή θορύβων π.χ. της βροχής, του τραίνου, του αέρα, του αυτοκινήτου, των διάφορων φωνών, των ζώων κτλ. Ζητούμε όχι μονάχα να ξεχωρίζουν την προέλευση των ήχων, αλλά και να τους μιμούνται συνοδεύοντάς τους με άλλοιες κινήσεις.

Γενικά

Τα τραγούδια που προορίζονται για την Α' τάξη είναι απλά, με μικρή φωνητική έκταση (το πολύ 4 - 5 φθόγγων), χαρούμενα και συνοδεύονται με μιμητικές κινήσεις σχετικές με το περιεχόμενό τους. Είναι σχετικά με τη διδακτική έννοτητα που απασχολεί το παιδί και έρχονται σαν ψυχαγωγικό επίσημα της διδασκαλίας.

Όλη κατάλληλη για έκλογή :

Α' Προσευχές

1. Φύλαγε Θεέ μου - Α. 'Αργυροπούλου
2. 'Επρόβαλ' ή αγγούλα - Σ. Καψάσκη

Β' Οικογένεια - σπίτι - σχολείο.

3. Μανούλα - Γερμανική μελωδία
4. 'Ο παππούς - Π. Τραϊανού
5. 'Η γιαγιά - Α. Λάμπρου
6. Γλυκό μου σπιτάκι - Τζών Πέινε
7. Σάν τὰ χελιδόνια - Η. Κωτσοπούλου

Γ' Φθινόπωρο.

8. 'Ηρθε το φθινόπωρο - Α. Καψάσκη - Λάμπρου
9. 'Ο γεωργός πάει στον αγρό - Γαλλική μελωδία

Δ' Σημαία - 28η Οκτωβρίου.

10. 'Η Σημαία - Α. Καψάσκη - Λάμπρου
11. Το όχι το θάνατο
12. 'Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει (μόνο το ρεφραίν)

Ε' Χειμώνας.

13. 'Ηρθε ο Χειμώνας - Π. Τραϊανού
14. Σπουργιτάκι - Χ.Χ.Χ.
15. Τζάκι - Α. Καψάσκη

ΣΤ' Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά.

16. Κάλαντα Χριστουγέννων
17. 'Ελάτε παιδάκια - Γερμανική μελωδία
18. Σάν τὴ νύφη στολισμένο - Α. 'Αργυροπούλου
19. Μὴν ξέρετε γιατί - Μ. Βάρβογλη
20. Κάλαντα Πρωτοχρονιάς
21. 'Αγιος Βασίλης - Γερμανική μελωδία

Ζ' Καρναβάλι.

22. Καλὼς τὸ καρναβάλι - Χ.Χ.Χ.

Η' 25η Μαρτίου.

23. 'Ελλάδα - Δημοτικό
24. Κλεφτόπουλο - Δημοτικό
25. 'Εθνικός Ύμνος

Θ'. 'Ανοιξη - Πάσχα.

26. 'Ανοιξη - Γερμανική μελωδία
27. Χελιδόνι - Α. Καψάσκη - Λάμπρου

28. Πασχαλιά - Α. Κατακουζηνού

Ι. Καλοκαίρι.

29. Γλυκό καλοκαιράκι - Σ. Καψάσκη

ΙΑ'. Ζώα της αλλαγής.

30. 'Η γάτα μας - Χ.Χ.Χ.
31. 'Ηταν ένας γαίδαρος - Χ.Χ.Χ.
32. 'Η καλή μας αγελάδα - Α. 'Αργυροπούλου

ΙΒ'. Ζώα του δάσους.

33. 'Ο λύκος - Σ. Καψάσκη
34. 'Η άλεπού - Α. Καψάσκη - Λάμπρου κτλ.

ΙΓ'. 'Ελληνικοί χοροί.

35. Βγαίν' ή βαρκούλα
36. Κάτω στο γιανλό
37. Γεραζίνα

ΙΔ'. Ρυθμικοί χοροί.

38. Πόλκα μπεμπέ
39. Στο χορό τὸν πηδηχτό
40. 'Αχ νὰ χορέψω καλά δὲν μπορῶ
41. Χαρωπά τὰ δύο μου χέρια τὰ κτυπῶ
42. Τὸ ναυτάκι τοῦ Αἰγαίου κτλ.

Ι'. Παιδική ὀρχήστρα κρουστών ὄργάνων.

Ἐκτός ἀπὸ τὰ τραγούδια ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ ὀργανώσει μὴ μικρὴ ὀρχήστρα κρουστών ὄργάνων ἀπὸ ντέφια, μικρὰ τύμπανα, κουδουνάκια, κουδουνίστρες, τρίγωνα, ξυλάκια κτλ.

ΤΑΞΗ Β'

Α' Προσευχές.

1. Πάνω στὰ αἰθέρια - Κ. Παπαδημητρίου
2. Μὲ τὰ μικρὰ πουλάκια - Α. Καψάσκη

Β' Οικογένεια - σπίτι - σχολεία.

3. Μάνα - Α. 'Αρβανιτάκη
4. 'Η γιαγιά μας ή καλή - Δημοτικό
5. Τὸ πατρικὸ σπίτι - Α. 'Αργυροπούλου
6. Τὸ μικρὸ σχολεῖο - Σ. Καψάσκη

Γ' Φθινόπωρο.

7. Βρέχει, βρέχει ὁ οὐρανὸς - Π. Κωτσοπούλου
8. 'Ο κύκλος τοῦ ψωμοῦ - Σ. Καψάσκη
9. Τὰ Χρυσάνθεμα - Α. Καψάσκη - Λάμπρου
10. 'Ελιά - Γαλλική μελωδία

Δ' Σημαία - 28 Οκτωβρίου.

11. Μέσα μας βαθιά - Α. 'Αργυροπούλου
12. Ποιὰ εἶν' ἐκείνη ή χώρα - Φρέλιχ
13. Μεγάλη 'Ελλάδα - Χ.Χ.Χ.

Ε'. Χειμώνας.

14. 'Ο Χειμώνας - Γερμανική μελωδία
15. Χιόνι - Σ. Καψάσκη
16. 'Αμυγδαλιά - Α. Καψάσκη - Λάμπρου

ΣΤ' Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά.

17. Κάλαντα Χριστουγέννων
18. Κάλαντα Μακεδονίας
19. Χριστούγεννα - Γερμανική μελωδία
20. Στὴ γωνιά μας κόκκινο - Α. 'Αργυροπούλου
21. 'Ελατο - Γερμανική μελωδία
22. Πάει ὁ παλιὸς ὁ χρόνος - Λεβέντη

Ζ' Καρναβάλι.

23. 'Αποκριές - Π. Τραϊανού
24. Βαλσάκι - Γερμανική μελωδία

Η' 25η Μαρτίου.

25. Έθνικός Ύμνος
26. "Ω πατρίδα μου Ελλάδα - Ν. Νταρής
27. Στά τρίκορφα - Δημοτικό
28. Λεβεντιά

Θ' Άνοιξη - Πάσχα.

29. Άνοιξη - Γερμανική μελωδία
30. Παπαρούνα - Π. Κωτσοπούλου
31. Μαργαρίτα μου μικρή - Χ.Χ.Χ.
32. Τριανταφυλλάκια - Χ.Χ.Χ.
33. Πασχαλιά - Α. Κατακουζηνού

Γ' Καλοκαίρι.

34. Γλυκό καλοκαίρι - Σ. Καψάσκη.

ΙΑ' Έπαγγέλματα.

35. Ο Φούρναρης - Γαλλική μελωδία
36. Ο μανάβης - Άμερικαν. μελωδία
37. Ο ταχυδρόμος - Χ.Χ.Χ.
38. Το τραίνο - Χ.Χ.Χ.
39. Το καρνάκι - Ι. Νούσια
40. Το λεωφορείο - Γερμανική μελωδία
41. Το αεροπλάνο - Α. Καψάσκη - Λάμπρου

ΙΒ' Ζώα.

42. Όμορφέ μου κόκορα - Ι. Νούσια
43. Γαϊδάρος τραγουδιστής - Σ. Καψάσκη
44. Η γελώνα - Χ.Χ.Χ.
45. Ο λύκος - Π. Τραϊανού

ΙΓ' Έλληνικοί χοροί.

46. Βαγγελιώ
47. Λεϊμονάκι
48. Η Γερακίνα

ΙΔ' Ρυθμικοί χοροί.

49. Μεξικάνικος χορός
50. Μπαλέτο με τρα λαλά
51. Η νεράιδα
52. Τά λουλούδια

ΤΑΞΗ Γ'

Α' Προσευχές.

1. Σὺ πού κίσμοις κυβερνάς
2. "Ω Πανάχραντε - Θ. Σακελλαρίδη

Β' Φθινόπωρο.

3. Φθινόπωρο - Σ. Καψάσκη
4. Ο Ζευγολάτης - Π. Κωτσοπούλου

Γ' Σημεία - 28 Ὀκτωβρίου

5. Πάντα κι ὅπου σ' ἀντικρίζω
6. Τῆς Δάφνης τὰ κλωνάρια - Σ. Καψάσκη

Δ' Χειμώνας.

7. Ἐξω δεῖτε χιονίζει - Γερμαν. μελωδία
8. Τὸ παγωμένο πουλάκι - Σ. Καψάσκη
9. Η μινδαλιά - Π. Κωτσοπούλου

Ε' Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά.

10. Κάλαντα λαϊκά ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.
11. Χριστέ μου τῆ γιορτῆ σου - Γαλ. μελωδία
12. Ἦρθαν τὰ Χριστούγεννα
13. Τρίγωνα - Κάλαντα - Πιερποντ.
14. Χριστούγεννα σιμώνουν - Α. Ἀργυροπούλου
15. Πάει ὁ παλιὸς ὁ χρόνος - Λεβέντη

ΣΤ' Τρεῖς Ἱεράρχες.

16. Φωστήρες τρεῖς - Χ.Χ.Χ.
17. Γαϊτανάκι - Ι. Νούσια
18. Καρναβάλι - Σ. Καψάσκη

Ζ' 25η Μαρτίου.

19. Ὅλη ἡ δόξα, ὅλη ἡ χάρις - Α. Ἀργυροπούλου
20. Ἀπλή γιορτῆ - Σ. Καψάσκη
21. Ἐύπνια, ραγιά - Δημοτικό
22. Ναυτάκια - Θ. Σακελλαρίδη

23. Κλέφτικη ζωὴ - Δημοτικό

24. Ἐμπρὸς λεβέντες - Π. Κωτσοπούλου

Η' Άνοιξη - Πάσχα

25. Τὰ χιόνια λιώνουν στὰ βουνά - Χ.Χ.Χ.
26. Πρωτομηνιά - Γ. Χωραφά
27. Ἡρθ' ἡ Πασχαλιά - Σ. Καψάσκη

Θ' Καλοκαίρι.

28. Ἡρθες, ἦρθες καλοκαίρι - Χ.Χ.Χ.
29. Θάλασσα - Δημοτικό

Γ' Διάφορα.

30. Τὸ πατρικὸ σπίτι - Α. Ἀργυροπούλου
31. Χάραμα - Ι. Παναγιωτοπούλου
32. Πεῦκος - Αζμπελέτ
33. Χωριό μου δημοφ. - Χ.Χ.Χ.

ΙΑ' Έλληνικοί Χοροί.

34. Παρασκευούλα
35. Καπουτζηδιανός
36. Κοσιτάτα
37. Πέρα στους πέρα κάμπους

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ :

Στὴν τάξη αὐτὴ οἱ μαθητὲς μποροῦν νὰ διδαχθοῦν ἀπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν φθόγγων τῆς μουσικῆς μὲ ἀνούσα καὶ κατιούσα κλίμακα.

ΤΑΞΗ Δ'.

α) Τραγούδια καὶ χοροί :

Α' Προσευχές.

1. Δόξα στὸ ὄνομά Του - Σοῦμπερτ
2. Σήμαντρα - Μότσαρτ
3. Μέρα καὶ νύχτα μὲ φυλᾶς

Β' Φθινόπωρο.

4. Τὰ χελιδόνια - Α. Καψάσκη - Λάμπρου
5. Χρυσάνθεμα - Θ. Σακελλαρίδη

Γ' Σημεία - 28η Ὀκτωβρίου.

6. Σημεία - Π. Κωτσοπούλου
7. Διπλὸς σκοπὸς - Χ.Χ.Χ.
8. Πίνδος - Π. Κωτσοπούλου
9. Ἡ Ἑλλάδα ποτὲ δὲν πεθαίνει

Δ' Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά.

10. Λαϊκὰ κάλαντα ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.
11. Χριστούγεννα - Ι. Νούσια
12. Οἱ καμπάνες - Σπ. Καψάσκη
13. Τὰ σύμπαντα γιορτάζουν - Α. Παναγιωτοπούλου
14. Ἐλατα - Γερμαν. μελωδία

Ε' Τρεῖς Ἱεράρχες.

15. Φωστήρες τρεῖς - Χ.Χ.Χ.

ΣΤ' Καρναβάλι.

16. Ἀποκριά - Ξ. Ἀστεριάδη

Ζ' 25η Μαρτίου.

17. Έθνικός Ύμνος
18. Ἐμπρὸς λεβέντες - Π. Κωτσοπούλου
19. 25η Μαρτίου - Α. Ἀργυροπούλου
20. Τὸ φλάμπουρο - Ι. Σακελλαρίδη
21. Ζήδρος - Δημοτικό
22. Δὸς μου, μανοῦλα, μὴν εὐχή - Δημοτικό

Η' Άνοιξη - Πάσχα.

23. Μπάτε λεβέντες στὸ χορὸ - Ν. Λάβδα
24. Χριστὸς Ἀνέστη

Θ' Διάφορα

25. Νάνι - νάνι - Σοῦμπερτ
26. Στὴ Γυμναστικὴ - Α. Παναγιωτοπούλου
27. Ἐσπερινός - Ι. Νούσια
28. Ρινιὸ - Σ. Καψάσκη
29. Σουλτάνα Σουφλιουτούδα - Λαϊκὸ Σουφλιὸ
30. Λελοῦδι τῆς Μονεμβασιάς - Δημοτικό

Ι' Έλληνικοί χοροί.

31. Αἰγιώτισσα
32. Καστοριανός
33. Τὸ νερὸ στὸ ρέμα
34. Σαῦ, πα μάνια μ'
35. Ροδίτικος

καὶ ἐπανάληψη αὐτῶν ποὺ διδάχθηκαν στὶς προηγούμενες τάξεις.

β) Θεωρία Μουσικής :

Πεντάγραμμο. Κλειδί του σόλ. Φθόγγοι και φθογγόσημα. Τοποθέτηση φθογγόσημων. Χρονική αξία των φθογγόσημων (όλοκληρο, μισό, τέταρτο). Μισό και τέταρτο παρεστιγμένο. Μέτρο και διαστολή. Παύσεις ολοκληρού, μισού, τετάρτου. Μέτρο 2/4 και 3/4. Μελωδικές ασκήσεις στα φθογγόσημα στο μέτρο των 2/4 και 3/4.

γ) Όργανική Μουσική :

Από την τάξη αυτή και αφού διδαχτούν τα θεωρητικά στοιχεία, μπορεί να αρχίσει ή διδασκαλία απλών μουσικών οργάνων (μελώντικα, φλογέρα, μεταλλόφωνο, ξυλόφωνο), και αργότερα η οργάνωση μίας μικρής ορχήστρας με τα όργανα αυτά.

ΤΑΞΗ Ε΄.

α) Τραγούδια και χοροί :

Α΄ Προσευχές.

1. Έσένα Θεέ - Χαϊντέλ
2. Σὺ ποὺ κόσμους κυβερνᾷς - Ρίττερ Α.
3. Γλυκιά Μητέρα τοῦ Χριστοῦ - Ι. Σακελλαρίδη

Β΄ Φθινόπωρο.

4. Στὸ σπῆτι μου ξαναγυρνῶ - Ξ. Ἀστεριάδη

Γ΄ 26η Ὀκτωβρίου - Σημαία - 28η Ὀκτωβρίου.

5. Ἡ Σαλονίκη - Χ.Χ.Χ.
6. Γλυκιά μου Γαλανόλευκη - Α. Παναγιωτοπούλου
7. Ἡ Σημαία - Ἀργυριάδη
8. Πάνω κεῖ στῆς Πίνδου μας - Μαυρομματιά
9. Δόξα στὴν Ἑλλάδα - Α. Παναγιωτοπούλου
10. Πίνδος - Κ. Λάβδα

Δ΄ Χειμῶνας.

11. Χειμῶνας - Α. Καψάσκη - Λάμπρου
12. Ἀμυγδαλιά - Θ. Σακελλαρίδη

Ε΄ Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά.

13. Ἅγια Νύχτα - CROBER (Κ. Παπαδημητρίου)
14. Δόξα ἐν ὑψίστοις - Χαϊντέλ
15. Χριστούγεννα - Ν. Λάβδα
16. Χαρούμενες καμπάνες - Χ.Χ.Χ.
17. Λαϊκὰ κάλαντα ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.
18. Πρωτοχρονιά - Ξ. Ἀστεριάδη

ΣΤ΄ Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες.

19. Ἀπολυτίκιο Τριῶν Ἱεραρχῶν
20. Ὕμνος Τριῶν Ἱεραρχῶν - Ἀφρονίδη

Ζ΄ Καρναβάλι.

21. Καρναβάλι - Σ. Καψάσκη
22. Ἀποκριὰ - Ξ. Ἀστεριάδη

Η΄ 25η Μαρτίου.

23. 25η Μαρτίου - Ι. Μαργαζιώτη
24. Ἐθνικὸς Ὕμνος
25. Ὁ κλέφτης - Ι. Σακελλαρίδη
26. Βερβαινωτίσσα - Δημοτικὸ
27. Θούριος - Ρήγα
28. Σκέπασε μάνα - Γ. Καίσαρη
29. Λευτεριά - Ι. Σακελλαρίδη
30. Ἄπ' τὸ φέσι τοῦ τσολιὰ - Μ. Καλομοίρη
31. Σὰν δὲν κόφτει τὸ σπαθί μου - Χ.Χ.Χ.
32. Γιὰ μᾶς παιγνίδι ὁ πόλεμος - Δημοτικὸ

Θ΄ Ἄνοιξη - Πάσχα.

33. Χελιδόνι - Θ. Σακελλαρίδη
34. Ἄνοιξη - Α. Παναγιωτοπούλου
35. Ἡ πεταλούδιτσα - Μαργαζιώτη

Ι΄ Διάφορα.

36. Νανούρισμα - Μπράμς
37. Στὸ στίβο - Ν. Ντορῆ
38. Ψαράδες - Ἀστεριάδη
39. Γέρο πλάτανος - Κ. Λάβδα
40. Ὑφάντρα - Κ. Λάβδα
41. Βαρκαρόλα - Κ. Λάβδα

ΙΑ΄ Ἑλληνικοὶ χοροί.

42. Σαμιώτισσα
43. Τρία παιδιὰ Βολιώτικα
44. Κάτω στοῦ Βάλτου
45. Ροδίτικος
46. Χανιώτικος
47. Μακεδονία ξακουστή

καὶ ἐπανάληψη ὅσων διδάχτηκαν στὶς προηγούμενες τάξεις.

β) Ἐπίκαιροι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι.

(Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, Ἐν Ἰορδάνῃ, Τοὺς Τρεῖς Μεγίστους Φωστήρας, Τῇ Ὑπερμάχῳ Χριστῷ Ἀνέστη κ.τ.λ.).

γ) Θεωρία Μουσικής.

Διαστήματα, μέτρο 4/4, ἀπλὲς μελωδικὲς ἀσκήσεις με φθόγγους διάφορης χρονικῆς ἀξίας μέχρι καὶ τὸ 1/8 ἐπάνω σὲ ἀκίνητη μελωδία (π.χ. ρέ, ρέ, φά, φά, φά κ.τ.λ.) καὶ σὲ διαστήματα δεύτερης, τρίτης καὶ πέμπτης (ἀνιούσας). Γιὰ τὴ μελέτη τῆς κατιούσας δίνουμε τὴν τρίτη καὶ τὴν ἀντίστροφή τῆς (DO-MI καὶ MI-DO), τὴν πέμπτη (DO-SOL) καὶ τὴν ἀντίστροφή τῆς (SOL-DO). Ρυθμικὲς ἀσκήσεις στὰ συνηθισμένα μέτρα. Ἐπιτάσιμος ρυθμὸς (7/8).

Οἱ παύσεις (όλοκληρο, μισοῦ καὶ τετάρτου).

Ἀσκήση στὶς ἐναλλαγὰς ἐντάσεως τῆς φωνῆς (FORTE, PIANO, PIANISSIMO). Ἀκρόαση μουσικῶν δίσκων δημοτικῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ κλασσικῆς μουσικῆς.

δ) Χορωδικὰ τραγούδια.

Από την τάξη αυτή οι μαθητές μπορούν να παίρνουν μέρος στη χορωδία, όταν στο τραγούδι ταιριάζει η δεύτερη φωνή. Αφού όλα τα παιδιά μάθουν τη μελωδία, χωρίζονται σε δύο φωνές: τα κορίτσια τραγουδούν την πρώτη φωνή και τα αγόρια τη δεύτερη.

Βέβαια, εάν υπάρχουν ὑψίφωνοι μαθητές, μπαίνουν και αὐτοὶ στὴν πρώτη φωνή. Ἡ μελωδία τῆς δευτέρας φωνῆς διδάσκεται χωριστὰ καὶ ἔπειτα ἐνώνεται με τὴν πρώτη φωνή σὲ ἓνα κοινὸ ἔκκουσμα.

ε' Συνεχίζεται ἡ ἐνὸργανη μουσική.

ΤΑΞΗ ΣΤ΄

α) Τραγούδια και χοροί.

Α΄ Προσευχές.

1. Σὲ σένα Πλάστη-Χαϊντέλ
2. Θεέ, τὴν ὥρα ἐτούτη-Α. Παναγιωτοπούλου
3. Γλυκιά μητέρα-Ι. Σακελλαρίδη.

Β΄ Φθινόπωρο.

4. Τὰ χελιδόνια-Α. Καψάσκη-Λάμπρου
5. Στὸ σπῆτι μου ξαναγυρνῶ-Ξ. Ἀστεριάδη.

Γ΄ 26 Ὀκτωβρίου-Σημαία-28 Ὀκτωβρίου.

6. Μακεδονία-Γ. Φρέν
7. Σημαία-Α. Κοκκίνου
8. Γλυκιά μου γαλανόλευκη-Α. Παναγιωτοπούλου
9. Σημαία-Ἀστεριάδη
10. Πάνω κεῖ στῆς Πίνδου μας-Μαυρομματιά
11. Πίνδος-Κ. Λάβδα.

Ἐπανάληψη ὅσων διδάχτηκαν στὶς προηγούμενες τάξεις.

Δ΄ Χειμῶνας-Χριστούγεννα-Πρωτοχρονιά.

12. Χειμῶνας-Α. Καψάσκη-Λάμπρου
13. Ἀμυγδαλιά-Θ. Σακελλαρίδη
14. Ἅγια Νύχτα-Γεροῦμπερ
15. Χριστούγεννα-Ν. Λάβδα
16. Τὰ σύμπαντα γιορτάζουν-Α. Παναγιωτοπούλου
17. Χριστούγεννα-Ι. Νούσια
18. Ἄν-Βασίλη-Ξ. Ἀστεριάδη
19. Λαϊκὰ κάλαντα ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Ε΄ Τρεῖς Ἱεράρχες.

20. Ὕμνος τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν-Ἀφρονίδη.

ΣΤ΄ Καρναβάλι.

21. Καρναβάλι-Ξ. Ἀστεριάδη.

Ζ΄ 25η Μαρτίου.

22. Τῆς Ἅγιας Λαύρας τὰ καμπαριὰ-Ν. Σταθεροῦ
23. Ἀθάνατη Ἑλλάδα-Ἐφρέλη
24. 25η Μαρτίου-Ι. Μαργαζιώτη
25. Δέσπω-Δημοτικὸ
26. Σαράντα παλικάρια-Ι. Πρωίω
27. Ἀρκαδικὴ-Κ. Παπαδημητρίου
28. Στὸς πεσόντας-Σ. Καψάσκη

καὶ ἐπανάληψη ὅσων διδάχτηκαν στὶς προηγούμενες τάξεις.

27. Ἀρκαδιανή-Κ. Παπαδημητρίου
 28. Στούς πεσόντας-Σ. Καψάσκη
 καὶ ἐπανάληψη ὅσων διδάχτηκαν στὶς προηγούμενες τάξεις.

Η' Ἀνοιξη-Πάσχα-Διάφορα.
 29. Χελιδόνι-Θ. Σιακελλαρίδη
 30. Ἀκλουὺν τ' ἀηδόνια-Δ. Λαυράγκα.

Θ' Διάφορα.
 31. Μάνα-Α. Παναγιωτοπούλου
 32. Στὸ στίβο-Νταρῆ
 33. Φλαμουριὰ-Σοῦμπερτ
 34. Κόρακας καὶ ἀλεπού-Ι. Μαργαζιώτη
 35. Σήκω λυγερή-Δημοτικὸ
 36. Λαγιαρνὶ-Δημοτικὸ
 37. Τρεχαντήρα-Δημοτικὸ.

Ι' Ἑλληνικοὶ χοροί.
 38. Σγουρὸς βασιλικὸς
 39. Χορὸς Ζαλόγγου
 40. Ἕνας αἰτὸς
 41. Καραγκούνα
 42. Ρόβας
 43. Κερκυραϊκὸς
 44. Ἰκαρίας
 45. Καρυάτιδων
 46. Βλάχα
 47. Πενταζάλης
 48. Γιατρὸς Ἡπείρου.

β) Ἐπίκαιροι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι :
 (ὅπως καὶ στὴν Ε' τάξη)

γ) Θεωρία Μουσικῆς.

1. Ἐπανάληψη τῆς ὅλης τῆς Ε' τάξεως.
 2) Στιγμὴ καὶ σύζευξη διαρκείας, παρεστιγμένα ποὺ δὲν διδάχθηκαν.

3. Κινήτε ε καὶ ἀκτῆσεις μέτρων, ἑλλίπες μέτρο. Κανόνες.

δ) Χορωδικὰ τραγούδια.
 (ὅπως καὶ στὴν Ε' τάξη)

ε) Ἐνόργανη Μουσικὴ.

Συνεχίζεται μὲ μουσικὰ κείμενα δυσκολότερα, ὥστε ἡ παιδικὴ ὀρχήστρα νὰ μπορεῖ εὐκόλα νὰ συνοδεύει τὴν μαθητικὴν χορωδίαν.

3. ΓΕΝΙΚΑ

1) Γιὰ τὶς μικρὲς τάξεις προβλέπονται μουσικὲς ἀσχολίες μὲ τὴ μορφή παιγνιδιοῦ καὶ τραγούδια μὲ ζωηρὸ ρυθμὸ καὶ εὐχάριστη μελωδίαν.

2) Στὶς μικρὲς τάξεις μόνον τυπικὰ ὀρίζονται στὸ Πρόγραμμα τικτὲς ὥρες μουσικῆς διδασκαλίας. Στὴν πραγματικότητα τὸ τραγούδι ἐπεκτείνεται σ' ὅλη τὴ σχολικὴ ζωὴ.

3) Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς μουσικῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῖ συχνὰ τὰ γνωστὰ μηχανικὰ μέσα (ραδιόφωνο, γραμμόφωνο, κ.τ.λ.). Ἡ ἐκλογή τῶν τραγουδιῶν καὶ γενικὰ τῶν μουσικῶν κειμένων πρέπει νὰ εἶναι προσεκτικὴ.

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΥΤΑΞΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ

ΣΧΟΛΕΙΩΝ 1981

Έβδομηδαίο ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων του 1/θεσίου δημοτικού σχολείου		Έβδομηδαίο ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων του 2/θεσίου δημοτικού σχολείου		Έβδομηδαίο ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων του 3/θεσίου δημοτικού σχολείου			
α/α	Μαθήματα	Ώρες	Διδασκαλίας	α/α	Μαθήματα	Ώρες	Διδασκαλίας
	A'+B' Γ'+Δ' E'+ΣΤ'				A'+B' Γ'+Δ' E'+ΣΤ'		
1.	Θρησκευτικά	1/2	2/2	1.	Θρησκευτικά	2/2	2
2.	Ελληνική Γλώσσα	6/2 6/2	6/2 6/2	2.	Ελληνική Γλώσσα	8	8 10/2 10/2
3.	Ίστορία	1/2	1/2	3.	Ίστορία	-	2
4.	Σπουδή Περιβάλλοντος	1/2	-	4.	Σπουδή Περιβάλλοντος	2	-
5.	Φυσικά και Χημεία με στοιχεία Υγιεινής	-	1/2 2/2	5.	Φυσικά και Χημεία με στοιχεία Υγιεινής	-	1 3
6.	Γεωγραφία	-	2/2 1/2	6.	Γεωγραφία	-	2 2
7.	Αριθμητική και Γεω- μετρία	2/2 2/2	3/2 3/2	7.	Αριθμητική και Γεωμε- τρία	3/2 3/2	3 3 5/2 5/2
8.	Αγωγή του Πολίτη	-	1/2	8.	Αγωγή του Πολίτη	-	1
9.	Τεχνικά	Σιωπηρές Έργασίες	1/2	9.	Τεχνικά	2/2	2/2 1
10.	Μουσική	1/2	1/2	10.	Μουσική	2/2	2/2 1
11.	Γυμναστική	1/2	1/2	11.	Γυμναστική	2/2	2 1
12.	Πολιτιστικές Έκδηλώσεις και Άθλητισμός	-	1	12.	Πολιτιστικές Έκδηλώσεις και Άθλητισμός	-	1
	Ώρες διδασκαλίας	30			Ώρες διδασκαλίας	25	27

α/ά	'Εβδομαδιαίο ώρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων του 4/θεσίου δημοτικού σχολείου				'Εβδομαδιαίο ώρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων του 5/θεσίου δημοτικού σχολείου				'Εβδομαδιαία 'Ορολόγια Προγράμματα Μαθημάτων 'Εβδομαδιαίο ώρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων του 6/θεσίου δημοτικού σχολείου				
	Μαθήματα	Α'+Β'	Γ'	Δ' Ε'+ΣΤ'	Μαθήματα	Α'+Β'	Γ'	Δ' Ε' ΣΤ'	α/ά Μαθήματα	Α'	Β'	Γ'	Δ' Ε' ΣΤ'
1.	Θρησκευτικά	2/2	2	2	2	2	2	2	Θρησκευτικά	1	1	2	2
2.	'Ελληνική Γλώσσα	8	9	9	8	8	9	7	'Ελληνική Γλώσσα	9	9	9	7
3.	'Ιστορία	-	2	2	2	-	2	2	'Ιστορία	-	-	2	2
4.	Σπουδή Περιβάλλοντος	2	-	-	-	2	-	-	Σπουδή Περιβάλλοντος	3	3	-	-
5.	Φυσικά και Χημεία με στοιχεία 'Υγιεινής	-	1	1	3	-	1	3	Φυσικά και Χημεία με στοιχεία 'Υγιεινής	-	-	1	3
6.	Γεωγραφία	-	2	2	2	-	2	2	Γεωγραφία	-	-	2	2
7.	'Αριθμητική και Γεω- μετρία	3/2	3/2	3	5/2	3/2	3/2	3	'Αριθμητική και Γεωμετρία	3	3	3	4
8.	'Αγωγή του Πολίτη	-	-	1	1	-	-	1	'Αγωγή του Πολίτη	-	-	-	1
9.	Τεχνικά	2/2	2	2	1	2/2	2	1	Τεχνικά	2	2	2	1
10.	Μουσική	2/2	2	2	1	2/2	2	1	Μουσική	2	2	2	1
11.	Γυμναστική	2/2	2	2	1	1	2	1	Γυμναστική	2	2	2	1
12.	Πολιτιστικές 'Εκδηλώσεις και 'Αθλητισμός	-	-	-	1	-	-	1	Πολιτιστικές 'Εκδηλώσεις και 'Αθλητισμός	-	-	-	1
	'Ωρες διδασκαλίας	25	25	25	27	25	25	25	'Ωρες διδασκαλίας	22	22	25	25

Πηγή: Προεδρικό Διάταγμα 954 (Φ.Ε.Κ. 240) της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1981.